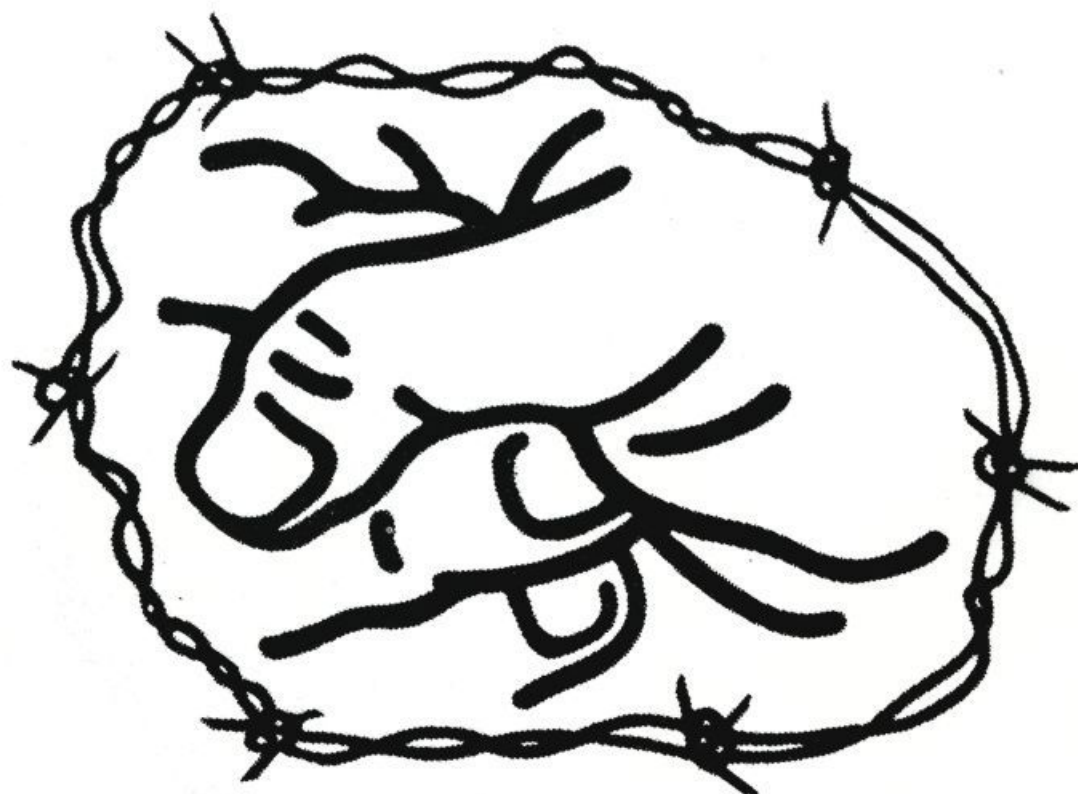
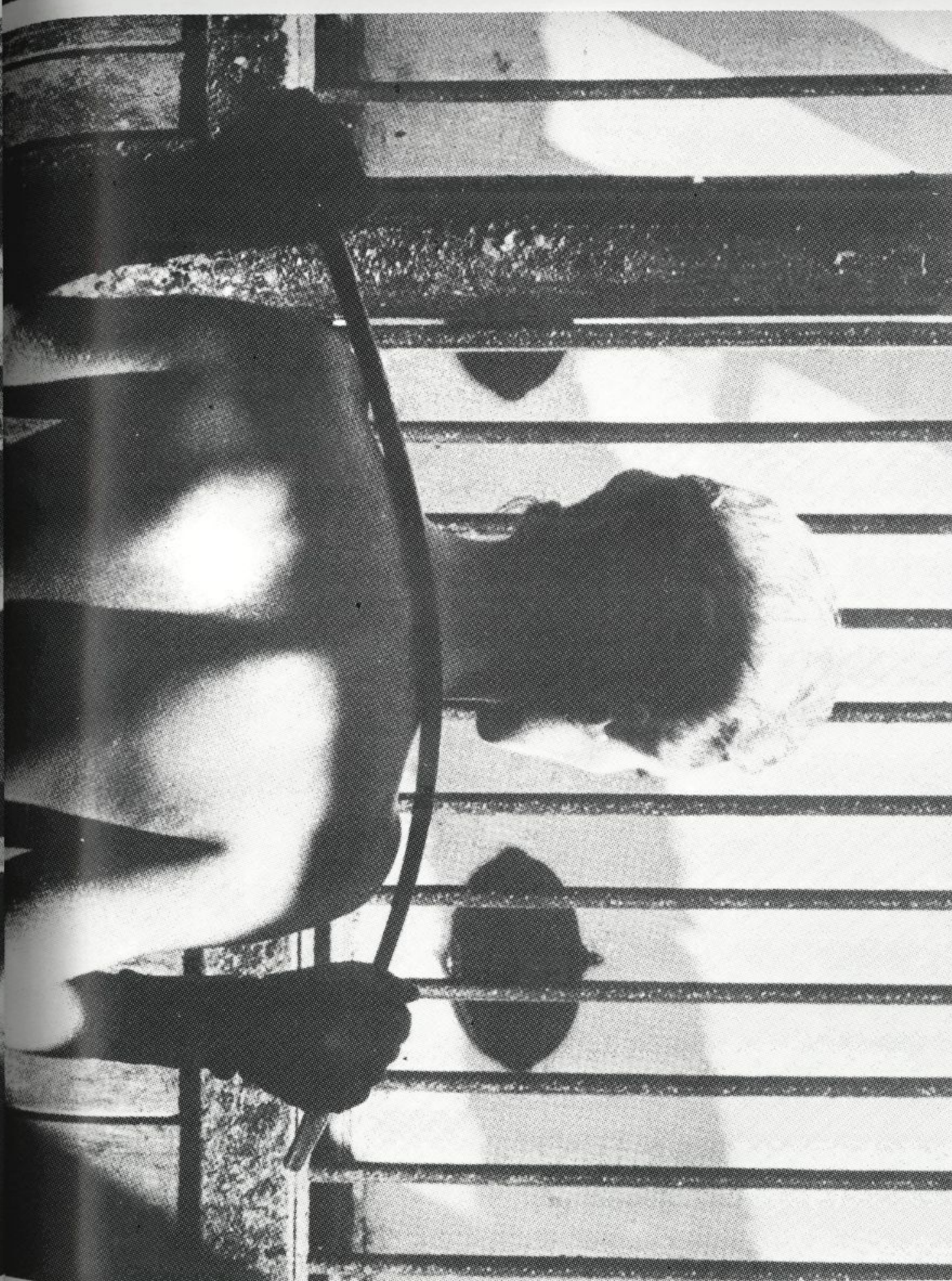
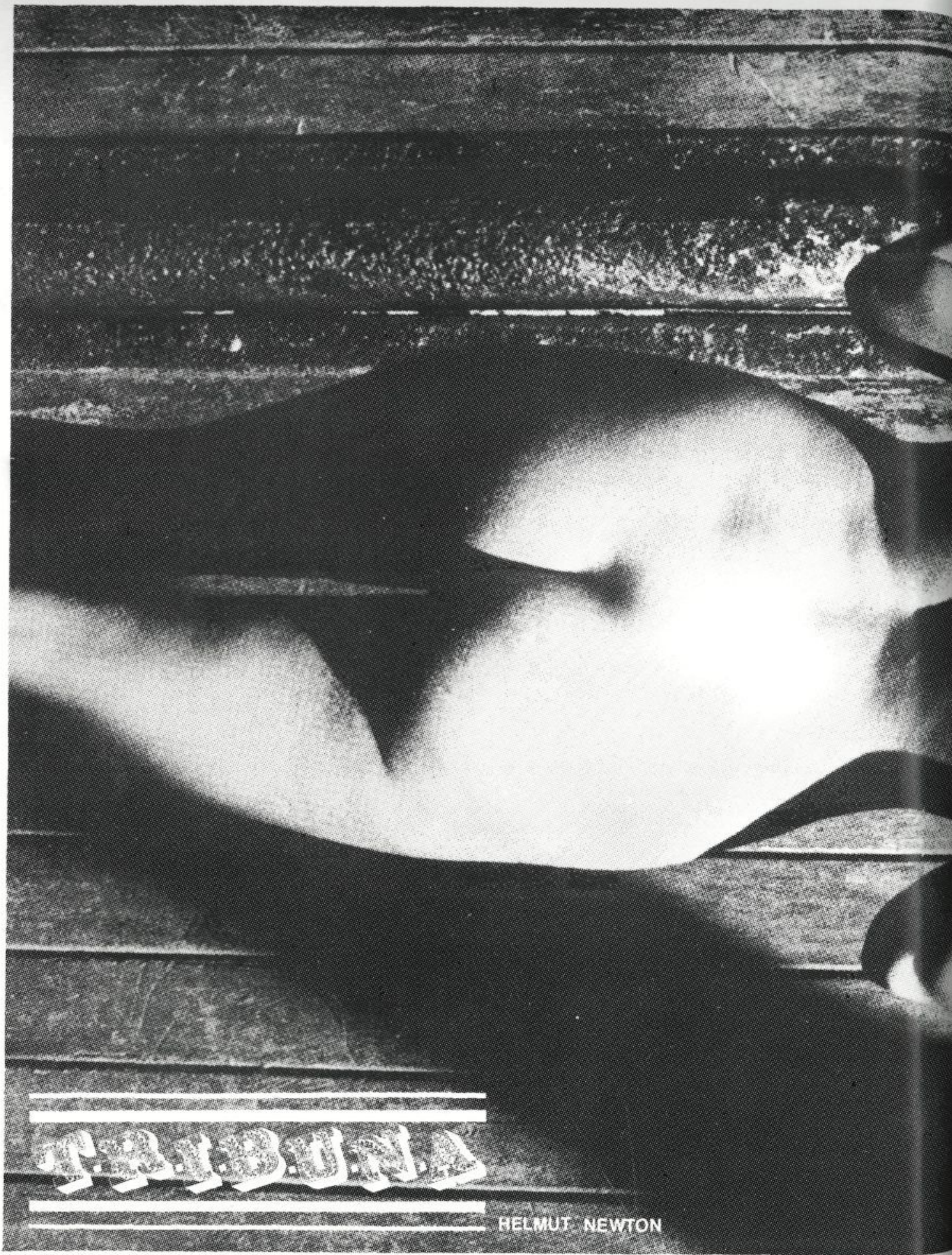

TRIBUNA

Cena 150 din

Številka 4

1981

HELMUT NEWTON

STALIŠČE PREDSEDSTVA UK ZSMS DO ŠTAFETE IN PRAZNOVANJA DNEVA MLADOSTI

Na zadnji seji P UK 3. 12. 1986 sta bila po razpravi na temo ŠTAFETA IN DAN MLADOSTI soglasno sprejeta dva sklepa:

1. Predsedstvo zahteva, da se štafeta mladosti ukine.
2. Predsedstvo nasprotuje praznovanju dneva mladosti na dosednji način.

Oba sklepa temeljita na dosednji javni razpravi in za svojo utemeljitev jemljeta besedilo PETICIJE zoper štafeto in praznovanje dneva mladosti, ki jo je predsedstvo dalo v podpis 22. 5. 1986 in ki jo v nadaljevanju povzemamo.

V teh dneh se odločamo o nadaljnji usodi praznovanja dneva mladosti. Od prvih tovrstnih praznovanj je minilo že več kot 40 let, ugotavljamo pa, da se vsebina teh prireditev ni spremenila skoraj nič, oblika pa zelo malo. Vsako leto znova praznujemo svoj praznik v senci tako ali drugače oblikovane kovinske, lesene ali plastične palice: Štafete mladosti, praznovanje pa se po nepisanem zakonu konča z masovnim zborovanjem na stadionu JLA. Scenariji, ki se ponavljajo že vseh 40 let imajo vselej isto vsebino: vstaja, rojstvo armade, povojna obnova, neuvrščенost in razvoj samoupravljanja. Menimo, da je napočil skrajni čas, da te zastarele rituale končamo. Minili so herojski časi, minil je čas idealiziranja mladosti, minil je čas slepega patriotizma. Zato menimo, da je tekanje s štafetnimi palicami in telovadba na stadioni nesmiselno dejanje.

Zato od Republiške konference ZSMS zahtevamo, da uvede drugačne načine in vsebine praznovanja Dneva mladosti. Zahtevamo odpravo maratonskega štafeta-tega teka in masovne telovadbe na stadionu JLA. Svojo zahtevo argumentiramo z dejstvom, da je v Jugoslaviji danes že več kot milijon brezposelnih, brezposelni pa so predvsem mladi. *Trošenje denarja za rituale, ki prisegajo večno zvestobo neki daljnji in imaginarni preteklosti, je ciničen posmeh vsem, ki v vrsti čakajo na zaposlitev. Evforično praznovanje pomeni metanje peska v oči, še zlasti ob dejstvu, da se med štafetnim tekom in masovno telovadbo ne bo rešilo niti centimetra naše usode.* Takšne prireditve staro stanje ohranjajo, ne pa spreminjajo. Naše usode ne more rešiti nobeno zaklinjanje Titu, Partiji, Zgodovini, NOB-ju pač pa korenite družbene spremembe.

Od RK ZSMS pričakujemo, da se zoperstavi tradiciji grotesknih stadionskih zletov in štafetnih tekov. Pričakujemo, da bo vsebina praznovanja Dneva mladosti popolnoma drugačna. Namesto Štafete mladosti predlagamo Pohod brezposelnih, namesto stadionske telovadbe pa predlagamo zborovanje proti verbalnemu deliktu, zborovanja in pohode proti oboroževanju Jugoslavije in drugih dežel, zborovanje proti sramotnemu izvozu orožja, mitinge za uvedbe civilne službe, javne tribune na katerih bi mladi razpravljali o gradnji jedrskih elektrarn, ipd.

Če republiško mladinsko vodstvo nima dovolj poguma, da samo prekine s temi rituali predlagamo, da razpišejo referendum na katerem bodo vsi mladi odločali o usodi štafete in dneva mladosti.

O tem ali bo štafeta mladosti letos šla, bo odločala konferenca RK ZSMS 23.12.1986, ki jo sestavljajo delegati občinskih konferenc. Zato pozivamo vse mladince v občinskih konferencah, da o tem razpravljajo in se pridružijo stališču P UK ZSMS Ljubljana.

Da bi omogočili vsem študentom povedati, kaj mislijo o nadaljnjem obstoju štafete in praznovanju dneva mladosti bo P UK ZSMS v Ljubljani izvedel ŠTUDENTSKO SAMOODLOČBO med vsemi študenti na vseh fakultetah. Na študentski samoodločbi bodo študentje z osebnim izjavljanjem na volilnih listkih pokazali koliko študentov se na ljubljanski univerzi zavzema za ukinitvev oziroma za nadaljevanje štafete in praznovanja dneva mladosti. ŠTUDENTSKA SAMOODLOČBA bo potekala po fakultetah 16., 17. in 18. decembra 1986. Na podlagi rezultatov bo P UK ZSMS 23. decembra 1986 nastopila na odločilni seji RK ZSMS.

Ker pred nami stoji realna možnost, da nekaj spremenimo in ker je ŠTUDENTSKA SAMOODLOČBA najprimernejši način pozivamo vse študente, da se udeležijo ŠTUDENTSKE SAMOODLOČBE in pokažejo kaj hočejo.

TRIBUNA št. 2

NOBEN POLICAJ NI IMEL
VSTOPA NA UNIVERZO

Oglašam se v zvezi Vašega članka, ki je bil objavljen v »TRIBUNI« št. 2 pod naslovom: »Noben policaj ni imel vstopa na Univerzo«

V članku je opisana moja izjava, ki sem jo dal na okrogli mizi Socializem in represija. (30. 10. 1986)

Ob tem naj povem, da sem prišel na sestanek povsem slučajno. Moj namen je bil prisluhniti ljudem, ki se borijo za lepšo prihodnost našega rodu. Nas vse mora skrbeti nasilje posameznikov, ki v imenu lažne demokracije teptajo najosnovnejše človeške pravice. Delikt mišljenja se prišteva k največjim zločinom proti družbi.

Po tej logiki nas ni strah morilcev, tatov in požigalcev, strah nas naj bo izrečena beseda. Ves propagandni čvek okoli nasilja rjavo srajčnikov (Naci) nas opozarja, da se nekaj ponavlja. Vendar pod drugačnim banderom. To ponavljanje se imenuje nasilje. Povsod po svetu ga je veliko!

K razpravi sem se oglasil le zaradi tega, ko je neki diskutant trdil, kako hude so bile baje represije v stari Jugoslaviji. To me je tako pogrelo, da nisem mogel biti miren, zato sem tudi povedal, ker sem kot 14-letni fantič ta dogajanja opazoval na kraju dogodkov. Tudi kasneje sem spremljal razna politična dogajanja predvsem v Ljubljani. V času moje mladosti razne demonstracije niso bile vredne kakšne večje pozornosti. Ljudje so to opazovali bolj kot firbec. Policaji pa tudi niso bili preveč navdušeni za poseganje v spore med raznimi strankami – raje so se držali ob strani. Policija in armada je bila v bistvu apolitična, tako kot je danes v nekaterih državah razvitega Zahoda. Pri služenju vojaškega roka ni bilo nobene besede o politiki in o kakšni prevzgoji. Tvoje politično prepričanje, če si ga sploh imel, je bila čisto osebna zadeva. Največja skrb takratnega človeka je bila dobiti delo! Zato primerjave med časom pred 40 leti in sedaj niso vedno pravilne.

Ljudje iz policije in armade niso sedeli v občinskih, bano-vinskih in zveznem parlamentu, kot je to sedaj pri nas in ostalih komunističnih državah. Državo so vodili izključno civilisti. Tako je tudi pri naših severnih sosedih (Avstrija, Italija itd.). Naša bebasta televizija prikazuje rada razne štrajke in demonstracije v državah Zahodne Evrope proti svojim vladam, zaradi nezadovoljstva ljudstva zaradi vladnih ukrepov.

Navdušujejo jih razne opozicije proti vladam, trdijo, da

ni demokracije, ker ni opozicije!

Bergant in njemu podobni, naj bi se raje vprašali, zakaj ni bilo dosedaj pri nas štrajkov in demonstracij zoper 40 let trajajoče oblastvene strukture, zakaj pri nas ni opozicije, ko se pa tako junaško potegujejo za opozicijo drugod (Čile itd.).

Nekateri idioti mislijo, da je ves jugoslovanski narod nor, pa ni. Boluje le za staro bolezen, imenovano »kaj me briga drugi! Monolitnost brez štrajkov in demonstracij je poznal že Hitler, Stalin, Mussolini itd. Te malomeščanske razvade so ukinili, ker so se jim zdele nevarne. Naša Partija v svoji vreči drži vse politične organizacije, saj so njena last. V vrečo je nametala SZDL, Sindikate, Mladino, skratka vse, kar ji pride pri njenem delu prav. Pozabila pa ni na policijo in vojsko – na nitko in šivanko, če bi začela vreča kazati luknje. Na vreči je listek, na katerem piše »USTAVA«.

TV tudi rada pojasnjuje, to so predlagale konservativne sile, pri tem pa ta komentator sploh ne ve, kaj je konzervativizem. Konzervativizem je to, da zagovarjaš neko družbeno stanje ali razporeditev izpred 40 let in ga predstavljaš novim generacijam kot vzgled neke srčkane revolucije, pri kateri je sodelovala tudi Stalinova armada, ko je leta 1944 prišla v Beograd.

Isti, ki so popljuvali vsa načela svojih staršev in prednikov (glej časopise od leta 1946 dalje), hočejo, da jih otroci po božje častijo.

Zato je že zadnji čas, da tudi mladi začnejo razmišljati o svojem življenju, ki ga narekuje sodobna Evropa, katere člani smo. Bodočnost naše mlade generacije vidim le v tem, da sovraštvo medvojne generacije prepustijo starim, sami pa naj odločajo o politični, osebni in ekonomski svobodi. To je vaša pot. Starčkom, ki danes na raznih konferencah SZDL, KP itd. le dremajo, bi predlagal, naj dajo prostor mlajšim, saj bodo imeli itak precej lep penzion.

Lepe pozdrave pošiljam Vam in oni tovarišici, ki me je prišla vprašat za ime.

Vse v imenovanem članku je čista resnica in predstavlja pravo intelektualno razmišljanje o političnem pritisku na drugače misleče ljudi.

Pečnik Stane

• • • • •

SOLIDARNOSTNO PISMO
FRANCOSKIM ŠTUDENTOM

UNEF – ID, Bureau national
55, bld de Strasbourg, 75010 Paris, France

Dragi prijatelji!

Kolikor nam naša sredstva informiranja dopuščajo, spremljamo z velikim zanimanjem in z veliko simpatij akcijske francoskih študentov, ki množično manifestirajo svoj odločen odpor poskusom vlade, da bi vsilila določene spremembe v šolskem sistemu (zakon Devaquet).

V imenu študentov ljubljanske univerze sprejmite naše izraze podpore in solidarnosti, željo, da bi bila vaša borba uspešna. Ker se tudi sami počutimo žrtve šolske in univerzitetne reforme, ki ni bila najbolje zasnovana in izpeljana, nas seveda zanima kaj več o ciljih vaše predlagane univerzitetne reforme. Zanima nas tudi, na kakšen način lahko vaša organizacija (UNEF – ID) uveljavlja stališča študentov v tem primeru.

Sprejmite dragi kolegi naše najboljše želje!

Študentje Ljubljanske univerze
P UK ZSMS

TRIBUNA

TRIBUNA št 4 leto XXXVI
sreda 10.12.1986

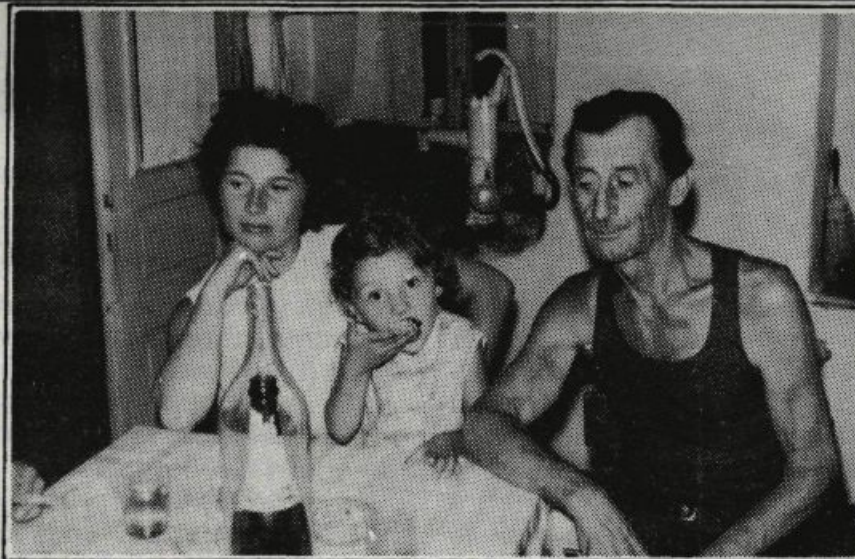
Glasilo UK ZSMS

UREDNIŠTVO: Robert Botteri (odg. ured.), Andrej Rus (glavni urednik), Tomi Gračanin, Iztok Aberšek, Marko Pečauer, Vid Snoj (lektoriranje), Zdravko Papič in Sena Sarikič (prelom in oblikovanje)

TISK: Tiskarna Ljudske Pravice, priprava BEP Dnevnik, Naklada 5000 izvodov, Oproščeno temeljnega davka za promet po škepu št

421-170 z dne 22. 1. 1973
NASLOV UREDNIŠTVA:
Kersnikova 4, Ljubljana,
tel.: 319-496, javni sestanki
uredništva so ob sredah ob 18 uri

PREDSEDNIK ČASOPIS-
NEGA SVETA: Danilo Turk

Zagrebcane trenutno najbolj razburja »afera« okoli gradnje poslovne stolpnice *Cibone* in rekonstrukcije Trga Republike. *Cibona* stolp gradijo ob novi športni dvorani, ki sodi med objekte za *Univerzijo*. Prav zaradi tega so odgovorni v mestu in občini verjetno pogledali skozi prste in mimo vseh zakonov in predpisov odobrili gradnjo »spremljevalnega objekta«, petindvajsetnadstropne stolpnice. Vendar je že kmalu po začetku gradnje, ko je stolp segal do drugega nadstropja, republiški inšpektor za gradbeništvo in urbanizem razveljavil gradbeno dovoljenje. Izvajalci del se za to niso kaj prida zmenili in so gradnjo prekinili šele pri šestnajstem nadstropju.

Reški VAL, razvpiti mladinski tabloid, ugotavlja, da sodi mo med najbogatejše države na svetu. V Jugoslaviji imamo 150.000 službenih avtomobilov, medtem ko jih imajo na Švedskem celih 48. V Veliki Britaniji je nekoliko bolje, saj imajo 106 službenih vozil, zato pa jih imajo v revni Švici le 6 (šest).

Vsota, ki jo porabimo za vzdrževanje teh vozil, je tako anormno velika, da si je v dinarijih sploh ne upamo zapisati. V dolarjih pa to znese 1.829.000.000 (milijardo osemstodevetindvajset milijonov), kar je enako vsoti, ki jo letno porabimo za odplačila dolgov v tujini. Drugače povedano, vsak Jugoslovian pripeva za ta skromni vozni park tri stare milijone letno.

V Beogradu je ogrožena hiša znamenitega komediohista *Branislava Nušića*, ki je grafa kulturni spomenik. Skozi dvorišče namreč naravajo speljati dostop h garažam novih hiš, ki jih gradijo v bližini. Ko je Nušićev vnuk, je dedič, izvedel, da je ta poseg odobril tudi mestni *Zavod za spomeniško varstvo*, je povedal izvajanje dedovih del in v časopisu objavil oglas: »Prodajam hišo, v kateri je živel *Branislav Nušić*, kulturni spomenik, na *Dedinju*, zaradi rušenja, lahko kot gradbeni material. Resne ponudbe na telefon 662-808 od 7. do 8. ure.« Tako piše *Mladost*.

Mladost komentira predlog *Dogovora o določanju pogojev za nadomestila in nagrade športnikom v SR Srbiji*. Najbolj sporna je točka, po kateri organizacije za telesno kulturo lahko vsem tekmovalcem odobrijo sredstva za pojačano prehrano v dvakratni višini sredstev, ki jih za prehrano dobivajo delavci v združenem delu. Strokovnjaki trdijo, da »dvojna prehrana« veliki večini športnikov ni potrebna, skeptiki pa pravijo, da bi to določilo omogočilo nove malverzacije tistim, ki se z ribarjenjem v kalnem ukvarjajo že sedaj. In za kolikšna sredstva gre? V ožji Srbiji je registrirano sto dvajset tisoč nogometašev. Če bi vsak od njih za prehrano dobil samo petsto jurjev, bi za vse porabili šestdeset (starih) milijard!

Režiser *Želimir Žilnik* v intervjuju za *Novosadski Glas omladine*: »Ko sem se leta '78 po štirih letih prikazal v Novem Sadu, so se nekateri takrat pomembni funkcionarji, ki so me spoznali, čudili moji mladosti – na podlagi etiket iz tiska so bili prepričani, da sem bil pripadnik četniških in ustaških formacij.«

Mladost poroča: Neka tekstilna delavka si je na delovnem mestu skušala vzeti življenje, ker je za mesec september, ko je delala celih devetindvajset dni, dobila plačo šest starih milijonov. Ugotovila je, da s hčerko ob tem denarju ne bosta preživeli me-seca, in se sklenila obesiti. Na srečo (?) se je vrv strgala.

Dosti manj pa je naša družba pripravljena vlagati v talente, ki ne brcajo žoge, ugotavlja *Mladost*. Kot primer navaja dva »vunderkinda«. Za devetletnega violinista *Stefana Milenkovića* naše pokazale ne skupnosti niso pokazale nobenega interesa, zato so se zanj zavzeli Italijani. *Maks Emanuel Cenčić*, desetletnik, ki ima razpon glasu štiri oktave, več kot mesec dni po avdiciji za *Pogoreličev fond mladih talentov*, ni prejel nobenega odgovora. Na avdiciji za razvpiti *Zbor dunajskih dečkov* pa so ga sprejeli takoj in februarja se bo preselil na Dunaj v internat.

KDO SE BOJI ŠTAFETE MLADOSTI

»Če štafeta ni potrebna in če to mislijo mladi iz Slovenije, potem jim jo ni treba organizirati.« To so zaključne besede Zorana Andjelkovića, člana predsedstva ZSMJ, izrečene v intervjuju po okrogli mizi na Mladinskem festivalu v Novi Gorici 20. septembra letos. Če te besedo dobro premislimo v luči dogodkov, ki so se odvijali v mladinski organizaciji po festivalu, potem bi si upali trditi, da si je Zoran že premislil. Zadeve so namreč komplicirane. Skozi štafeto mladosti se, po besedah člana predsedstva slovenske mladine Branka Reganovića, lomi filozofija te države, socrealistične predpostavke in sistemske zablude. Če je temu res tako, potem moramo z zadovoljstvom pritegniti predlogu UK ZSMS o ukinitvi štafete mladosti.

Res, da se predlog o ukinitvi štafete mladosti ali pobudo o civilnem služenju vojaškega roka prikazuje kot napad na bratstvo in enostnost oziroma na pridobitve revolucije, pa še kaj hujšega bi našli. Skozi sklicevanje na enotnost se prozorno kažejo razlike (dovolj nazorno izpričane v raziskavi JUPIO, ali radikalneje in tragičneje na samem 12. kongresu jugoslovanske mladine). Tudi o pridobitvah revolucije bi se dalo govoriti (in se) s 40-letne razdalje. Vendar na ta spolzka tla se ne spuščamo. Gibati se je treba v realnih vodah, v dejanskih razlikah in nasprotjih.

»Filozofija« te države je, žal, obremenjena z ideološko preteklostjo, kakor bolj ali manj vse vzhodne evropske dežele. Skupna značilnost nam je, da vsa še tako strokovna vprašanja zabelimo z ideologijo. Za njo se z lahkoto skrivajo lenoba, nesposobnost ali karierizem. Če bi temu ne bilo tako, potem bi morali živeti v deželi gospodarskega razcveta. Vsakdanja praksa pa izza ideološke fasade že lušči trhle temelje, na katerih stoji naš monolit. Zato bi lahko trdili, da so predlogi slovenske mladine kot naročeni, saj lahko z njimi ponovno krpamo »ideološke« razpoke in s tem ustvarjamo videz smelosti in enotnosti, ki je dandanašnji še kako potreben.

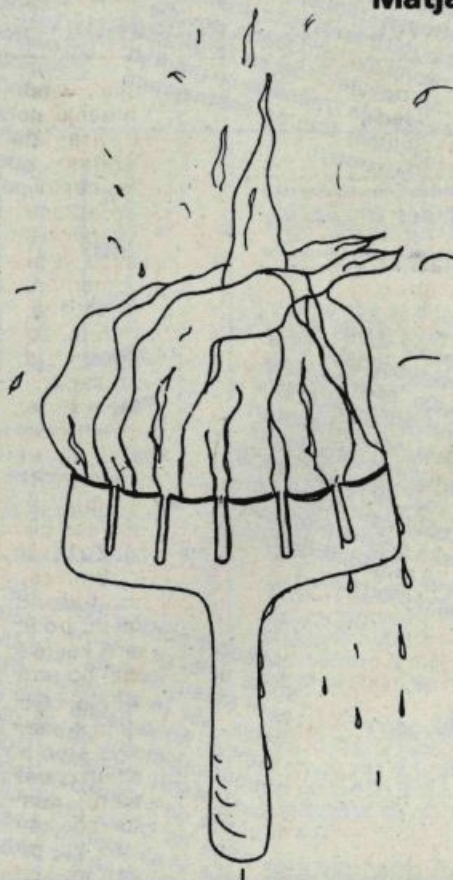
Navedena ugotovitev člana predsedstva slovenske mladine je bila izrečena tako teatralično, s takšno mero patosa, kakor da bi se »grožnja« o 300 kilogramski štafeti, ki naj bi jo nosilo samo predsedstvo slovenske mladine, že udejanjala. Salo na stran. Verjamem, da je peza dolgotrajnih pregovorov in dopovedovanj destimulativna in demobilizacijska. Toda zaupanje,

ki si ga je vodstvo slovenske mladine pridobilo, in iz tega izhajajoče naloge so zavezujoče. Pred njimi ni več mogoče ubežati. Sprožen plaz so, ki vleče za seboj preostale resignirane in apatične mladince. Pred leti so mladinski funkcionarji o takšnem zaupanju lahko le sanjali.

Kaj storiti? Kako pluti med Scilo zaupanja in Karibdo prelomov? To je staro politično vprašanje. V okviru stare, preživele »filozofije« ni rešljivo. Naloga vodstva slovenske mladine je, da vsa tako imenovana marginalna vprašanja (dikcija zveznega kongresa mladine) obravnava in predstavlja kot »marginalna«. Če bo dopustilo, da se preko njih lomi »filozofija« te države, socrealistične predpostavke in sistemske zablude, potem bo še naprej ujeto med Scilo in Karibdol.

Ubogi Zoran, kaj vse si z uslužnostnim stavkom prelomil (takšna bo namreč ugotovitev, zapisana v najboljši maniri jugoslovanskega žurnalizma). Ježili se bodo lasje, razprle nozdrvi in usta osušila. Zakaj?

Matjaž Albreht

JAVNA TRIBUNA O ŠTAFETI MLADOSTI

24. novembra je UK ZSMS organizirala v Študentskem naselju javno tribuno o praznovanju dneva mladosti in s tem v zvezi štafete mladosti. Ker naj bi štafeta v letu 1987 začela svojo pot v Sloveniji, je to priložnost, da slovenski mladinci v praksi prikažejo, kakšne spremembe so si v nekajletni razpravi zamislili. Seveda v primeru, če bi štafeto ohranili. 22. maja je namreč v Študentskem naselju na alternativnem programu ob dnevu mladosti Univerzitetna konferenca sestavila peticijo za ukinitev štafete. V slabih dveh urah jo je podpisalo 850 študentov. To nakazuje, da v Sloveniji še ni

enotnega mnenja o tem, za mlade dovolj pomembnem vprašanju. Javna tribuna naj bi torej odgovorila najprej na vprašanje, ali slovenska mladina želi ohraniti štafeto mladosti, kljub temu, da se je RK ZSMS o tem že odločila.

V nadaljevanju vam predstavljamo mnenja predstavnikov OO ZSMS iz ljubljanskih fakultet, predstavnikov vodstva republiške mladine ter dveh gostov iz Beograda – Gorana Markoviča, ki je vodja komisije za informiranje pri predsedstvu ZSMJ, ter Milana Lazoviča, predsednika organizacijskega odbora za obeleževanje dneva mladosti.

Mojmir Ocvirk: Predsedstvo ZSMS je sklenilo, da štafeta gre iz Slovenije tako, kakor je v interesu slovenske mladine. Dosedaj je prijavljenih osem interesentov z odhod štafete iz Slovenije. Argumenti, zaradi katerih sem se tudi sam strinjal s sklepi predsedstva, so naslednji. Potrebno je omogočiti mladincem iz drugih republik, ki se z našimi razmišljanji ne strinjajo, da to štafeto imajo. Istočasno pa je naša naloga, da si v okviru takšne manifestacije, v katero smo po neki inerciji potisnjeni, izborimo takšen izraz, za katerega smatramo, da je pravilen, pa čeprav je to štafeta, ki stoji na enem mestu, katere se lahko vsakdo dotika in je s tem, recimo, podružljiva; ali pa je to kaj drugega. Drug razlog so finance. Treba je vedeti, da za mladinsko ustvarjalnost vedno primanjkuje financ, štafeta pa je ena izmed zadev, za katero se finance vedno najdejo. Moje mnenje je, da je potrebno te finance izkoristiti.

Miran Lesjak: Ekonomsko vprašanje je v tej krizi zelo po-

membno, vendar pa po mojem mnenju ni najpomembnejše. Mi res lahko organiziramo štafeto z minimalnimi stroški, najbolj minimalen je ta, da preprosto v Slovenijašportu kupimo atletsko štafeto, palico in si jo podajamo. Bolj pomembna pa je ideološka in politična funkcija, ki jo vrši štafeta. To, da se štafeta ohranja, ni zgolj spomin na preminulega predsednika, ampak je štafeta neka manifestacija bratstva in enotnosti. Slišali smo torej, da se je predsedstvo RK ZSMS odločilo, da štafeta bo, ker smo v to manifestacijo potisnjeni po inerciji. Za kakšno inercijo gre, mi ni jasno, saj bi lahko rekli, da smo tudi v družbeno krizo potisnjeni po inerciji; preprosto zato, ker je štafeta do zdaj bila, naj bo tudi letos.

Hajdeja: Govorili smo o štafeti in o manifestaciji, pozabili pa smo na tretjo stvar, ki je s tem povezana, to je dan mladosti, namreč praznik. Zato bi rada navzoče spomnila na to, kaj praznik pomeni, čisto iz vsakodnevne izkušnje. V zasebni dimenziji praz-

njujemo en trenutek, ločnico med tem, kar smo pokopali, in tem, kar nas čaka. To je praznovanje. Kako se to polje praznovanja prenese v družbeno, kako praznujemo dan mladosti? Ali smo kaj pokopali, ali imamo kaj pokopati? Mislim, da nikoli do zdaj nismo ničesar pokopali. V dnevu mladosti ni kaj pokopati. To pomeni, da dan mladosti ni praznik. Zato predlagam, da se os. Ne potrebujemo tega, da nam nekdo dá našo identiteto, da nam s praznikom mladosti potrdi, da mi smo.

Goran Markovič: Pripadam tistim, ki so prvi javno in konkretno kritizirali proslavo dneva mladosti. 1984. leta sem pisal koncept Jugoslovanskih srečanj mladih kot nekakšen donesek k drugačnemu obeleževanju dneva mladosti. Vse republiške in pokrajinske konference mladine so tak koncept podprle. Odgovoriti na vprašanje, kaj bi bilo, če bi bilo, je po mojem mnenju neresno. Jaz ne vidim, da bi govorili tukaj o drugačnem konceptu obeleževanja dneva mladosti. Ne vidim programske osnove, po kateri bi se lahko izjasnjevala predsedstvo in konferenca mladine Jugoslavije. Obstaja mnenje, da je družbeno nesprejemljivo trošenje denarja za takšno štafeto mladosti, spremljano s čimimi mercedesi, ki bodejo v oči. Mislim, da to ni spomo. Spomo je mnenje, kako naj štafeta mladosti izgleda drugače. Če želimo biti konstruktivni, se bomo morali s tem vprašanjem resneje pozabavati. Jaz sem 1984. leta svoje osebno mnenje avtorsko izrazil. En del ljudi tukaj dosti ostro diskvalificira sedanji koncept. Mislim, da je to dobro. Treba je govoriti jasno, tako kakor se misli. Sam ne morem stopiti na stran tistih, ki en bloc branijo štafeto. Prav tako pa mislim, da je neresno in nekonstruktivno nekaj en bloc napadati.

Lojze Stanič: Praznovanje mladosti je bilo v starih vekovih in je še tudi danes povsod tam, kjer živijo način življenja, ki je bolj neposredno povezan z naravo, saj so od nje bolj odvisni. To praznovanje je izhajalo iz notranjih impulzov v organizmu človeka, ko se v naravnih ritmih in pojavih začne pomlad, prebujenje od zimskega počivanja itd. Kasneje se je ta stvar spremenila in uporabila v politične namene. Zato predlagam, naj bi se štafeta mladosti ukinila, namesto nje naj bi se povrnila pristnost doživljanja življenja in človeka, kjer naj bi bilo

praznovanje mladih ali pa tudi vseh ljudi povezano s tem, da bi ta dan ali pa kakšen drug, preživel v naravi. Že to je dovolj, da iz tega spontano izidejo dogajanja. Hkrati pa bi to bila sijajna priložnost za ekološke manifestacije, za tisto mladost, ki je za prihodnost nujno potrebna.

Gost mladinec: Dan mladosti in štafeta mladosti se ne smeta razdvajati od imena tovariša Tita in njegovega dela. Poleg tega ne smemo dezintegrirati in razdvajati jugoslovansko mladino. Že tako ali tako smo se začeli deliti. K temu bi pripomogel tudi bojkot štafete, kar se v nekaterih diskusijah tukaj želi izsiliti. Iskati moramo rešitev na nivoju jugoslovanske mladine, da ne rečem kompromis, ki bi pripraveval k enotni rešitvi.

Mladinec: Prvič sem se čutil člana slovenske mladinske organizacije ob naših kongresnih pobudah. Postala je moj legitimni predstavnik v trenutku, ko je izrazila tisto, kar sem jaz želel in občutil. V kolikor bo prišlo do nadaljevanja štafete, lahko izrečem osebno nezaupnico slovenskemu mladinskemu vodstvu. Zveznemu vodstvu pa očitam to, da postavljajo pod vprašaj legitimnost slovenskega mladinskega vodstva v trenutku, ko nastopijo z drugačnim mišljenjem, z mišljenjem, ki ni več njihovo, ki ga nimajo zajetega v statutih in raznih programih. Mišljenje Slovenije se zadnje čase začneja artikulirati neprogramsko. Morda to nekateri obžalujejo, jaz ne. S tem ko se ne strinjam z mnenjem zvezne konference, še ne pomeni, da napadam nekaj. Prej je to napad zvezne konference name, če ohranja nekaj, ne da bi mene vprašala, kakšno funkcijo v tem vidim in kaj občutim. Občutim, da živim v realnem socializmu. Dan mladosti občutim kot obredno prakso, skozi katero se potrjuje realnost našega socializma.

Jasmina Držanič: Moramo vedeti, da so ne samo v Jugoslaviji, ampak tudi v Sloveniji mladinci, ki jim je štafeta mladosti čisto všeč takšna, kot je. Kaj storiti, ko se dva popolnoma različna interesa srečata. Ali naj vztrajamo vsak pri svojem, ali pa poskušamo razumeti drug drugega?

Roman Plohl: Tudi sam sem med podpisniki peticije proti dnevu mladosti in proti štafeti mladosti, takšni, kakršni sta. Kolikor vem, je to edina oblika demokratičnega izražanja volje v zvezi s štafeto. To je najmanj, kar bi takoi-

SLOVENIJAŠPORT VEDNO NA USLUGO

PODAJMO SI ŠTAFETO

Bodimo resni! Analitično in konstruktivno pogledimo kronologijo štafete, tiste štafete, na katero se lima vse: od ljubezni do mrtvega voditelja, samoupravljanje in demokracija, ljudsko rajanje ob prihodu ter vsesplošna telovadba ob predaji, slavnostni govori kvazi politikov in politikov, enakost med narodi in ljudmi nasploh, izgradnja socializma in lepša bodočnost. To je samo nekaj najbolj znanih in vsesplošno uporabljenih nalepk političnega govora, ki se lima jo na ta falično izoblikovan in včasih božje čaščen predmet.

Vse ima svoj začetek. Naša zgodovina tudi, in prav tako, kot se je ta začela po letu 1945, segajo tja tudi korenine štafete. Ali kot je zapisano:

»Tistega majskega popoldneva 1945. leta se je sedem deklet in sedem fantov iz Kragujevca bližalo Belemu dvoru in nosilo neobičajno knjigo s sedem tisoč podpisov. Na bluzah nosilcev te knjige je bilo 14 rdečih črk, ki so skupaj predstavljale pozdrav Kragujevac-Titu.« (SP 25. 5. 1956).

To je bila plava knjiga. Nekateri viri navajajo, da je bilo zbranih 15.000 podpisov. Podpisali ljudi, ki so verjeli v nov in lepši svet, v svojega voditelja in pripadnost njemu:

»Jedna djevojka (...) je pričala o susretu s Titom u rezidenciji u Tuškancu: »Bio je sav ozaren. Izgledao je kao čovjek iz bajke. Ta njegova srebriasta kosa.« (Vjesnik, 26. 5. 1977, o »1945«)

Ta izraz spontane pripadnosti in čaščenja pa je dosegel vrh z idejo Josipa Prohaske, ki je kot star Olimpijec in zagrižen športnik podal idejo o štafeti. Ideja se je razvijala naprej: »Titova štafeta je postala štafeta mladosti leta 1956, ko je predsednik Tito izrazil željo, da naj 25. maj postane Dan mladosti, praznik mladih, prikaz njihovega duhovnega in telesnega razvoja.« (Delo, 4. 4. 1974).

Slavje se je pričelo, množični zleti so dosegali vrhunec s prihodom in predajo štafete.

»U trenutku kada je omladinka Zuljani okružena pratricama potrcala s trga noseći

Štafetu, u zrak su poleteli mnogobrojni šareni baloni, dok su trgovci i putem kojim se Štafeta kretala prolamali pljesak.« (31. 3. 1975, Borba)

Enotnost, svoboda, mir, neodvisnost in samoupravljanje so pokazali tudi naši bratje na začasnem delu v tujini:

»Tisoče kilometrov daleč, izmenjuje se za krmilom, so v nedeljo ob šestih zjutraj prispela pred šentiljski obmejni blok vozila z nevsakdanjimi potniki. S prvo štafeto želja in obljuba naših zdomcev iz ZRN in avstrijske Štajerske tovarišu Titu. Na prvem metru naše zemlje so potniki izstopili in vozila okrasili z zastavami in transparenti ter se odpeljali proti Mariboru, da ne bi zamudili zvezne štafete, ki se je to nedeljsko jutro poslavljala iz mesta ob Dravi.

Cepprav so bile zgodnje nedeljske ure, je od dežja očičeno sonce v Mariboru že obsijalo veliko množico ljudi, ki se je stekala proti Trgu svobode, kjer je bila letos osrednja svečanost ob odhodu štafete.« (Delo, 8. 4. 1975)

Nosilci štafete, mladi, lepi, krepki, aktivni, so ponavadi ustrezali kalupu soc-realizma: marljivost in delo:

»Letošnjo štafeto mladosti, ki bo 1. aprila krenila iz Brčkega, bo prva nosila 20-letna delavka Ana Pajić. Ana Pajić se je rodila v vasi Gornji Bukvik blizu železniške proge Brčko-Banovići v revni kmečki družini. (...) Z 18 leti je postala članica Zveze komunistov. V svoji organizaciji združenega

dela je zelo aktivna.« (Delo, 25. 3. 1976)

»Iz rok v roke bo šla. Iz mest v vasi. Nosili jo bodo delavci, učenci, kmetje, študentje. Dva meseca bodo mladi tekli 25. maju naproti. Štafeto mladosti, štafeto želja.« (Delo, 24. 3. 1979)

Prizori so se ponavljali:

»Množice veselih ljudi, pisane zastave, pestri kulturni programi in enotna želja: še dolgo nas vodi, tovariš Titol« (Delo, 18. 5. 1977)

»Središče mesta je bilo v zastavah in transparentih, ki so izražali veliko ljubezen delovnih ljudi in mladine do predsednika Tita in njegovega revolucionarnega dela. Pred slavnostno tribuno so mladinci in dekleta Niša v brezhibni vrsti čuvali 40 lokalnih štafet, ki simbolizirajo štiri desetletja tovariša Tita na čelu partije ter nosijo čestitke ob njegovem rojstnem dnevu.« (Delo, 28. 3. 1977)

»Štafeto mladosti so tisoči Ljubljančanov danes pričakali na Centralnem stadionu. Nastopilo je 1.700 mladih.« (Delo, 6. 5. 1978)

»V letu številnih jubilejev, partijskih kongresov in jubilejnega mladinskega kongresa so se mladi na štafeto še posebej pripravili.« (Delo, 29. 4. 1978)

»Štafeta je ponočevala med mladimi, manj mladimi in tistimi, ki so postajali starejši in stari; poslušala je govore in obljube:

»Štafeta mladosti je naš iskren ter svojevrsten izraz ljubezni in ponosa, da smo dežela svobodnih, srečnih ter ustvarjalnih ljudi.« (Delo, 26. 4. 1980, iz govora Miloša Prosenca na sprejemu štafete mladosti v Ljubljani)

Štafetni tek pa je zahteval spremembe:

»Danes ob 9.00 bomo Ljubljančani za Bežigradom na doslej najatraktivnejši način sprejeli zvezno štafeto mladosti. Takrat se bosta nad mestom namreč srečali letali, ki bosta poleteli, eno iz Zagreba in drugo iz Murske Sobote. Iz prvega bo skočil padalec, ki bo v Slovenijo prinesel štafeto, iz drugega pa bo skočil Maks Humar, državni reprezentant iz Lesc, ki bo štafeto

mladosti med prostim padom sprejel od hrvaškega tovariša. Humar bo s štafetno palico pristal na travniku pred Mladinsko knjigo, kjer bo svečan sprejem, kasneje pa tudi pričetek množičnega manifestativnega pohoda ob žici okupirane Ljubljane.« (Dnevnik 8. 5. 1976)

Višek prireditve pa je bil dosežen z masovnim poskakovanjem v Beogradu, ob predaji štafete:

»Tačno u 17 sati stadion je na nogama. Hiljade prisutnih pozdravljaju, uz taktove Himne, podizanje zastave. Iz više hiljada grla odjeknu riječi naše himne. Najsvečaniji i najveličasniji prizor na stadionu! Stigla je štafeta mladosti! U pratnji 40 zastava, kroz špalir učesnika programa, uz zvuke fanfara i ispisane riječi živog semafora »Tito – volimo te« i pljesak.« (Oslobođenje, 7. 5. 1977)

»Omladinci i omladinke so širokih semberskih polja svojom igrom i narodnim nošnjama, zatalasani kao žitna žuta polja, simbolizuju mir u kome stasa zlatna mladost. U programu potom šareno, lepršavo, razigrano i ljupko učestvuje hiljadu mališana iz osnovnih škola Sarajeva... a pripadnici JNA vježbom simbolizuju svoju odlučnost u obrani tekovina našeg društva i naš sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. (...)

Zaplamtile su u njihovim rukama crvene marama kojima se simbolizuje stalno stvaralaštvo Saveza komunisti i privrženost mlade generacije putu kojim nas Savez komunisti i drug Tito vode.« (Oslobođenje, 18. 5. 1978)

»Ta naša mlada generacija vse bolj in bolj vpija vase naše ideje, vse bolj množično hodi po isti poti, po kateri smo hodili mi.« (Delo, 26. 5. 1978)

»Zvezni odbor za proslavo dneva mladosti je v soboto sklepal tudi o beograjski zaključni prireditvi. Na proslavi z naslovom »Pozdrav Titu, mladosti, partiji, svobodi in miru« bo nastopilo 10.130 mladink in mladincev.« (Delo, 14. 5. 1979)

Evforija je po štiridesetih letih popustila, bogovi so počasi pristali na realnih tleh.

Drobne in skrite prevare so prikorakale na dan:

»Ker je pot od Ljubljane do Beograda dolga, štafetna palica pa gre od rok do rok, sem za to dolgo pot izdelal še kopijo štafetne palice. Na obeh štafetnih palicah je bil spodaj pečat, katerega so odtisnili v krajih, skozi katere je tekla štafeta. Originalno štafetno

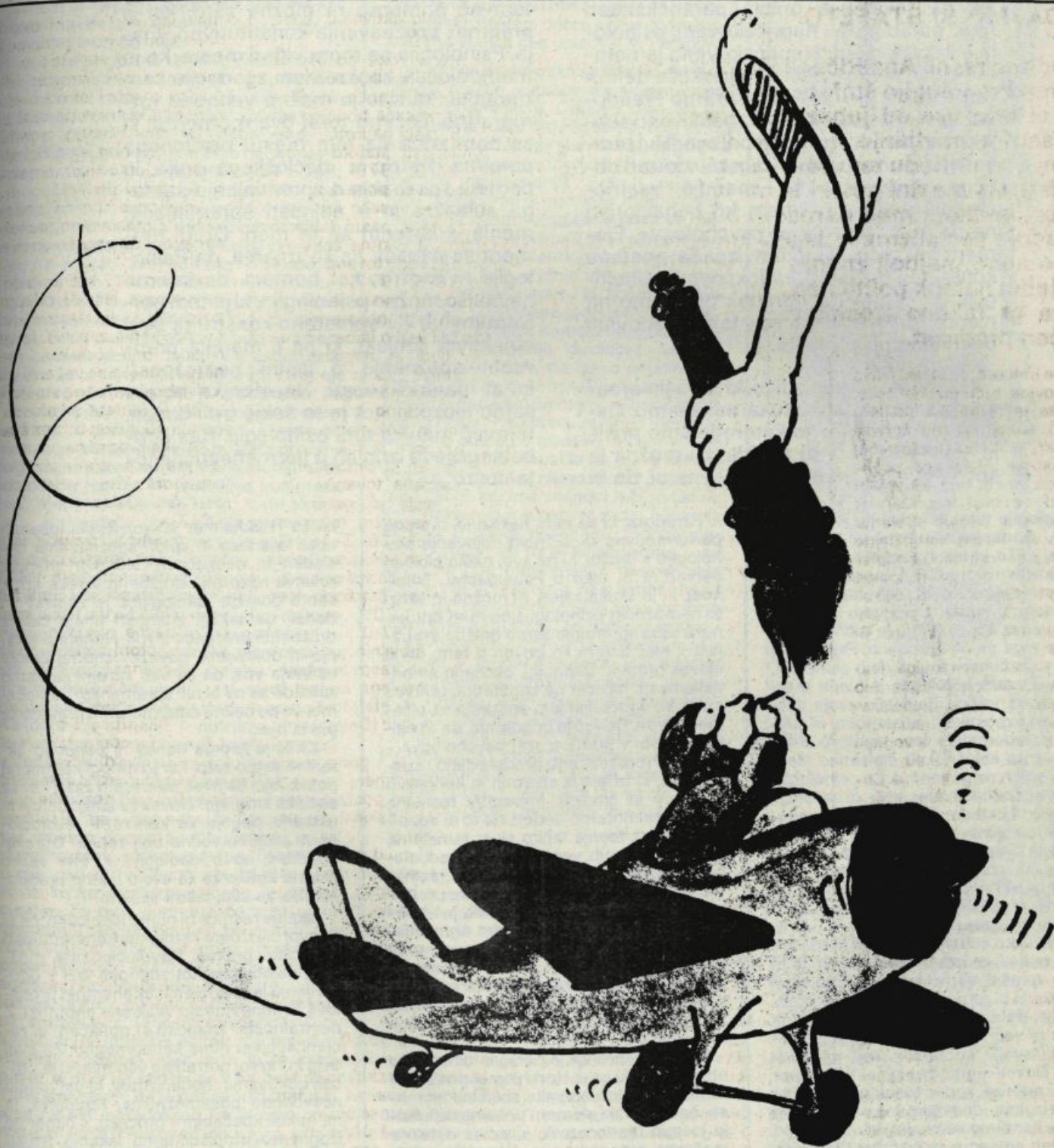
palico so potem delavci, kmetje in mladinci, tudi planinci, ponesli le do Ljubljane, od tam naprej pa je potovala naravnost v Beograd.« (Jana, 21. 5. 1980)

»Letošnja štafeta mladosti je skupaj z zaključno prireditvijo v Beogradu stala 46,798.923 dinarjev. To je za 19 odstotkov več kot leta

1984 (lanska štafeta nas je stala 39,108.151 dinarjev.) Iz proračuna federacije je šlo 45,403.000 dinarjev, Jugoslovanska radiotelevizija je prispevala 1,500.000 dinarjev, ostanek pa so prireditelji dobili iz prodaje materiala. Ostanek sredstev znaša 452.077 dinarjev.« (Delo, 24. 12. 1985)

»Letošnja štafeta mladosti ostaja brez novih zamisli? Vzroki za to menda tičijo v nesposobnosti in nepravilnosti najvišjega mladinskega foruma.« (Delo, 17. 2. 1984)

Simona Fajfar

PARADOKSNOST IN / ALI NE-MOŽNOST PSIHLOGIJE (2)

Povzetek. Osnovna izpostavitve priučočega teksta je prikaz paradoksnosti (gršč. *paradoxos* = nepričakovan) psihologije kot znanosti. Nepričakovano je namreč subjekt, ki ga psihologija skuša definirati – izkaže se, če parafraziramo Freudovo izjavo o temeljni neprilagodljivosti subjekta, da le-ta ni samo neprilagodljiv, temveč tudi neoprijemljiv. Zagata, v kateri obtičijo humanisti, se imenuje »samouresničevanje«, medtem ko behavioristi ne pridejo dlje od »rat psychology«. Element naključja, ki pri tem izpade, postane konstitutivni člen paradoksnosti psihologije, pa čeprav za trenutek pozabimo na njeno ideološko funkcijo v tako imenovani postindustrijski družbi.

Daljnosežne posledice, ki smo jih omenili na začetku, lahko tukaj nakažemo. Osnovno spoznanje, do katerega smo prišli, je, da Psihologija ni možna. Ni možna le kot nevtralna znanost, kot v vnemi, da bi

to bila/postala, postaja prav ideološka, temveč primarno ni možna zato, ker ji predmet spoznavanja konstitutivno uha-ja. Psihologija ne more videti mesta, ko jo (nad)določa v konkretnem zgodovinskem trenutku, kajti to je možno vedno le retrogradno. Ločimo torej dva momenta, ki se nam zdita na tem mestu bistvenega pomena. Izstop iz ideološkega polja, ki pomeni spoznanje o spreminjanju samega subjekta in o nujnosti spreminjanja merila, s katerim se ta meri. Drugi moment se nanaša na spoznanje, da Psihologija ni možna, kar pomeni, da imamo najboljšo možno psihologijo, ki je tudi performativna, ki neprestano konstruira svoj objektivni subjekt, ki pa ji manjka predvsem spoznanje o lastni nemožnosti in/ali paradoksnosti. Ne manjka objekt samo filozofiji, kot je to nekje trdil Lacan, temveč manjka tudi psihologiji. Res simbojnega je že izrinjen iz hermenevitične totalnosti.

Psihologija torej je in ve, da je (kolikor pač je), vendar konstitutivno ne more vedeti, kaj je. To, kar psihologija je, se izmika vsaki pozitivni opredelitvi, čeprav se jo da definirati (definicija, lat. *definitus* = določen, jasen). V vsakem trenutku in v vsaki družbi vemo, kaj psihologija točno je, čeprav se tega ne da opredeliti. Psihologija je pač to, s čimer se ukvarjajo psihologi.

Temelj vsake ideologije je njena brezsubjektnost, vsaka ideologija svoje subjekte šele vzpostavlja, konstituira, in subjekt brez alternative ima sumljivo malo možnosti za kakršnokoli dilektiko, da o razvoju sploh ne govorimo. Če psihologija fungira kot označevalec brez označenca, v razmerju s katerim se človek šele prepozna kot psihično bitje, potem moramo reči, da je okrepnela v sistem pozitivnih dejstev, ki počasi postajajo mit. Najpomembnejši mit je ta, da psihologija na vsak način želi biti znanost, kar pa jo skrči na mehanicizem, determinizem in pozitivizem. Bolj ko subjekt izginja in krepi v objekt, bolj se ta mit uresničuje, ne da bi se kdo vprašal, kaj to pomeni. Naslednji paradoks, ki bi ga na tem mestu radi omenili, je ta, da se ideologiji v teku svojega razvoja ni več treba truditi zaradi vzpostavljanja svojih subjektov, kajti popredmeteni človek regradirja v objekt, ki pa pomeni hkrati tudi konec ideologije. Kolikor subjekt izginja, ideologija več ne prime, ne zagrabi, ker nima več kaj zgrabiti, kajti na razpolago so samo še fragmenti subjektivnosti brez vere v karkoli. Kolikor psihologija želi biti znanost, ji to uspe, s tem pa radikalno izgubi svoj predmet in s tem sama (psiho-logija) postane nemožna.

Paradoks, ki se nam nakazuje, meri na performativno razsežnost delovanja psihologije v družbi, ki na svoj način cinično pervertira 3. tezo o Feuerbachu. Totalnost, ki jo skuša zajeti, ni možna in skozi to nemožnost psihologija po meri odtuje ne družbe spreminja samo družbo in subjekt v njej. S tem ko govori o tem, da je človek produkt dednosti, okolja in samodejavnosti, ničesar ne konstatira, temveč s samim ugotavljanjem postavlja to, o čemer govori. Odveč je pripomniti, da to najbolj izstopi v primeru »rat psychology«.

Če je Horkheimerju predstavljalo raziskovanje, ki izhaja iz stvarnih in konkretnih odnosov in situacij, imperativ resnične teorije, pa moramo dodati, da to ni dovolj. Resničnost teorije lahko sicer temelji na stvarnih odnosih, vendar so le-ti naddoločeni z vsakokratnimi konkretnimi razmerami, v katerih je resničnost slej ko prej relativen pojem. Takoj vidimo, da je stvarnost ideološka in da s samim ugotavljanjem, kakšna je, to ideološkost samo še perpetuiramo. Krog je s tem sklenjen in mi smo ostali znotraj njega. Za kakršnokoli spreminjanje je potreben izstop, saj znotraj sistema o njem samem ni možno reči ničesar.

Primat diahronije je poleg kritičnosti še en element, ki ga je Horkheimer postavil med prva določila vsake socialne znanosti. Zgodovinski element uokvirja refleksijo lastnih predpostavk, ki edina ustvarja možnosti avtonomnega delovanja oziroma bolje rečeno, samo to vrednotenje je avtonomnost par excellence.

Sodobna psihologija ne olajšuje krize človeka, ona jo prav (so)ustvarja! Tako je

bil že Horkheimer v svoji kritiki ideološkosti znanosti in sploh spoznavanja sleden in neizprosen. »Kolikor znanost prikriva nasprotja družbe in vzroke krize, sama postaja ideologija,« je zapisal⁸ in dodal, da takšni znanosti uha-ja celota družbenih procesov iz rok. Nenehno iskanje in odkrivanje povezav znotraj celote ustvarja vtis, da se vse spreminja samo zato, da se ne bi nič spremenilo. Če hočemo, da bo celota cela, moramo prav izstopiti iz nje.

Kritična teorija danes ni ponovno aktualna samo zato, ker jo mnogi kar naprej pozabljajo, temveč predvsem zato, ker se socialni krog, kjer človek še lahko deluje in ustvarja pogoje za konkretni revolucionarni projekt, vedno bolj zapira. Opraviti imamo z novo ideologijo, ki ima vsako možno kritiko že za svojo lastno predpostavko, za svoj lastni aksiom!!!

Iskanje resnice ni nujno ideološko, če si za svoj cilj izbere razbijanje koherentnosti ideološke prakse. Revolucionarna možnost psihologije kot znanosti leži v ugotavljanju in razkrivanju imanentnih protislovij, ki konstituira vsakršno enotnost. Z nevtralnostjo znanosti si potlačeni in ranjeni subjekt nima kaj pomagati. Za svoj dvig in razvoj potrebuje vedenje, ki je proces odkrivanja mehanizmov, ki ustvarjajo nesvobodo posameznikov. Poudarek je na (nikoli končanem) procesu, s čimer se izognemo utopističnemu iskanju Stvari po sebi ali končne Resnice. Edina resnica, ki jo priznamo, je razbijanje samozadostnosti ideološke prakse. Tudi ko si ogledamo ves proces s sociološkega zornega kota, ugotovimo podobno. Znanost je

vedno prosto lebdeča, zato ima samo dve možnosti: da ostane to, kar je, in postane ideološka, to je, da se postavi na stran izkoriščevalcev, ali pa da se sama postavi na stran izkoriščanih. S Horkheimerjem lahko rečemo, da mora znanost misliti s pozicije »potlačenega človeka«.⁹

Nujnost in njen smisel. Slepota ni brez povezave z razlikovanjem notranjosti in zunanosti, prav tako tudi ni izraz, brez katerega bi lahko razlagali subjektivno dejavnost in funkcije ideologije. Merimo seveda na izraz »slepa nujnost«. Vendar pojdemo lepo po vrsti.

Na prvi pogled se zdi, da psihologi vedo, kaj govorijo. Se več, skušajo nas prepričati, da celo vedo, o čem govorijo. To pa kmalu postane mit, saj če si pobliže ogledamo celotno znanost, ugotovimo, da predstavlja popolno brkljarijo heterogenih elementov, ki so skupaj zvarjeni z vseh mogočih vetrov. Na delu vidimo dva procesa. Eden se nanaša na vedno nove pozikuse sintetiziranja izvorno nezdružljivih teorij, od katerih vsaka postavlja svoje aksiome in gradi svoj kontekst. Psihologija torej ne temelji na nekakšnih naravnih zakonitostih človekovega delovanja, temveč na aksiomih, ki oporo najdejo sami v sebi. Tukaj pa se že začnejo težave. Izvorno pomeni aksiom nekaj, kar cenim, kar imam za vredno, kar sprejemem. Zato ne moremo mimo tega, da je vsak aksiom že dvojno vpisan, da je naddoločen. Noben aksiom ni brezčasen, vrhovni, čeprav se prikazuje kot tak, temveč predstavlja fantazmo, na kateri temelji ves simbolni svet določene teorije. Ni vprašljiva le sinteza več teorij, vprašljivi so lahko sami aksiomi. Prva ideološka funkcija psihologije kot znanosti je torej v tem, da naknadno skuša zakrpati svojo izvorno razcepjenost, svoja imanentna nasprotja. Bolj ko ustvarja vtis inteligibilnosti, bolj ideološka postaja! Zdaj se lahko navežemo na razlikovanje med notranjim in zunanjim. Kolikor je psihologija ideološka, se pretvarja, da je predmet njenih raziskav (lastne predpostavke, aksiomi) njej sami nekaj zunanjega, kar lahko brezinteresno opiše. Ta opozicija zunanje – notranje zahteva koherentnost interpretacij, kajti vedno gre za interpretacije in ne za golo opisovanje, in to celo pri popolnoma empiričnih raziskavah. Ideološke interpretacije seveda »pravi vsebini« niso nekaj vnanjega, temveč imamo opaviti z odtujenostjo, ki je resnična prav, kolikor je lažna. Fantazma o znanosti kot vladajoči ideologiji je prešivna točka med zunanostjo in notranjostjo. Ta dva elementa namreč nista dve strani istega, temveč se v določeni točki stikata. Funkcijo fantazije je izredno opisal Freud že leta 1897, ko je dejal, da so fantazije »varovalne strukture, sublimacije dejstev, njihovo okrasje, istočasno pa služijo tudi za samoosvoboditev.«¹⁰ Ideologiji ni mogoče očitati, da prekriva resnično realnost, kajti le-ta je še kako prisotna prav na »površju« v »mrtvi črki«. Tam, kjer se zdi, da je odtujenosti preveč, je je na nek paradoksen način celo premalo. Ni neke Resnice za ideologijo, sama ideologija je vsa resnica. Paradigma psihologije kot znanosti ne more biti v metodološki perfektnosti, v iskanju boljših in veljavnejših prisotopov, saj se v trenutku pristajanja na to paradigmo najdemo v paradoksnih situacijah. Da bi našli ustrezno

metodo raziskovanja, moramo poznati predmet, ki ga bomo raziskovali, saj se ustreznost metode ugotavlja z razmerjem do njega, da pa bi poznali predmet, moramo imeti ustrezno metodo. Paradoksalnost situacije je očitna, kakor je očitna tudi fantazija o vladajoči vlogi znanosti v družbi. Ideologija v svoji koherentnosti vedno izraža NEKAJ za NEKOGA in ob resničnosti predpostavke, ki sta jo izrekla F. Feher in A. Heller, da je 20. stoletje zagotovo era funkcionalizma,¹¹ moramo reči, da ideologija izreka nekaj za »zdravo«, funkcionalno, dobro urejeno družbo, kakršno je svoj čas opisoval T. Parsons.

Funkcionalizem zakriva izvorno razcepljenost družbe, v kateri vse skupine niso enako progresivne. Omenili smo že, da znanost ne more biti nevtralna, tudi če to hoče. Iz povedanega jasno sledi, da potrebujemo večjo historizacijo¹² paradigem in metode raziskovanja. Smisel nujnosti tako vmeščamo v opozicijo med iskanje nekakšne davno izgubljene polnosti, objektivnosti in veljavnosti, ki se spreminja v izvotliven in fragmentiranje (katerima da koherenco šele revizija ideološkega diskurza), ter paradigmo, ki bo omogočila odpiranje socialnega prostora, paradigmo, ki bo razbijala samozadostnost Znanosti kot vladajoče ideologije, kajti ta hoče ustvariti vtis, da lahko pojasni vse brez izjeme in da ni nerešljivih, ampak da so samo nerešeni problemi. »Domišljajska razsežnost«,¹³ s katero se hrani ideologija, mora odstopiti mesto kritični misli, ki bo to hranjenje umestila na pravo mesto. Proces, ki ga tukaj nakazujemo, se odvija med tistim, kar ima znanost reči, in tistim, kar pozabi reči, kar ostane zadaj, česar ne slišimo. Drugače povedano, znanost nenehno govori, da ne bi nič povedala, prav kakor se pod meščanskim geslom viva activa vse spreminja z namenom, da se ne bi nič spremenilo.¹⁴ Ob tem mislimo tudi na performativ, ki ga znanost uveljavlja s svojim diskurzom. Ni po naključju psihologija v petdesetih letih 10. stoletja propagirala samorazvoj subjekta in njegovo totalno uresničitev. S tem se je legitimirala natanko v funkciji perpetuiranja buržoazne družbe, ki pohablja subjekte, jih spreminja v objekte in hkrati uničuje še zadnje ostanke polja, znotraj katerega je možno kritično delovanje, ki edino zares lahko omogoči možnosti za subjektov razvoj.

Resignacija v praksi in želeči subjekt.

Z razvojem monopolnega kapitala smo priče temu, kako se razvija občutek splošne nemoči, za katerega je že Horkheimer trdil, da zajema tudi najbolj napredne skupine družbe. Danes, ko mineva pol stoletja od njegove trditve, je pojav samo še bolj aktualen – ne manj. Danes lahko skupaj z M. Bermanom trdimo, da bi »solidni meščan uničil tudi svet, če bi se to splačalo.«¹⁵ Tako imenovane postmodernistične floskule o goli avtentičnosti samorazvijajočega se subjekta, povezane s socioorto-pedagoškimi tehnikami razvijanja humanih medsebojnih odnosov in harmonične osebnosti, na eni strani in na drugi rat psihologijo, ki po vzoru Ajshila še vedno lovi materialistično bistvo subjekta, so potisnile psihologijo v golo administriranje in hlapčevsko vdinjanje vse bolj razvijajoči se birokraciji.

⁹ Horkheimer M., Tradicionalna i kritička teorija, BIGZ, Beograd 1976, str. 12

¹⁰ Ibid., str. 65

¹¹ Masson J. M., The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess 1887-1904, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1985, str. 238

¹² Heller A., Feher F., Kultura, Marksizam u svetu, XIII, št. 4-5, 1986, str. 117

¹³ Gilli G. A., Kako se istražuje, Školska knjiga, Zagreb 1974, str. 27

¹⁴ Lacan J., Še, Analecta, 1985, str. 15

¹⁵ Berman M., Sve što je čvrsto i ustaljeno pretvara se u dim: Marx, modernizam i modernizacija, Marksizam u svetu, XIII, št. 4-5, str. 80

¹⁶ Ibid., str. 85

Dušan Rutar

10. DECEMBER

Govoriti v Jugoslaviji o človekovih pravicah pomeni bodisi govoriti o apartheidu v Južni Afriki ali pa govoriti disidentsko govorico.

O človekovih pravicah v Jugoslaviji govori Amnesty international in druge mednarodne organizacije za človekove pravice, govorijo disidenti, ki so zapustili Jugoslavijo, in politični zaporniki, ki jim to ni uspelo ali pa tega niso hoteli storiti. Že zahodni politiki pa Jugoslavijo v zvezi s človekovimi pravicami le poredko omenjajo, dosti manj kot druge vzhodnoevropske države. Jugoslavija morda nekoliko odstopa od zahodnega videnja vzhodnoevropskega totalitarizma z monolitno partijo in represivno državo, ki izvaja kontrolo nad vsem, kar se v deželi dogaja.

Resnici na ljubo je treba povedati, da se tudi realnost drugih vzhodnoevropskih dr-

žav odmika od te percepcije. Mehanizmi represije postajajo mnogo bolj subtilni. Čeprav bi bilo morda uradnemu zahodu ljubše, da bi stvari ostale takšne, kot so. Če bodo v vzhodni Evropi začeli spoštovati človekove pravice, čez koga bo potem pljuval zahod, kako bo prikril lastne kršitve teh pravic?

O človekovih pravicah v Jugoslaviji ni govoril še noben politik. Kvečjemu takrat, ko je moral znesti svoj gnev nad »zahodno propagando«, ki da si izmišlja vse mogoče, da bi blatila ugled Jugoslavije. Koncepta človekovih pravic uradna Jugoslavija za domačo rabo sploh ne uporablja. Noben politik še ni začel debate o kršenju človekovih pravic v Jugoslaviji. Niti ni nihče skušal dokazati, da so uresničene. Preprosto zamolči se jih.

Tudi mediji o človekovih pravicah govorijo v glavnem samo kot o problemu črne

Afrike in morda še sovjetsko-ameriških odnosov.

Apartheid v Južni Afriki je velika kršitev človekovih pravic. A zakaj jugoslovanska javnost ve več o tem, kot pa, na primer, o političnih zapornikih v svoji deželi? Zakaj moramo o kršitvah človekovih pravic v Jugoslaviji pisati v Tribuni po podatkih, zbranih v ZDA, ne pa po jugoslovanskih virih? Zakaj moramo pri tem tvegati obtožbo oporečnosti ali celo »sovražne propagande«?

Človekove pravice so legalen predmet diskusije v tej državi.

Združeni narodi so 10. decembra 1948 razglasili splošno deklaracijo o človekovih pravicah. V Jugoslaviji pa je še vedno treba dokazovati, da je tudi pri nas potrebno govoriti o človekovih pravicah.

MARKO PEČAUER

ČLOVEKOVE PRAVICE: ŽIVLJENJE IN HRANA

Toliko pozornosti je Delo 10. decembra lani namenilo človekovim pravicam.

Proslava in nagrade ob dnevu človekovih pravic

LIUBLJANA, 9. decembra — Društvo za ZN SR Slovenije je v počastitev mednarodnega dneva človekovih pravic, 10. decembra, priredilo proslavo. Uvodno besedo je imel dr. Ernest Petrič. Hkrati so že 21. podelili nagrade za naloge, ki so jih študentje pravne, ekonomske fakultete in FSPN pisali v okviru nagradnega sklada dr. Slavka Zoreta. Letos je nagrade dobilo 17 študentov. (M. D., M.)

Poslanica jugoslovanske lige za mir

Ob 10. decembra, dnevu človekovih pravic, liga opozarja zlasti na pravico do življenja

BEOGRAD, 9. decembra (Tanjug) — Jugoslovanska liga za mir, neodvisnost in enakost narodov opozarja ob dnevu solidarnosti z osvobodilni mi gibanji in žrtvami agresije na najmanjši in največji nacistični in enakovredni, samostojni in enakovredni, spoštovanja Polozaj je tragičen v Namibiji, zato liga poziva k pomoči in

Podpira je pravični boj PLO, SWAPO in osvobodilnih gibanj v Južnoafriški republiki, pa tudi boj vseh zatiranih narodov proti agresiji. Ob 10. decembra, dnevu človekovih pravic, opozarja predvsem na pravico do življenja in do hrane. Če dopustimo, da milijoni ljudi, med katerimi je zelo veliko otrok, umirajo zaradi lakote, je to najhujša kršitev človekovih pravic. Tudi oboroženi pomeni hudo kršitev pravice do življenja.

ČLOVEKOVE PRAVICE

Pojem človekove pravice je novejšega izvora. Med prvimi ga je v štiridesetih letih tega stoletja uporabila Eleanor Roosevelt, žena znanega ameriškega predsednika, ki je med svojim delom v Združenih narodih spoznala, da marsikje v svetu do tedaj veljavni pojem pravic človeka ne obsega tudi pravice žena. Pa tudi prejšnji pojem, to je pravice človeka oziroma »rights of man« in »droita de l'homme« se nista pojavila prej, kot šele v zadnjih desetletjih osemnajstega stoletja.

OD BABILONCEV DO RIMLJANOV

Z idejo zaščite zakonitih pravic med ljudmi živečimi v določeni skupnosti, se je seveda mogoče srečati že zelo zgodaj v človeški zgodovini. Za primer vzemimo zakonik babilonskega kralja Hamurabija pred dobrimi štirimi tisoč leti, ki je posamezna družbena razmerja varoval z izredno krutimi sredstvi. Bolj svetel zgled je pravo starega republikanskega Rima, ki je svojim državljanom zagotavljalo, z izjemo tujcev in sužnjev seveda, pravico do udeležbe ali vpliva na politične odločitve države, kazensko in drugo zakonodajo, pravico do volitev vodilnih javnih delavcev in celo vpliv na izvajanje policijske oblasti. Številni pravni teoretiki se strinjajo v oceni, da je rimski juridični sistem v bistvu pomenil praktično definicijo pravic človeka ter razumni in avtoritativni kriterij, na katerega so se lahko sklicevali ljudje, ki so si prizadevali za pravičnost in zaščito dostojanstva človekove osebe.

Nekatere človekove pravice so uživali državljani grških mest – polis. Tako na primer pravico *isogoria*, to je enakost vseh do svobode govora, in *isonomia* enakost pred zakonom. V obdobju helenizma, ko so polis pripadle že preteklosti, so ljudje o teh pravicah še vedno ohranili zavest, da gre pri njih za višje naravne zakone. Naravni zakon je posebej temeljna načela pravice, ki so bila dostopna vsakemu racionalnemu duhu brez božanskega posredovanja. Rimski stoiki so podpirali isto idejo. Naravno pravo je imelo potemtaka za seboj zelo trdoživno preteklost, ki je našla svojo pot iz starega sveta v krščanstvo srednjega veka pa vse do obdobja racionalizma. Po tej tradiciji so človekove pravice nekaj, kar pripada vsakemu

človeku. Pripadajo mu enostavno zato, ker je človeško bitje. Francoski filozof Jacques Maritain je to povedal z naslednjimi besedami: »Človeško bitje ima določene pravice že s tem, da je človeško bitje, gospodar nad samim seboj in svojim delovanjem, in ker potemtaka ni sredstvo za uresničenje nekega cilja, temveč je ono samo cilj. Na podlagi naravnega zakona ima človeško bitje pravico, da se ga spoštuje, da je subjekt pravic in da so te v njegovi lasti. To so stvari, ki se dolgujejo človeku glede na dejstvo, da je človek.« Rousseau je trdil, da se morala pojavi istočasno z družbo, šele v njej se lahko človek postavi za moralne pravice. Družba pa medtem istočasno obvezuje človeka, da ne škodi svojemu bližnjemu in pravico, da ga ta ne prizadene. Ko je Epictetus govoril o svoji svobodi, jo je opisal takole: »Grem kamorkoli želim, prihajam od kodkoli hočem.« Grška beseda za svobodo, ki jo Epictetus uporablja, je *eleutheria*; etimologija te besede je izpeljana iz »iti, kamorkoli se človeku zahoče«. Seveda se ljudje nikoli niso zadovoljili zgolj z ugotovitvijo, da enostavno imajo neko moralno pravico, temveč so hoteli, da se jo v življenju tudi spoštuje.

PETICIJE, LISTINE

V Angliji so se v sedemnajstem stoletju odvijale bitke za spoštovanje starih pravic, pri nas bi rekli stare pravde. Iz teh bojev sta izšla dva znamenita dokumenta: in sicer *Petition of Rights* oziroma prošnja za vrnitev starih pravic in *Bill of Rights* oziroma zakon o pravicah, ki se nista spuščala v opredeljevanje vseh pravic človeka, temveč sta v prvi vrsti omejevala oblast kralja v korist povečevanja oblasti parlamenta in sodišč. Pravice človeka so na ta način zamenjale prvotni izraz naravne pravice, ki ga je v spisih, ki so se nanašali na angleško revolucijo, utemeljil John Locke. Locke je obširno utemeljeval, da imajo ljudje naravno pravico do življenja, svobode in lastnine. Omenjena angleška dokumenta sta naravne pravice prevedla v pozitivne pravice.

Lockove teorije in oba angleška dokumenta sta imela velik vpliv na Ameriko in Francijo. V Ameriki je te vplive morda še najbolje povzel prvi člen, ki ga je sprejela predstavniška konvencija ameriške države Virginije, in ki pravi: »da so vsi ljudje po naravi enako svobodni in neodvisni in da imajo določene neodtujljive pravice, ki jim jih z vstopom v družbeno skupnost ni mogoče odvzeti z nobenim zakonom, tako tudi ne njihovim potomcem.« To so pravice do življenja in svobode, do sredstev za pridobivanje in razpolaganje z lastnino ter prizadevanje, da si zagotovijo srečo. Kal-

vinistična strogost sedemnajstega stoletja je prepustila mesto vedremu hedonizmu osemnajstega stoletja. Skoraj iste besede lahko najdemo v Deklaraciji neodvisnosti, ki jo je julija 1776 sprejelo 13 ameriških držav: da so vsi ljudje ustvarjeni kot enakopravni in da jim je njihov stvarnik podaril določene neodtujljive pravice, med katere spadajo življenje, svoboda in iskanje sreče. V devetnajstem in dvajsetem stoletju so z izjemo Velike Britanije številne države Evrope, Azije in Afrike sledile omenjenemu ameriškemu primeru, kakor tudi francoski Deklaraciji o pravicah človeka in državljana.

Tudi oktohrska revolucija iz leta 1917 ni mogla prezreti ameriškega in francoskega vzora. Novum oktohrske revolucije pa ni v prvi vrsti v tem, da je tradicionalne politične in državljanske pravice oprla na temeljnejše ekonomske in politične pravice. S takim pristopom se lahko namreč srečamo tudi v mehiški ustavi iz leta 1917, pa v Weimarski ustavi iz leta 1919 in potem še v ustavi republike Španije iz leta 1931. Razlika med na primer ameriško in sovjetsko ustavo je očitna že v samem pristopu. Prvi amandma k ameriški ustavi prepoveduje, da bi kongres sprejemal zakone, ki bi omejili svobodo govora ali tiska, medtem ko sovjetska ustava iz leta 1918 odpravlja vsakršno odvisnost tiska od kapitala z namenom, da bi delovnim množicam na ta način zagotovila svobodo izražanja. Delavcem in revnim kmetom je bilo tako na papirju omogočeno razpolagati z vsemi potrebnimi tehničnimi in materialnimi sredstvi za izdajanje časopisov in knjig. Na drugi strani je ameriška ustava prepovedala vsako omejevanje pravic ljudi do nenasilnega združevanja, medtem ko sovjetska ustava na prvi pogled zelo široko nudi pravico združevanja delavskega razreda in revnih kmetov, torej, obljublja jim vsa potrebna sredstva za javno zbiranje, vključujoč elektriko, ogrevanje in opremo. Naslednja sovjetska ustava iz leta 1936 ni v tem pogledu pomenila kake večje spremembe. Nasprotno, obseg pravic je bil le še razširjen, čeprav je sovjetska resničnost tako s koncentracijskimi taborišči kot z drugimi represivnimi metodami, ki so bile značilne za Stalinovo obdobje, ponujala popolnoma drugo sliko.

MEDNARODNO PRAVO

Problem človekovih oziroma boljše pravice posameznika se je v zgodovini vedno povezal z določenimi vidiki mednarodnega prava. Enega, morebiti celo prvega med takimi prizadevanji, pomeni delo španskega teologa – pravnika Francisca de Vittoria, ki je na začetku 16. stoletja

pravno razpravljanje, moralna načela in politični pogum obravnaval na način, ki povezuje človekove pravice z mednarodnim pravom. De Vittoria je namreč predaval o pravkar odkritih Indijancih, katerih pravice da morajo španski zavojevalci spoštovati. Mednarodne pogodbe so šele dosti pozneje vzele v zaščito posameznike ali skupine, ki so bili na brutalen način prikrajšani za svoje pravice. V 17. in 18. stoletju je to veljalo za verske svoboščine. V 19. stoletju so nekateri mednarodni sporazumi jemali v zaščito posamezne etnične, narodnostne oziroma rasne skupine, prepovedali trgovino s sužnji, se zavzemali za izboljšanje delovnih razmer ali določali pogoje skrbstvenega razmerja nad določenim administrativnim področjem v okviru Lige narodov in pozneje Organizacije združenih narodov. Šele druga svetovna vojna je po ogromnem opustošenju nad človeškimi življenji povzročila, da je Organizacija združenih narodov dobila na področju človekovih pravic nekatere, čeprav zelo minimalne, pristojnosti. Leta 1945 se je listina iz San Francisca sicer opredelila za spoštovanje temeljnih človekovih pravic, ki pa jih ni tudi definirala. V enem svojem členu je listina nedvoumno povedala, da zavrača vsakršno diskriminacijo na podlagi rase, spola, jezika ali vere. V ustanovni listini OZN tudi ni bilo predvidenega mednarodnega organa, ki naj bi nadzoroval položaj oziroma kršenje človekovih pravic v državah članicah OZN. Navkljub temu je generalna skupščina, včasih pa tudi ekonomski in socialni svet, obravnavala številne primere kršenja človekovih pravic. Šlo je predvsem za kršitve naslednjih človekovih pravic: verskih in političnih svoboščin,

rasne probleme, prisilno delo, omejevanje sindikalnih svoboščin, enakopravnost žena in položaj budistov v Južnem Vietnamu.

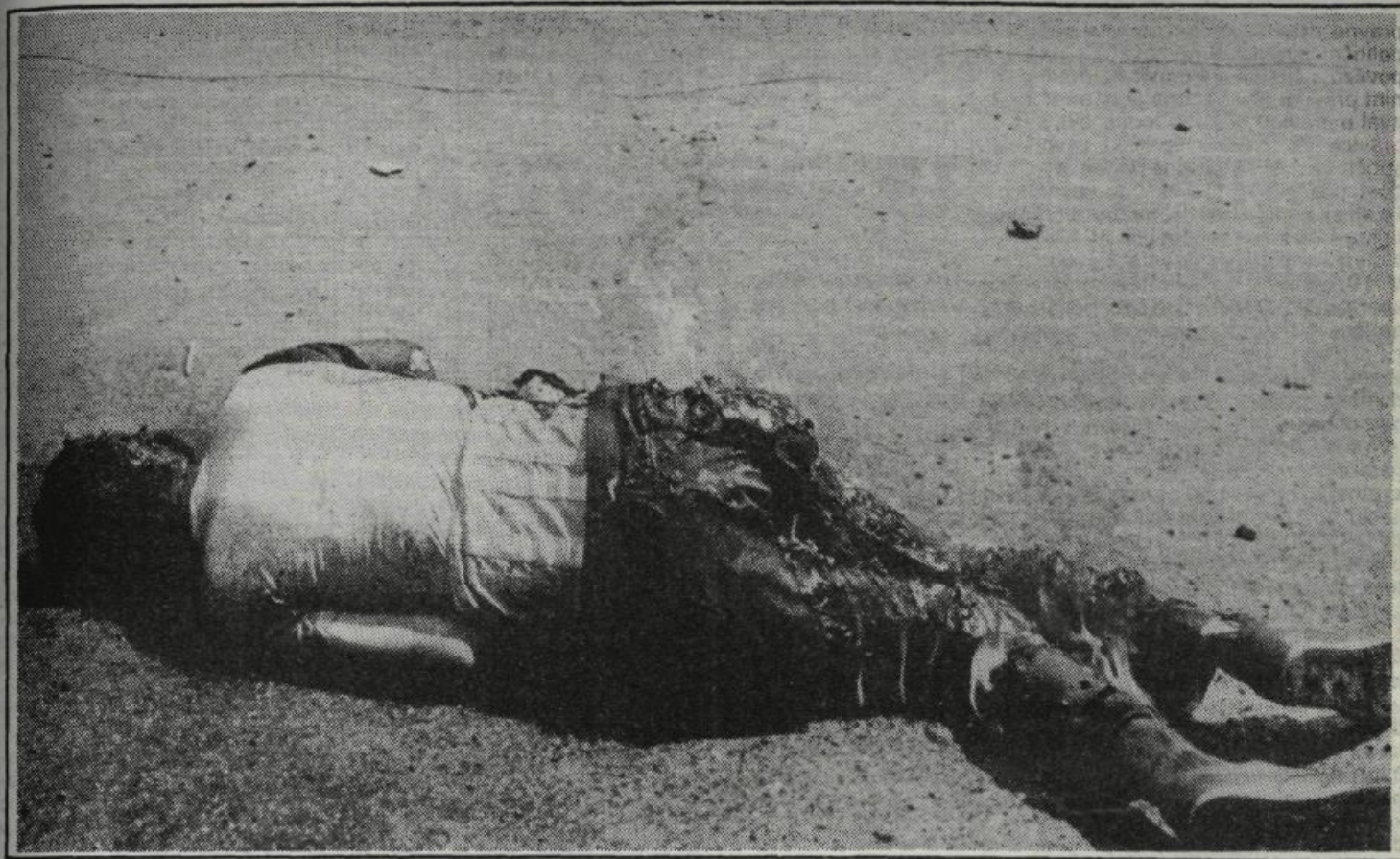
ŠPLOŠNA DEKLARACIJA ČLOVEKOVH PRAVIC

Boj proti kolonializmu je v obdobju po drugi svetovni vojni večina vlad, upravičeno ali neupravičeno, razumela kot glavni problem človekovih pravic. Generalna skupščina je leta 1948 sprejela splošno deklaracijo človekovih pravic, ki je v svojih prvih členih spominjala na jezik Locka, Jeffersona in Lafayettea, tj. zapisala je pravico do življenja, svobode, lastnine, enakosti, pravice in iskanja sreče. Deklaracija posebej omenja pravico do svobode gibanja, razpolaganja z lastnino, sklepanja zakonske zveze, enakost pred zakonom ter poštenega in javnega sojenja v primeru, ko je kdo obtožen za zločin, nadalje pravica do veroizpovedi, svobode govora in mimesa zbiranja ter pravica do azila. Deklaracija prepoveduje suženjstvo, mučenje in nezakoniti odvzem svobode. Posebej natančno opredeljuje človekove pravice na teh področjih: socialno zavarovanje, življenjski standard, zdravstvena zaščita, počitek, izkoriščanje prostega časa itd. Deklaracija ni mogla skriti razlike med temi novimi pravicami in tradicionalnimi naravnimi pravicami. Med delom komisije, ki je deklaracijo pripravljala, so prve pravice obravnavali kot »politične in civilne«, medtem ko so imeli druge za »ekonomske in socialne pravice«. Vrsta drugih mednarodnih dokumentov se je pozneje

sklicevala na to deklaracijo ali pa iz nje izpeljevala svoja posebna načela. To velja predvsem za naslednje: Deklaracija o podelitvi neodvisnosti deželam in narodom pod kolonialno oblastjo, deklaracija o pravicah otroka, deklaracija Združenih narodov o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, deklaracija o stalni suverenosti nad naravnimi izvori, pravna načela, ki naj vodijo države pri izkoriščanju vesolja itd. Koncem petdesetih let je 15 evropskih držav ustanovilo dve telesi, ki naj bi na ozemljih svojih držav varovali človekove pravice. Ti dve telesi sta Evropska komisija za človekove pravice in Evropsko sodišče za človekove pravice. Sodišče ima bolj simbolično vlogo, medtem ko je komisija igrala mnogo bolj vidno in učinkovito vlogo.

Za dežele v razvoju je, kar zadeva človekove pravice, odigrala veliko vlogo leta 1964 konferenca v Kabulu, Afganistan, do katere je prišlo na pobudo Združenih narodov, ki so še posebej v okviru komisije za človekove pravice začeli skrbeti za usodo človekovih pravic v okviru posameznih regionalnih področij in nuditi za to ustrezno pomoč. Konferenca v Kabulu je odprla pereča vprašanja v zvezi s specifičnimi kršitvami oziroma uveljavljanjem človekovih pravic v deželah v razvoju. Razvitejše, še posebej opazovalce z Zahoda, je poučila, da zavzema boj proti nepismenosti, boleznim in lakoti osrednjo vlogo pri uveljavljanju človekovih pravic v tem delu sveta. Konferenca si je bila edina, da ima politika izboljševanja zdravstvenih, izobraževalnih in ekonomskih razmer prednost pred individualnimi in skupinskimi interesi. Nekateri govorniki pa so med drugim opozorili, da vlade v de-

želah v razvoju pogosto prekomerno opozarjajo na problem notranje varnosti in zunanje nevarnosti in to izkoriščajo pri omejevanju človekovih pravic. Države v razvoju pa se poleg nezadostne ekonomske razvitosti, ki objektivno zavira uresničevanje človekovih pravic, srečujejo še s pomanjkanjem ustreznega pravnega osebja, pomanjkljivimi zakonskimi predpisi na tem področju in nenazadnje še kvalificiranega uradništva z nedvoumno zavestjo o nujnosti spoštovanja temeljnih človekovih pravic.

HIPERIDEOLOGIZIRANI APARATI

Kljub vsem naštetim normativnim dočlilom in telesom za varovanje človekovih pravic, pa je njihovo varovanje v današnjem svetu še zelo daleč od njihove idealne zaščite. Še vse preveč pogosto se problem človekovih pravic zlorablja v ideološkem boju in v prestižnem blokovskem govoru. Le malo je takih držav in njihovih ideoloških aparatov, ki so pripravljeni priznati svoje lastne pomanjkljivosti na tem področju in jih reševati na način, ki ne pušča dvoma v njihove poštene namene. Asimetrična mednarodna struktura in v tem oziru nepopolna mednarodna zakonodaja, če za hip odmislimo nestabilne politične režime, državljanske vojne in hiperideologizirane aparate, ki niso naklonjeni govoru in kaj šele dejanskemu spoštovanju človekovih pravic, veliko prispevata temu, da je posameznik na milost in nemilost izročen državi in njenim vdanim izvrševalcem. Po drugi strani pa ne bi bilo

prav, če bi sejali samo pesimizem, če ne bi videli naraščajoče zaskrbljenosti za usodo človekovih pravic v posameznih delih sveta, in tu in tam celo napredovanje, če imamo pred očmi današnjo Argentino, pa Grčijo, Španijo in ne nazadnje ne gre spregledati nekaterih spodbudnih znamenj na Vzhodu. Na človekove pravice ni mogoče gledati, tako kot tudi ne na druge pomembnejše družbene pojave, statično. Človeštvo se čedalje bolj vidno sooča na eni strani z novimi postindustrijskimi vzorci družbenega življenja in na drugi z novimi bolj rafiniranimi oblikami individualne in skupinske sužnosti. Razumljivo je, da se mora razumevanje človekovih pravic, tj. tako njihovo normiranje kot tudi dejansko uveljavljanje v življenju, razvijati vzporedno z omenjenimi procesi. Rusojevske in (neo)marksistične koncepcije še vedno pomenijo izvir, ki lahko najprej bogati vsakokratno zgodovinsko vsebino človekovih pravic. V sodobni literaturi o človekovih pravicah se uveljavlja teza o njihovi novejši členitvi na tole triado: na naravne človekove pravice, na samoupravne pravice in na kulturne pravice. Med prve, naravne človekove pravice naj bi spadala pravica človeka do svoje osebnosti, do dostojnega življenja, svoboda človeka od agresije in vojn, sem spadajo še pravice do življenja v čistem okolju in klasične pravice, ki zagotavljajo osebno svobodo in pravico na zasebnost. Pod samoupravnimi pravicami je treba razumeti pravice do sodelovanja v družbeni javnosti, pravico do politične aktivnosti, pravico do svobode misli in izražanja, na toleranco in napake, pa še pravice do združevanja, informacij in komunikacij. Med kulturne pravice pa spadajo: pravica do lastne svobodne misli in nasprotovanje drugim

mislim, pri tem se še posebej misli na politični in ideološki monopol, pravica do samoizobraževanja in do šolanja, pravica do udeležbe v znanosti in kulturi ter pravica do družbene in moralne vrednosti.

ČLOVEKOVE PRAVICE PRI NAS

Kar zadeva položaj človekovih pravic pri nas, vemo da obstaja razlika med normativnim in dejanskim. Samoupravna socialistična družba sama po sebi ne zagotavlja idealnega izpolnjevanja tako temeljnih kot izpeljanih človekovih pravic. Po drugi strani pa je tudi res, da tako pristno samoupravljanje kot socializem stojita ali padeta z uresničevanjem oziroma neuresničevanjem človekovih pravic. Znameniti Kardeljev stavek iz ene od njegovih zadnjih političnih študij, da človeku ne prinašata sreče država ali partija, temveč si jo lahko ustvari le sam, pomeni dragoceno podporo v prid njune uveljavitve človekovih pravic kot prvega pogoja socializma s človeškim likom. Na zadnjem kongresu je Zveza komunistov sprejela spodbudne sklepe o pomenu človekovih pravic v naši družbi. Vsak napad nanje, tako piše v resoluciji, bo razumela kot napad na svoje programske cilje in kot prizadevanje, usmerjena zoper samo bistveno predpostavko socialistične družbene biti. S tem je Zveza komunistov pritrdila stari misli, da ne more nič drugega bolje povedati o kakovosti in značaju kakega družbenega sistema kot resnični položaj človeka v njem. Sedaj je na potezi preizkušnje omenjenega sklepa v družbeni resničnosti.

Rudi Rizman

KRŠITVE HELSINŠKIH SKLEPOV: JUGOSLAVIJA

Mednarodna helsinška federacija za človekove pravice, nevladna organizacija s sedežem na Dunaju, je novembra letos izdala poročilo z naslovom Kršitve helsinških sklepov: Jugoslavija. Poročilo obravnava nekatere kršitve določil helsinške sklepne listine, predvsem določil o človekovih pravicah. Poročilo, ki zajema v glavnem obdobje zadnjih dveh let, sta pripravili Mary Jane Camejo in Catherine Fitzpatrick, sodelavki ameriškega komiteja za spremljanje uresničevanja helsinških sklepov.

Izbrali smo nekaj primerov, ki so naši javnosti manj znani. Obravnava primera Mastnak, ki je Tribunini publiki najbrž najbolj znan, kaže, da poročilo ni zanesljiv vir. Verjamemo lahko, da se je v vsakem od opisanih primerov nekaj zgodilo. Kaj pa se je zares zgodilo, ne bomo najbrž nikoli izvedeli, ne od mednarodnih organizacij in še manj od jugoslovanskih oblasti.

Jugoslovanski državni organi so odvzeli potni list teologu Predragu Samardžiću, ki je diplomiral na inštitutu *St. Sergius* v Parizu. Samardžić je do odvzema tujega potnega lista študiral na *Jerusalem Bible Inštitutu* in pripravljaval svojo disertacijo.

Pesnika Milana Milišića so na podlagi eseja, ki ga je izdal v dubrovniški reviji *Laus* leta 1983, obtožili »širjenja neresničnih govorik«. Niso ga zaprli, obtožba je bila umaknjena, toda odvzeli so mu pravico do potovanja. Marca leta 1985 so mu vrnili potni list in mu dovolili, da je odpotoval v Pariz.

24. marca 1986 je Odbor za obrambo svobode misli in izražanja v Beogradu vladni poslal peticijo za izpustitev politologa Milenka Ribića, ki je bil zaradi »širjenja sovražne propagande« obsojen na eno leto zapora. V peticiji so zahtevali tudi črtanje člena 133, ki se ga največkrat uporablja pri obtožbah zaradi »sovražne propagande«.

6. januarja 1986 je Odbor za obrambo svobode misli in izražanja na Zvezno skupščino poslal peticijo, v kateri so zahtevali raziskavo zlorabe psihiatrije in zaporov v politične namene. Kljub temu, da Zvezna skupščina na peticijo

ni odgovorila, so v *Večernjih novostih* dvakrat zanimali upravičenost trditve v peticiji in napadli člane odbora. Februarja 1986 je Odbor na šestih straneh izdal natisnjen odgovor na napade *Večernjih Novosti* in zavrgel trditve njihovih novinarjev.

Septembra 1985 je Odbor izdal poziv za izpustitev dr. Vojislava Sešelja, Miodraga Milića in Milana Nikolića. Poziv je ponovno obsodil člen 133 kazenskega zakonika.

Triinštiridesetletnega rimokatoliškega duhovnika Filipa Lukendro so januarja 1986 zaprli zaradi »utemeljenega suma, da je podpihoval versko in nacionalno nestrpnost in žalil bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov in narodnosti« (Tanjug, 9. februar 1986). 2. marca je bilo sporočeno, da so ga, kljub temu, da je krvavel zaradi operacije čira na želodcu, pustili brez zdravniške oskrbe.

Januarja 1986 so aretirali dvainštiridesetletnega sociologa in novinarja Tomaža Mastnaka, katerega kritiko metode, s katero je komunistična partija izbrala za bodočega predsednika ZIS-a zastopnika trde linije Branka Mikulića, je bila emitirana preko radia Student. Obtožen je bil zaradi »izjav, ki so s svojo vsebino

žalile in sramotile tovariša Mikulića.«

Mastnakov komentar bi moral dan po objavi na radiu iziti v študentskem časopisu Mladina, toda po nalogu oblasti je bil njegov članek izločen iz številke. Ko je mariborski študentski časopis Katedra hotel objaviti članek, je bila prepovedana in zažgana celotna številka, urednik Samo Resnik pa je bil odpuščen iz službe. Sojenje Tomažu Mastnaku bi se moralo začeti 27. junija 1986, toda kot rezultat domačih in mednarodnih protestov, predvsem s strani mladinske organizacije, so obtožnico umaknili.

Miodraga Jačimovića, 52-letnega profesorja srbohrvaškega jezika in književnosti na tehnični šoli v Čačku in znane pisatelja so oktobra 1985 obtožili, da »širi lažne govorice, žali najvišje vladne organe in vzpodbuja nacionalno, rasno in religiozno sovražstvo, neenotnost in nestrpnost« (člen 218 in 98 kazenskega zakonika Srbije in 134. člen kazenskega zakonika Jugoslavije). Večino prič o izjavah, ki naj bi jih obtoženi izrekel v letih 1983 in 1984, so predstavljali učenci iz šole, kjer je učil, od teh pa večina ni bila iz razredov, v katerih je učil. Njegov odvetnik je bil Srđja Popović. Navsezadnje so umaknili vse obtožnice proti njemu.

1. julija 1986 so sporočili, da so prepovedali in uničili številko študentskega časopisa *Pogledi* iz Kragujevca ter obenem razpustili uredništvo. Zaplenjena številka naj bi objavila pogovor z Vladimirjem Mijanovićem, glavnim branilcem iz beogradskega procesa proti šesterici. Številka, ki se je po vseh prijetih pojavila v javnosti, je vsebovala Mijanovićevo fotografijo na izpraznjeni beli podlagi.

Po tem, ko je državno tožilstvo izvedlo preiskavo o domnevnih nepravilnostih pri poslovanju založniške hiše *Partizanska knjiga*, je zapis v politiki iz 31. maja l. 1986 navedel, da so se med preiskavo pojavile močne zahteve po izpostavitvi njenega glavnega

urednika Aleksandra Postolovića. Kot študent je Postolović redno objavljaval članke v nekonformističnem glasilu beogradske univerze Student in literarni reviji Vidici. Kot glavni urednik revije Vidici je imel s policijo zaradi člankov in avtorjev, katerih dela je poskušal natisniti, več »pogovorov«.

V kioskih se ni pojavila dvajseta številka časopisa Centralnega komiteja zveze komunistov, ki bi morala iziti aprila leta 1985. Izšla je šele, ko so odstranili sledeča članka: *Zgodovinske hipoteze socializma Milana Kangrga* in *Sodobne socialno-politične usmeritve v Sovjetski zvezi Jelice Kurjak*.

15. marca leta 1986 so Josipa Ceranića, ki je bil leta 1952 že obsojen na dvanajst let zapora, »zaradi političnih zločinov« tokrat »zaradi sovražne propagande« obsodili na tri leta zapora. Josip Ceranović mlajši in Tomislav Marković pa sta bila istočasno obsojena na dvajset mesecev oziroma leto dni zapora. Josip Ceranović starejši je bil obtožen, da je sodeloval z emigrantskimi organizacijami v ZRN in od njih prejemal tudi ustrezen material. Ceranović mlajši in Marković sta bila obtožena, da sta se »vandalstvo znesla nad spomenikom žrtvam fašističnega terorizma«.

V Mostarju so 29. avgusta 1985 aretirali in 3. septembra istega leta obsodili šest Srbov »zaradi nacionalnega sovražstva«. Kazni se gibljejo od osmih mesecev pa tja do treh let in pol. Risto Radović, označen kot domnevni vodja skupine, je bil nekvalificirani delavec v Avstriji in naj bi po mnenju jugoslovanskega časopisa sodeloval z dvema emigrantoma pri subverzivni propagandi in sabotažno-terorističnih aktivnostih. Policija je v Radovićevem stanovanju našla emigrantsko knjigo, več emigrantskih časopisov in posnetke pesmi sovražne vsebine. Ta material si je delil s petimi družinskimi člani, nikdar pa ni prišel izven tega kroga.

P. Hadji-Ristića, poročeval-

ca britanskega časopisa Observer s prej omenjenega procesa je odvedla, pretepla in aretirala policaja. Z globo so ga kaznovali zaradi nesramnega vedenja, na kar ima sledeče pripombe: »Mislim, da sem bil žrtev šušmarskega poskusa policije, da bi ustražovala mene in ostale novinarje, ki so poročali o Bosni... Avtoritetam v Bosni niso ugajala moja poročila o pričevanjih o političnem terorju in mučenjih.« (The Observer, 9/15/85.)

Profesorja angleške književnosti na Filozofski fakulteti zagrebške univerze Ivana Pletikosa so aretirali decembra 1986. Policija je v njegovem stanovanju skupaj s pismom, ki ga je pisal, da bi policijo obvestil o prejemu časopisov, ki jih je dobil ne da bi jih naročil, našla hrvaške emigrantske časnike.

Sodili so mu aprila leta 1983 in ga obsodili na šest let zaporaradi »Sovražne propagande in škodovanja ugledu Jugoslavije«. Obtožba je temeljila na njegovih privatnih pogovorih, ki naj bi jih po pričevanju obtoženega napadno razlagali. Na pritožbo so njegovo kazen zmanjšali na štiri leta.

9. maja 1984 so iz zaporar Lepoglava na hrvaškem predsedniku predsedstva poslali peticijo, v kateri je devet podpisnikov protestiralo proti najbolj kruti represiji in mučenju, ki so jima izpostavljeni politični zaporniki. Zahtevali so zagotovitev svobode izraza svojih verskih čustev in priznanje statusa političnih zapornikov.

Peticija je poleg tega ponovila zahteve, postavljene že v predhodno poslani peticiji iz novembra 1983; in sicer: naj bi politične zapornike ločili od ostalih zapornikov, jih oprostili prisilnega dela, jim zagotovili svobodo medsebojnega komuniciranja in povezovanja, mesečni paket hrane zadovoljive kvantitete, dovolili privatne obiske družinskih članov, jim enkrat na leto zagotovili počitnice v civilni obleki in v skladu z Zvezno ustavo za politične zapornike vpejati redno amnestijo.

32-letnega Vlada Perišića so aretirali in kasneje (brez obtožnice) priprli zaradi nošenja vtetoviranega grba hrvaške vojske. Šest mesecev je preživel v samici, kjer so ga med preiskavo večkrat pretepli. Končno so ga na podlagi izmišljenih obtožb leta 1982

obsodili povezovanja s fašističnimi emigranti in emigrantskimi skupinami. Na koncu preiskave, ki je vodila k obsodbi, so Perišića poslali na psihiatrično opazovanje, kjer so ga izrabili in na njem uporabili terapijo elektrošokov. Po diagnozi so ga označili kot shizofrenika in obsojen je bil na prestajanje kazni v psihiatričnem oddelku zaporar za nedoločen čas.

8. aprila leta 1986 so devetim Albancem sodili zaradi »sovražne aktivnosti s pozicije albanskega nacionalizma in iredentizma s ciljem spodkopavanja diktature proletariata in socialno-ekonomskih zakonitosti določenih z ustavo«. Bili so člani povezanih organizacij »Svoboda Kosova« in »Upanje«, ki se zavzemata za status Kosova kot republike. Obtoženi so bili zaradi sovražnih demonstracij, sodelovanja v sovražni propagandi in prebiranja pamfletov.

Etnične napetosti zadnjih nekaj let so se še povečale z incidentom, ki se je razširil skoraj do škandaloznih razsežnosti – afero Martinović. 1. maja 1985 je Djordje Martinović, prebivalec srbske nacionalnosti vstopil v lokalno bolnišnico z razbito steklenico v zadnjici in trdil, da so poškodbo povzročili Albanci. Kasneje je Martinović priznal, da se je poškodoval sam, s tem, da je bilo nakazano, da je homoseksualec. Toda, ko je bila preiskava o povzročanju nacionalne mržnje s pomočjo lažnih obtožb v teku, je preklinal svojo trditev, češ da jo je izrekel pod pritiskom. Preiskava, ki je trajala osem mesecev in ni mogla oskrbeti kakršnihkoli dokazov, se je končala z ugotovitvijo, da se ne sklene ukrepov proti nobeni strani. Albanska skupnost kljub temu ostaja razburjena zaradi obtožb in Srbi in Črnogorci postajajo vedno bolj nezadovoljni zaradi nezmožnosti oblasti, da bi obvladale nemire na Kosovu.

6. marca 1986 so Imama Halila Ibrahima Mehtića, imama zeniške mošeje Sultana Ahmeda obtožili »podplohovanja nacionalnega in verskega sovražstva, razprtije in netolerantnosti«. Domnevno naj bi se med verskimi obredi zavzemal za oddvojitev muslimanskega prebivalstva od nemuslimanskih Srbov in Hrvatov.

30-letnega Petra Ivezaja, tehnika albanske narodnosti, so aretirali med njegovim

KAJ AMNESTY INTERNATIONAL OČITA JUGOSLAVIJI

V Jugoslaviji so kršitve, s katerimi se ukvarja Amnesty International sledeče:

a) aretacije in zapiranje oseb zaradi miroljubnega uveljavljanja mednarodno priznanih svoboščin, še posebno svobode govora, informacij in pravice do zbiranja.

b) nepreciznost nekaterih zakonskih predpisov, ki na podlagi sklicevanja na te predpise omogoča kaznovanje oseb, ki so nenasilno uveljavljale svoje temeljne pravice.

c) nekateri odkloni od mednarodnih pravil glede procedure aretacij, preiskav in sojenj.

d) primeri krutega, nehumanega in ponižujočega ravnanja s političnimi zaporniki.

e) življenjski pogoji v zaporih, ki često ne zadoščajo niti najmanjšim zahtevam Združenih narodov glede ravnanja z zaporniki.

f) obstoj in prakticiranje smrtnih kazni

obiskom v Jugoslaviji (z njim sta bila tudi njegova žena in otrok). Ivezaj, ki je zapustil Jugoslavijo leta 1971 in ima jugoslovansko in ameriško državljanstvo, je bil osumljen udeležbe na demonstracijah, ki so jih kot znak protesta glede načina, s katerim je jugoslovanska vlada reševala pro-

blem nemirov na Kosovu, leta 1981 v Washingtonu pripravili pripadniki albanske etnične skupine v ZDA. V priporu so z njim slabo ravnali in mu preprečili dostop do odvetnika.

Stjepan Djuretić, jugoslovanski emigrant, živeč v ZRN, je bil umorjen v noči 28. julija 1983. Djuretić je zapustil Jugoslavijo s tremi rokopisi (ki naj bi jih kasneje objavili v ZRN) z naslovi: *Jaz, Josip Broz Tito, Komunistem – velika prevara in Rdeči gospodarji*. Vsi ti rokopisi so bili kritični do jugoslovanskega političnega in ekonomskega sistema. V tednu pred smrtjo je Djuretić pisal svojim prijateljem, da ga skrbi za njegovo varnost, ker sumi, da mu sledijo. Mnogi smatrajo, da je bila za njegov uboj odgovorna tajna policija.

Maja 1981 so streljali na Rasima Zenelaja, političnega emigranta, ki je živel v ZRN. Šest ur po tem, ko je bil ranjen, so na Frankfurtskem letališču aretirali njegovega morilca Z. Aleksića. V rokah je imel letalsko karto za Beograd. Aleksić je zločin priznal in omenil vpletenost dveh uslužbencev jugoslovanskega konzulata v Frankfurtu.

Novembra leta 1977 je Vjenceslava Čizka med potovanjem v Milano nasilno ugrabila in odpeljala v Jugoslavijo tajna služba. Hrvaški emigrant, živeč v ZRN, je svoje karikature in članke objavljaj v emigrantskem časopisu. V Sarajevu so ga obsodili na 15 let zaporar pod obtožbo, »da je deloval v skladu s protirevolucionarnimi načeli, ki so hotela spodkopati jugoslovanski socialni sistem«. Njegovo kazen so kasneje zmanjšali na trinajst let. Poročajo, da je zelo šibkega zdravlja in popolnoma slep.

Vladimirja Daočevića, jugoslovanskega emigranta, živečega v Bruslju, so jugoslovanski tajni agenti ugrabili med obiskom v Romuniji leta 1975. Leta 1976 so mu sodili v Beogradu in ga obsodili na smrt (kasneje so kazen zmanjšali na 20. let zaporar) »zaradi sovražne propagande in domnevnega ilegalnega vstopa na jugoslovansko ozemlje«.

(Prevod T.T.)

ČLOVEKOVE PRAVICE, DRŽAVA IN SOCIALIZEM

Države, ki se (priznam, da ne vem, zakaj) imenujejo socialistične, si nikakor ne morejo pridobiti človeškega obraza¹. Ideologija, na kateri stojijo, je tako skregana z ideologijo, ki je temelj modernemu pojmovanju človekovih pravic, da jo pobija.

1. ČLOVEKOVE PRAVICE IN DRŽAVA

Človekove pravice varuje moč prava. Če pravnega reda na področju človekovih pravic ni, se ljudje zoper tiranijo in nasilje oblasti lahko v skrajni sili zatečejo k upor. Tako piše v uvodu Splošne deklaracije človekovih pravic.

Da bi človekove pravice bile pravna realnost, morajo biti izpolnjeni trije pogoji²:

- a) družba mora biti organizirana v de jure državo;
- b) v državi morajo biti človekove pravice vnaprej upravičene in celota teh upravičenj mora tvoriti pravni sistem; in
- c) upravičenja morajo biti pravno zavarovana³: povračilo (odškodnina) za kršitev mora biti zagotovljeno.

a) De jure država

Pravna je tista država, v kateri so tako oblasti kot tudi vsi posamezniki (za)vezani z vnaprej določenimi, abstraktnimi in splošnimi normami, ali drugače rečeno, s pravom. Kajti, v kolikor je najvišje zakonodajno telo države parlament, ki so ga državljani prosto izvolili, je pravo lahko edini legalni temelj človekovih pravic. Zato so človekove pravice lahko realnost samo v demokraciji – demokracije pa ni brez človekovih pravic.

b) Pravni sistemi upravičenj

Osrednje prvine človekovih pravic so možnosti, da ljudje na določen način ravnaajo. Te možnosti so vsebovane v abstraktnih in splošnih pravnih normah (abstraktnih upravičenjih) in so pravno zavarovane⁴. Obstaja pa nevarnost, da bi se posamezna upravičenja medsebojno spodbijala – kar bi bilo dovoljeno po enem, bi bilo omejeno z drugim, nasprotnim. Zato je nujno, da vsa upravičenja skupaj tvorijo pravni sistem, znotraj katerega so meje določenega ravnanja enolično ugotovljive. Človekove pravice morajo biti kot nedeljive zavarovane po istih načelih, kot celota⁵.

c) Učinkovito varstvo

Zagotovila človekovih pravic so komajda kaj vredna, če niso zavarovana. Varujejo se na dva načina: organizirano in neorganizirano.

Organizirano varstvo človekovih pravic obstaja v okvirih države v pravno določenih postopkih, ki posamezniku omogočajo, da doseže ali izničiitev dejanja, s katerim je bila kršena (protipravno omejena ali odvzeta) njegova pravica, ali pa, če to ni mogoče, denamo nadomestilo.

Neorganizirano varstvo človekovih pravic se začne tam, kjer se pravni red konča. Nezagotavljanje pravnega reda s strani države ni drugega kot protipravno dejanje. Če država postavlja krivične zakone, se teh ni nihče dolžan držati. Tukaj se začne državljanska neposlušnost kot elementarna oblika neorganiziranega varovanja človekovih pravic. In če ne gre drugače, se imajo državljani pravico upreti oblasti. Žal pa to postaja vse težje. Prisluškovalne naprave, računalniki in tanki – vse to in še kaj zraven – v rokah oblasti so sredstva, s katerimi lahko oblast nastopi priti upor – in zmaga. Zato je boj za spoštovanje človekovih pravic postal skupna stvar vseh ljudi ne glede na meje. In mednarodno javno mnenje je njihovo glavno orožje.

2. ČLOVEKOVE PRAVICE IN SOCIALIZEM

Po ideologiji obstoječih socialističnih držav je država »le odbor, ki upravlja skupnostne posle« enega razreda⁶. Jasno je torej, da socialistične države niso demokracije, temveč diktature.

Socialističnim državam manjka legalni temelj človekovih pravic kot pravnega sistema upravičenj: prosto izvoljeni parlament kot najvišji zakonodajalec. Če človekovih pravic do prostosti političnega mnenja⁷ in prostega političnega organiziranja (strankarjenja)⁸ ni, potem tudi prostega parlamenta ni⁹. In tako smo prišli tja, kjer smo že bili (1 (a)): demokracije ni brez človekovih pravic, te pa so mogoče le v demokraciji.

In če parlamentarci kot najvišji zakonodajalci niso prosti, kako naj bodo prosti sodniki, ki po njihovih zakonih sodijo? In če niso prosti ne zakonodajalci ne sodniki – kako naj bo prost državljani, ki bi mu pravo prostosti naj zagotavljalo? Ne. V socialističnih državah človekovih pravic kot pravnih realnosti ni.

Dejan Verčič

Opombe:

¹ O enem takih poskusov glej: Ciril Baškovič, *ČSSR 1968: Kritika stalinizma in koncepcija nove družbe*, Ljubljana, KRT (1982), še posebej pp. 20–27.

² Več o pravnih pogojih človekovih pravic glej: Karel Vasak, »Human Rights: As a Legal Reality«, v Karel Vasak in Philip Alston (urednika), *The International Dimensions of Human Rights*, Westport, Connecticut, Greenwood Press in Paris, UNESCO (1982), pp. 3–10.

³ »Če temeljno upravičenje ni pravno zavarovano, ne moremo govoriti o pravici.« Marijan Pavčnik, *Zloraaba pravice*, Ljubljana, Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije (1986), p. 16.

⁴ Isto delo, p. 14.

⁵ »Vsakdo je upravičen do uživanja vseh pravic in svoboščin, ki so razglašene s to deklaracijo, ne glede na raso, barvo, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kakršnokoli drugo okoliščino. Nadalje ni dopustno nikakršno razlikovanje glede na politično ali pravno ureditev in mednarodni položaj dežele ali ozemlja, ki mu kdo pripada, pa naj bo to ozemlje neodvisno, pod skrbništvom, nesamoupravno ali kakorkoli omejeno v svoji suverenosti.« (2. člen Splošne deklaracije človekovih pravic.)

⁶ Po Karl Marx in Friedrich Engels, *Manifest komunistične stranke*, MEID II, p. 591.

⁷ »Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja, včevši pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnimikoli sredstvi in ne glede na meje.« (19. člen Splošne deklaracije človekovih pravic.)

⁸ »(1) Vsakdo ima pravico do svobodnega in mirljubnega zbiranja in združevanja. (2) Nikogar se ne sme prisiliti k članstvu v katerikoli družbo.« (20. člen Splošne deklaracije človekovih pravic.)

⁹ Znano je, da navedeni pravici nista pravna realnost v nobeni socialistični državi.

SPLOŠNA DEKLARACIJA ČLOVEKOVIH PRAVIC

Človekove pravice so temelj naše biti: brez njih ne bi mogli živeti kot ljudje.

Človekove pravice niso abstraktna snov za filozofe in pravnike; prisotne so v vsakodnevnom življenju slehernega človeka.

Osnovna dolžnost posameznega državljana v pogledu človekovih pravic je tako preprosta in očitna, da je mnogi od nas najbrž prav zaradi tega ne vidimo. Če hočemo spoznati in videti, ali so naše pravice kršene, moramo te pravice v prvi vrsti korenito poznati.

Ko svoje pravice doumemo, je naša naslednja dol-

žnost, da se zanje borimo – za druge prav tako, kakor zase. Ta naša dolžnost se začneja pri ljudeh okoli nas, kajti v okolici, v kateri živimo, lahko storimo največ. Z lastno dejavnostjo in sodelovanjem z nevladnimi organizacijami lahko preprečujemo kršenje človekovih pravic in krepimo spoštovanje teh pravic v domačem okolju. Sleherni od nas lahko pripomore k temu, da bi njegova dežela bila s svojimi prizadevanji za človekove pravice zgled ostalemu svetu.

Urad
Združenih
narodov
za javne
informacije

Ker pomeni priznanje prirojenega človeškega dostojanstva vseh članov človeške družbe in njihovih enakih in neodtujljivih pravic temelj svobode, pravičnosti in miru na svetu;

ker sta zanikanje in teptanje človekovih pravic pripeljala do barbarskih dejanj, žaljivih za človeško vest, in ker je bila stvaritev sveta, v katerem bi imeli vsi ljudje svobodo govora in verovanja in v katerem ne bi živeli v strahu in pomanjkanju, spoznana za najvišje prizadevanje človeštva;

ker je nujno potrebno, da se pravice človeka zavarujejo z močjo prava, da človek ne bi bil prisiljen zatekati se v skrajni sili k uporabi zoper tiranijo in nasilje;

ker je nujno potrebno pospeševati razvoj prijateljskih odnosov med narodi;

ker so ljudstva Združenih narodov ponovno potrdila svojo vero v temeljne človekove pravice in dostojanstvo in vrednost človekove osebnosti, v enakopravnost moških in žensk in se odločila, da bodo podpirala družbeni napredek in ustvarjanje boljših življenjskih pogojev v večji svobodi;

ker so se vse države članice zavezale, da bodo, v sodelovanju z Združenimi narodi, pospeševale splošno in resnično spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin;

ker je skupno razumevanje teh pravic in svoboščin največjega pomena za popolno uresničitev te zaveze,

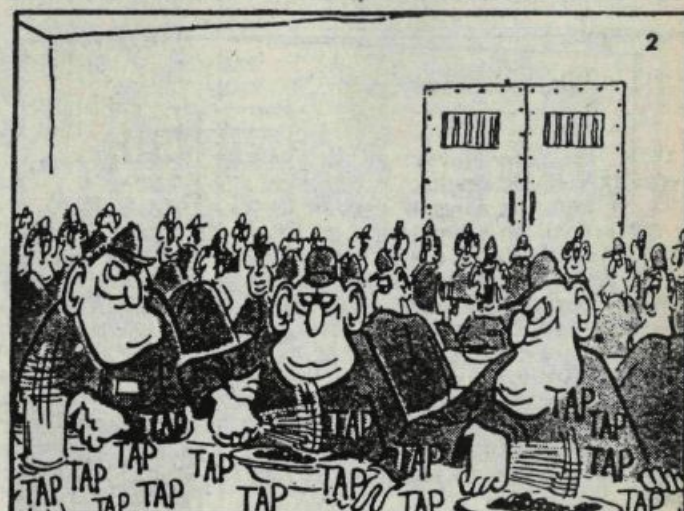
GENERALNA SKUPŠČINA
razglašala

TO SPLOŠNO DEKLARACIJO ČLOVEKOVIH PRAVIC kot skupen ideal vseh ljudstev in vseh narodov z namenom, da bi vsi organi družbe in vsi posamezniki, vedno v skladu s to deklaracijo, pri pouku in vzgoji razvijali spoštovanje do teh pravic in svoboščin ter s postopnimi državnimi in mednarodnimi ukrepi zagotovili in zavarovali njihovo splošno in resnično priznanje in spoštovanje, tako med narodi držav članic samih, kakor tudi med ljudstvi ozemelj pod njihovo oblastjo.

1. člen. Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice. Obdarjeni so z razumom in vestjo in bi morali ravnati drug z drugim kakor bratje.

2. člen. Vsakdo je upravičen do uživanja vseh pravic in svoboščin, ki so razglašene s to deklaracijo, ne glede na raso, barvo, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, rojstvo ali kakršnokoli drugo okoliščino. Nadalje ni dopustno nikakršno razlikovanje glede na politično ali pravno ureditev ali mednarodni položaj dežele ali ozemlja, ki mu kdo pripada, pa naj bo to ozemlje neodvisno, pod skrbništvom, nesamoupravno ali kakorkoli omejeno v svoji suverenosti.

3. člen. Vsakdo ima pravico do življenja, do prostosti in do osebne varnosti.

4. člen. Nikogar se ne sme imeti niti v suženjstvu niti v podložništvu; suženjstvo in trgovina s sužnji v kakršnikoli obliki sta prepovedana.

5. člen. Nikogar se ne sme mučiti ali z njim surovo, nečloveško ali ponižujoče ravnati.

6. člen. Vsakdo ima povsod pravico do priznanja pravne sposobnosti.

7. člen. Vsi so enaki pred zakonom, vsi, brez diskriminacije, imajo pravico do enakega pravnega varstva. Vsi imajo pravico do enakega varstva pred sleherno diskriminacijo, ki bi kršila to deklaracijo, kakor tudi pred vsakim ščuvanjem k takšni diskriminaciji.

8. člen. Vsakdo ima pravico do učinkovitega pravnega sredstva pri pristojnih državnih sodnih oblasteh proti dejanjem, ki kršijo temeljne pravice, priznane mu po ustavi ali zakonu.

9. člen. Nihče ne sme biti samovoljno zaprt, pridržan ali izgnan.

10. člen. Vsakdo je pri odločanju o njegovih pravicah in dolžnostih in v primeru kakršnekoli kazenske obtožbe zoper njega upravičen ob polni enakosti do pravičnega in javnega obravnavanja pred neodvisnim in nepristranskim sodiščem.

11. člen. (1) Vsakdo, ki je obtožen kaznivega dejanja, ima pravico, da velja za nedolžnega, dokler ni spoznan za krivega v skladu z zakonom o javnem postopku, v katerem so mu dane vse možnosti, potrebne za njegovo obrambo.

(2) Nihče ne sme biti spoznan za krivega kateregakoli kaznivega dejanja zaradi kakršnegakoli ravnanja ali opustitve, ki v času storitve ni bilo kaznivo dejanje po notranjem ali mednarodnem pravu. Prav tako se ne sme izreči strožja kazen od tiste, ki je bila pred-

pisana v času storitve kaznivega dejanja.

12. člen. Nikogar se ne sme nadlegovati s samovoljnim vmešavanjem v njegovo zasebno življenje, v njegovo družino, v njegovo stanovanje ali njegovo dopisovanje in tudi ne z napadi na njegovo čast in ugled. Vsakdo ima pravico do zakonskega varstva pred takšnim vmešavanjem ali takšnimi napadi.

13. člen. (1) Vsakdo ima pravico do svobodnega gibanja in izbire prebivališča znotraj meja določene države.

(2) Vsakdo ima pravico zapustiti katerokoli državo, vključno svojo lastno, in vrniti se v svojo državo.

14. člen. (1) Vsakdo ima pravico v drugih državah iskati in uživati pribežališče pred preganjanjem.

(2) Na to pravico se ni mogoče sklicevati v primeru pregona, ki dejansko temelji na nepolitičnih kaznivih dejanjih ali dejanjih, ki so v nasprotju s cilji in načeli Združenih narodov.

15. člen. (1) Vsakdo ima pravico do državljanstva.

(2) Nikomur se ne sme samovoljno vzeti državljanstvo ali zakonita pravica do spremembe državljanstva.

16. člen. (1) Polnoletni moški in ženske imajo brez kakršnihkoli omejitev glede na raso, državljanstvo ali vero, pravico skleniti zakonsko zvezo in ustanoviti družino. Upravičeni so do enakih pravic v zvezi z zakonsko zvezo, tako med zakonsko zvezo kot tudi, ko ta preneha.

(2) Zakonska zveza se sme skleniti samo s svobodno in polno privolitvijo obeh bodočih zakoncev.

(3) Družina je naravna in temeljna celica družbe in ima pravico do družbenega in državnega varstva.

17. člen. (1) Vsakdo ima pravico do premoženja, tako

sam, kakor tudi skupno z drugimi.

(2) Nikomur ne sme biti premoženje samovoljno vzeto.

18. člen. Vsakdo ima pravico do svobodne misli, vesti in veroizpovedi; ta pravica zajema svobodo spreminjati prepričanje in vero kakor tudi nujno svobodno, javno ali zasebno izražanje, bodisi posamezno ali v skupnosti z drugimi, s poučevanjem, v praksi, z bogoslužjem in opravljanjem obredov.

19. člen. Vsakdo ima pravico do svobode mišljenja in izražanja, včevši pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da lahko vsak išče, sprejema in širi informacije in ideje s kakršnikoli sredstvi in ne glede na meje.

20. člen. (1) Vsakdo ima pravico do svobodnega in mirljubnega zbiranja in združevanja.

(2) Nikogar se ne sme prisiliti k članstvu v katerokoli družstvo.

21. člen. (1) Vsakdo ima pravico sodelovati pri opravljanju javnih zadev svoje države bodisi neposredno ali po svobodno izbranih predstavnikih.

(2) Vsakdo ima pod enakimi pogoji pravico do javnih služb v svoji državi.

(3) Volja ljudstva je temelj javne oblasti; ta volja se mora izražati v občasnih in poštenih volitvah, ki morajo biti splošne ob načelu enakosti in tajnega glasovanja ali po kakšnem drugem enakovrednem postopku, ki zagotavlja svobodo glasovanja.

22. člen. Vsakdo ima kot član družbe pravico do socialne varnosti in pravico do uživanja, s pomočjo prizadevanj svojih skupnosti in mednarodnega sodelovanja in v skladu z ureditvijo in sredstvi neke države, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, ne-

pogrešljivih za njegovo dostojanstvo in svoboden razvoj njegove osebnosti.

23. člen. (1) Vsakdo ima pravico do dela in proste izbire zaposlitve, do pravičnih in zadovoljivih delovnih pogojev in do varstva pred nezaposlenostjo.

(2) Vsakdo ima, brez kakršnekoli diskriminacije, pravico do enakega plačila za enako delo.

(3) Vsakdo, kdor dela, ima pravico do pravične in zadovoljive nagrade, ki zagotavlja njemu in njegovi družini človeka vreden obstoj in ki naj se po potrebi dopolni z drugimi sredstvi socialnega varstva.

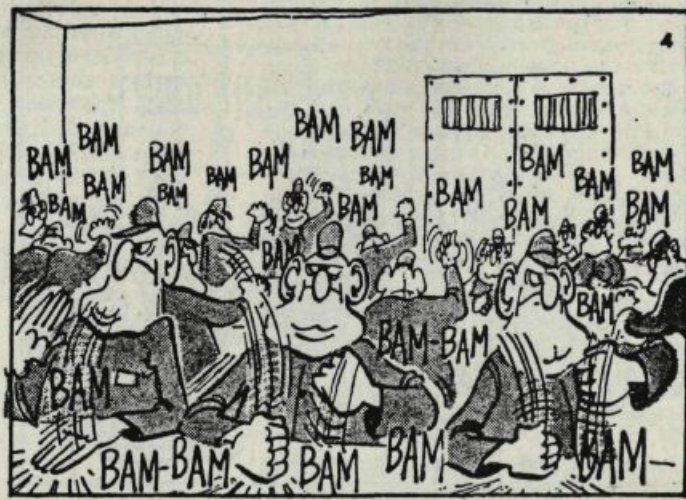
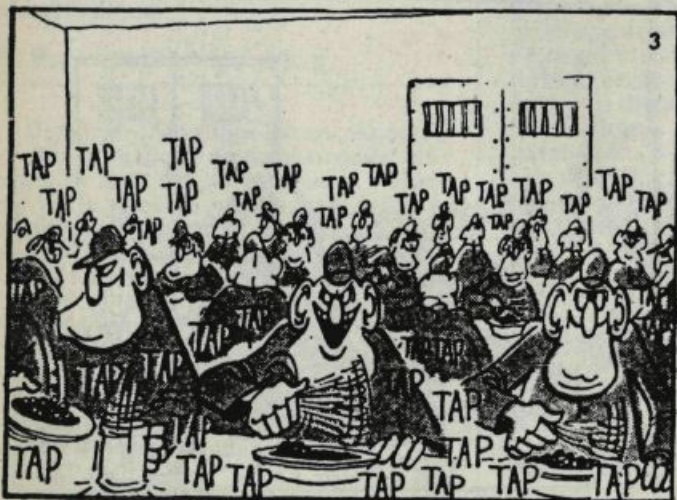
(4) Vsakdo ima pravico sodelovati pri ustanavljanju sindikata ali pridružiti se sindikatu za zavarovanje svojih interesov.

24. člen. Vsakdo ima pravico do počitka in prostega časa, vključno z razumno omejitvijo delovnih ur, in pravico do občasnega plačanega dopusta.

25. člen. (1) Vsakdo ima pravico do takšne življenjske ravni, ki zagotavlja njemu in njegovi družini zdravje in blagostanje, vključno hrano, obleko, stanovanje, zdravniško oskrbo in potrebno socialne usluge; pravico do varstva v primeru nezaposlenosti, bolezni, delovne nezmožnosti, vdovstva ter starosti ali druge nezmožnosti pridobivanja življenjskih sredstev zaradi okoliščin, neodvisnih od njegove volje.

(2) Materinstvo in otroštvo sta upravičena do posebne skrbi in pomoči. Vsi otroci, bodisi da so rojeni kot zakonski ali zunaj zakonske skupnosti, uživajo enako socialno varstvo.

26. člen. (1) Vsakdo ima pravico do izobrazbe. Izobraževanje je brezplačno vsaj na začetni in temeljni stopnji. Šolanje na začetni stopnji je

obvezno. Tehnično in poklicno šolanje mora biti splošno dostopno. Višje šolanje mora biti na osnovi doseženih uspehov vsem enako dostopno.

(2) Izobrazba mora biti usmerjena k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pospeševati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in med rasami in verskimi skupinami ter pospeševati dejavnost Združenih narodov za ohranitev miru.

(3) Starši imajo prvo pravico do izbire vrste izobrazbe za svoje otroke.

27. člen. (1) Vsakdo ima pravico prosto se udeleževati kulturnega življenja svoje skupnosti, uživati umetnost in sodelovati pri napredku znanosti in biti deležen koristi, ki iz nje izhajajo.

(2) Vsakdo ima pravico do varstva moralnih in premoženjskih koristi, ki izhajajo iz kateregakoli znanstvenega, književnega ali umetniškega dela, katerega avtor je.

28. člen. Vsakdo je upravičen do družbenega in mednarodnega reda, v katerem se lahko v polni meri uresničujejo pravice in svoboščine, določene v tej deklaraciji.

29. člen. (1) Vsakdo ima dolžnosti do skupnosti, v kateri je edino mogoče svoboden in popoln razvoj njegove osebnosti.

(2) Pri izvajanju svojih pravic in svoboščin je vsakdo podvržen samo takšnim omejitvam, ki so določene z zakonom, katerih izključni namen je zavarovati obvezno priznanje in spoštovanje pravic in svoboščin drugih ter izpolnjevanje pravičnih zahtev morale, javnega reda in splošne blaginje v demokratični družbi.

(3) Te pravice in svoboščine se v nobenem primeru ne

smejo izvajati v nasprotju s cilji in načeli Združenih narodov.

30. člen. Nobene določbe te deklaracije se ne sme razlagati tako, kot da iz nje izhaja za državo, skupino ali posameznika kakršnakoli pravica do kakršnegakoli delovanja ali dejanja, ki bi hotelo uničiti v njej določene pravice in svoboščine.

DEKLARACIJA pravic človeka in državljana, kakor jo je predlagal Maximilien Robespierre

Robespierrova deklaracija pravic človeka in državljana iz časov francoske revolucije je eden prvih dokumentov o človekovih pravicah, in žal zadnji, ki je napisan s stališča človeka, ne pa oblasti. Nekaj ocirkov iz te deklaracije je na pokušino.

Deklaracija je v slovenskem prevodu izšla v zborniku Utopični socialisti, ki ga je Cankarjeva založba izdala 1979.

Člen 1. Cilj slehernega političnega združenja je, da vzdržuje naravne in nedotakljive človekove pravice in da razvija vse človekove sposobnosti.

Člen 2. Glavni človekovi pravici sta skrb za ohranitev obstoja in svobode.

Člen 5. Pravica do mirljubnega zbiranja, pravica do izražanja mnenj – bodisi s pomočjo tiska, bodisi kako drugače – sta tako nujni posledici načela človekove svobode, da nujnost, da ju razglasimo, predpostavlja to, da je despotizem še navzoč, ali pa to, da je spomin nanj še živ.

Člen 14. Ljudstvo je suveren; vlada je njegovo delo in njegova lastnina; javni uslužbenci so njegovi podrejeni.

Ljudstvo lahko, kadar hoče, zamenja vlado in odpokliče svoje pooblaščenke.

Člen 19. V vsaki svobodni državi mora zakon predvsem varovati javno in individualno

svobodo pred oblastjo tistih, ki vladajo.

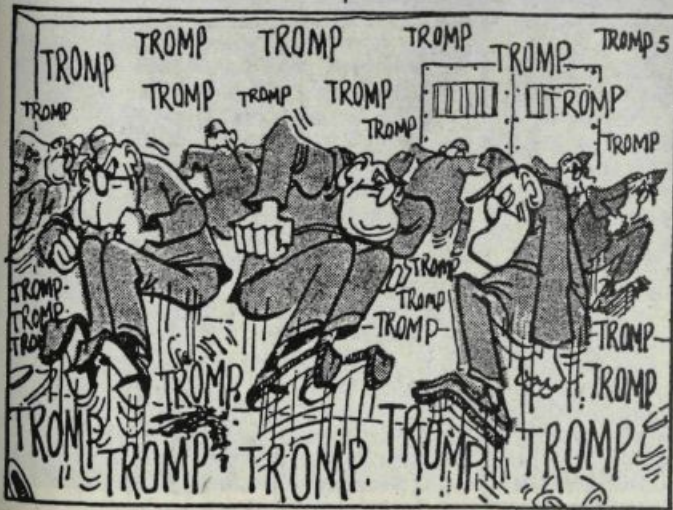
Vsaka institucija, ki ne predpostavlja, da je ljudstvo dobro, uradništvo pa podkupljivo, je slabo.

Člen 27. Upor zoper zatiranje je posledica drugih pravic človeka in državljana.

Člen 29. Če vlada krši pravice ljudstva, je za ljudstvo in za vsak posamičen del ljudstva vstaja najbolj sveta pravica in najbolj nujna dolžnost.

Člen 33. Prestopke ljudskih pooblaščenec je treba strogo in brez pomislekov kaznovati. Nihče nima pravice trditi, da je bolj nedotakljiv kot drugi državljani.

Člen 38. Kralji, aristokrati, vseh vrst tirani so sužnji, ki so se uprli edinemu vladarju na zemlji – človeškemu rodu – in edinemu zakonodajalcu vesolja – naravi.

CESTA BREZ KONCA

(AMERIKA – ČETRTIČ)

Moj stric je bil milijonar

Čisto zares! Njegova zgodba se bere kot tista pravljica o Uspehu, o kateri smo tolikokrat slišali, pa ji nismo nikoli docela verjeli. Pravljice pa se vedno dogajajo v imaginarnih, obljubljenih deželah – Amerikah.

Silna ambicija ga je pognala čez veliko lužo sredi petdesetih let, ko še ni napolnil niti dvajset let. Dolga leta je delal v rudnikih na severu Kanade, kjer zdržijo le najodpornjši, zato pa je plačilo toliko obilnejše. Najboljše pa je to, da denarja skoraj nimaš kje zapraviti – stroški za hrano in stanovanje se odbijejo od plače, pijača in ženske (kadar so na voljo) pa pridejo v poštev samo čez vikend – če nisi tudi tedaj preutrujen, seveda. Ko je prišel tja gor, je znal že tri angleške izraze: gut morning (good morning), kofi (coffee), epl paj (apple pie) in tako je prvi teden vsem mimoidočim zaželel dobro jutro ob katerikoli uri dneva, jedel je samo jabolčno pito, pil samo kavo.

Po nekaj letih se je z izdatno napolnjeno mošnjo vrnil na jug in kupil bencinsko črpalko v bližini Toronta. Posel mu je cvetel in kmalu je črpalki priključil še restavracijo. Nekako v tem času je spoznal nekega dentista, ki je na njem zavohal denar in mu predlagal, da bi skupaj odprla laboratorij za izdelavo zobnih protez. Nekaj časa je razmišljal, nato pa se je vpisal v srednjo šolo za zobozdravstvene tehnike, prodal črpalko in restavracijo ter investiral ves denar v laboratorij. Ta poteza se je izkazala za nadvse uspešno – po nekaj letih se je v tem laboratoriju obrnilo letno skoraj milijon dolarjev (treba je povedati, da stane v Ameriki dobra zobna proteza toliko kot soliden avto – nov seveda)!

Žal pa ta pravljica nima srečnega konca, kot bi ga poštena pravljica morala imeti. V začetku šestdesetih se je stric vrnil v domovino, da bi si tam poiskal družico. V ožjem izboru sta se znašli dve – obe sta zanosili z njim. Družina je dala prednost prvi, zato je morala druga splaviti. Žal pa prva ni hotela niti slišati, da bi šla z njim čez ocean.

In tako se je na koncu zgodilo, da se je oženil z drugo in jo vzel s seboj, prva pa je ostala doma in čez čas povila Mirana, mojega bratranca. Napravil pa je stric veliko napako, ko je razen žene spravil čez lužo tudi njeno družino – mater, očeta in sestro. Kako so skupno živeli, je težko razjasniti, saj si je vsak priredil to štorijo po svojem okusu; sploh pa to ni važno. Za to pravljico je važno le, da je stričeva svakinja začela hujskati svojo sestro proti možu in da so se v laboratoriju dogajali nečedni posli – poneverbe dokumentov, utaja davkov ipd.

V sedemdesetih letih je počilo. Stric trdi, da sta ga ovadili žena in svakinja, ko ju je odkril, da mu kradeta. Če je to res, ne vemo; vemo le, da je celotna ženina družina (vključno z bratom, ki je za to priložnost pripotoval iz Jugoslavije) na sodišču pričala proti njemu. Bil je to dolgotrajen proces, ki so ga mediji napihnili do absurda. Moj stric je služil kot primer – glejte ga, naša država ga je lepo sprejela, on pa se je na njen račun obogatil (utaja davkov je za državo seveda najhujši možni zločin!). Že med procesom mu je vse polzelo iz rok – obe vili (eno je sodišče prisodilo njegovi ženi, vendar je kasneje na »skrivnostnem« način zgorela), laboratorij (ta je menda tudi zgorel), vse ostalo materialno premoženje in denar na mnogih bančnih računih – skoraj vse je šlo. Kar se je izmuznilo državi, so razgrabili pokvarjeni advokati in ostali mrhovinarji (odri ga, tujca nesramnega!). Njegov partner je s svojim deležem še pravočasno izginil. Isto je storila tudi žena z družino – medtem ko je stric prestajal večletno zaporno kazen, so odrčali v daljino Avstralijo.

Ko je konec sedemdesetih let prišel iz zapora, mu je ostalo le še toliko denarja, da si je kupil enodružinsko hišo v predmestju Toronta (v Bramalea) in nekaj hektarjev gozda in travnikov v okolici.

Nikakor pa mu ni uspelo najti nove zaposlitve; povsod v Torontu so mu brez premisleka pokazali vrata, čim so slišali njegovo ime – tista kampanja v medijih je opravila svoje. In tako se je še enkrat odpravil na sever, tokrat še dlje – na Baffinovo zemljo, ki leži med Kanado in Grenlandijo. Po skoraj petih letih trdega dela je ugotovil, da ni več mlad in da mu v drugo ne bo uspelo, zato se je vrnil v Torontu, v svojo hišo v Bramalea, kjer ga je čakala njegova nova življenjska sopotnica Mary s svojim sinom Davidom. Lani se je družina povečala s prihodom Mirana, njegovega nezakonitega sina, ki mu je po večletnem prizadevanju le uspelo dobiti priseljeniško vizo.

Taka je torej ta »pravljica« o mojem stricu – s čisto nepravilnim koncem. Trenutno se namreč preživlja s podporo za brezposelne (welfare), ki pa je v Kanadi za razliko od ZDA relativno visoka (800–1000 dol.) in se da z njo čisto spodobno živeti. Pogoji za pridobitev te podpore pa je, da delaš vsaj nekaj mesecev letno. Občasno si poišče tudi kakšno delo na črno, ki seveda ni obdavčeno in to mu zadostuje. Seveda pa si morata tudi Miran in David prislužiti svoj vsakodnevni kos kruha – opravljata vse vrste odd jobs (nekvalificirana dela), ki jih zamenjata skoraj enkrat mesečno in s katerimi zaslužita komaj kaj več, kot znaša welfare.

Ob vsem tem ni težko razumeti, da se je moj stric preselil v preteklost. Zanj se je čas ustavil hkrati z njegovim padcem in izgubo biznisa. Tedaj je izgubil tudi vero v ljudi in ti so ga skoraj nehali zanimati; razmišlja le še o tem, kje ga je polomil in se izgublja v fantastičnih načrtih, kako znova pridobiti izgubljeno.

Ko sva se z Miranom pripeljala pozno zvečer iz Strip Jointa, naju je pričakal na pragu s širokim nasmeškom. Odpeljal me je v kuhinjo in mi pozno v noč pripovedoval svojo tragično zgodbo (ki sem jo sicer slišal že pred štirimi leti), razložil mi je vse svoje bombastične načrte in se vmes tolkel po prsih, kako da ima on super nos za

biznis, potrebuje pa le ljudi okoli sebe in kako da bo tudi meni preskrbel vizo za Kanado, samo z njim moram držati; kazal mi je tudi cel šop časopisnih izrezkov o njegovem procesu. Ko je opazil, da bom kmalu od utrujenosti padel s stola, mi je le dovolil, da sem šel spat.

TV Amerika ali diktatura reklame

Kdor prestopi prag kateregakoli ameriškega doma, bo slej ko prej izpostavljen pogubonosnemu žarčenju najmasovnejše kulturne in zabavne institucije – televizije. Število bivalnih prostorov na tem kontinentu, ki še niso opremljeni z magično škaflo, rapidno upada – za dnevnimi sobami je postal televizor skoraj nepogrešljiv tudi v spalnicah, delovnih kabinetih, salonih... Le še stranišča, kopalnice in kuhinje se nekatere upirajo temu prodoru; vprašanje pa je, za kako dolgo. Zelo zelo težko bi še našli kakšen hotel širom Amerike (čeprav najcenejši), kjer še niso kontaminirali sob s TV aparatom. TV Guide, tednik, v katerem je objavljen TV spored in pa raznorazne pikantnosti o zvezdnikih maratonskih nadaljevanj, je najbolj brana ameriška revija. Ameriški otroci bi se raje odpovedali svojim staršem, kot pa dnevni večurni dozi buljenja v mali zaslon. Če bi televizijo obravnavali kot drogo, bi verjetno odkrili epidemijsko razširjenost zasvojenosti. Nič čudnega, saj je to najcenejše sredstvo pobega – enkratna investicija, ki ne presega polovice delavske plače, in svet v dvaindvajsetih verzijah ti je na razpolago štiriindvajset ur dnevno, zastoj. Dvaindvajset je namreč rednih kabelskih kanalov, ki živijo od reklam; komur pa je to premalo, lahko s plačilom mesečne naročnine razširi repertoar – vse tja do šestdeset programov. Pri takšnem izboru bi se še Supermenu zmešalo.

Zmešalo se je tudi meni, za kar je zadovoljstvo osnovni obseg programov. Ugotovil pa sem, da je najboljša terapija za odvrnitev od ekrana predoziranje. Ena noč buljenja in pritiskanja na gumbe daljinskega upravljanja mi je zadostovala. Naslednjega dne sem se spominjal samo še reklam, čeprav sem gledal po štiri filme hkrati. Reklame namreč zapolnjujejo več kot tretjino TV sporeda – zvrstijo se na vsakih deset minut, trajajo pa od tri do štiri minute – prekinjajo tako filme kot vse ostale oddaje, celo poročila in športne prenose. Zame je bilo to neznosno, za domorodce pa nekaj najbolj normalnega; reklamne premore izkoristijo za skok na stranišče ali do hladilnika in za manjša hišna opravila.

Za ogled televizije sem se tako odločil le poredkoma, največkrat jutraj, ko je spored prirejen za gospodinje. Takrat se namreč zvrsti največ raznovrstnih kvizov, ki so se mi zdeli še najbolj poučni za poglabljanje v ameriški način življenja, mišljenja, reagiranja. Velika večina teh kvizov je samo bolj ali manj sofisticirana oblika ekonomske propagande – nagrade so največkrat negotovinske, kar pomeni, da gre za proizvodne artikule najrazličnejših vrednosti in namembnosti, pri njihovem prikazu pa se obvezno omeni cena in proizvajalec. Najperversnejša od vseh kvizov sta se mi zdela »The Price Is Right« in »Let's Make a Deal« (že sama naslova sta dovolj zgovorna). Ti dve oddaji sta skrajni produkt skrajšane potrošniške mentalitete najbolj industrializirane družbe, kjer ze-

leni blesk dolarjev spravlja ljudi v stanje primitivne ekstaze, transa, delirija. To stanje bi lahko primerjali samo še s stanjem verskega fanatika pri srečanju z bogom; sicer pa – denar JE bog in to mnogo močnejši od tistega starca na nebu.

»The Price Is Right« je ena od najstarejših oddaj na ameriški TV sploh, koncipirana pa je tako, da v njej zmaga jejo ljudje, ki najbolj poznajo maloprodajne cene raznovrstnih proizvodov. Pri tem seveda prednjačijo ameriške gospodinje, to je njihova igra, edina igra, v kateri lahko zmaga, igra, v kateri inteligenca in telesne spretnosti nimajo nobene vloge. Če pomislimo, da je vodenje gospodinjstva še vedno najpogostejši poklic za ameriške ženske, si lahko predstavljamo enormno priljubljenost tega kviza.

Že leta 1948 je Jack Kerouac zapisal v svoji beat epopeji »On the Road«, ko je opisoval tedanji Hollywood: »Fat screaming women ran across the boulevard to get in line for the quiz shows...« Te debele vreščice ženske se še danes, po štirih desetletjih, prerivajo v vrstah pred TV studiji. Tiste, ki se jim bo uspelo prebiti v notranjost, bodo ves čas oddaje goreče molile za kanček sreče in si skušale priboriti pozornost oboževanega voditelja, ki jih lahko s komaj opazno kretnjo izbere med ostalo množico in jih tako približa večtišodolarskim nagradam. Ko ta cinični mož, ki se smehljaje poigrava s prisotnimi »tekmovalkami« uperi svoj prst v katero od njih, se ta vede, kot bi bila deležna božjega blagoslova. Kaj šele, ko ji pokažejo, potem ko razigrano priskaklja na oder, nagrade, ki jo čakajo, če bo uganila njihovo ceno seveda – od spalnice do avtomobila, od biljarda do poti okoli sveta... Na tej točki se nekatere onesvestijo, druge onemijo in si pokrijejo obraz z rokami, spet tretje pa začnejo navdušeno poskakovati in vpijejo: »Oh, my god! Oh, my god!«. Seveda vse ne morejo zmagati; večina jih ostane brez bogatih nagrad. Vendar domiselni in »rahločutni« voditel misli tudi na poraženke. Pred koncem oddaje jih poišče med občinstvom in jim ponudi kupčijo – iz žepa potegne bankovec za sto dolarjev in ga ponudi v zamenjavo za predmet, ki si ga izmisli (žvečilni gumi, papirnati robec, tableta aspirina, kovanec za deset centov ipd.). Uboge revice takrat odvržejo še preostali morebitni košček dostojanstva in živčno premetavajo vsebino svojih torbic, na koncu pa jo navadno v ihti vsujejo na tla in s tresočimi rokami iščejo predmet, za katerega dobro vedo, da ga ne bodo našle. Veliki voditelj se prizanesljivo nasmehne in se spomni kakšnega drugega predmeta, stolarski bankovec v njegovi roki pa zamenja bankovec za petdeset dolarjev. Že vsa v solzah poraženka končno izbrska ta predmet in zadovoljstvo spet obsije njeno obličje: »Pa le ne bom odšla praznih rok!«

Na take prizore naletiš pri gledanju »The Price Is Right«. Drugi kviz – »Let's Make a Deal« – je novejšega izvora, drugače pa je samo z vulgarizirano verzijo prvega – je še bolj poniževalen, neokusen in grozljiv. Udeleženci tega showa morajo biti maskirani kot na maskaradi, voditelj pa se še bolj kruto poigrava z njimi – kot matador z na smrt obsojenim bikom, le da namesto z rdečo kunjjo maha z zelenimi bankovci.

Iztok Aberšek

ALBERT VAN DER SCHOOT:

TRANSNEOPOSTMODERNIZEM IN PO(NJEM)

Razmišljanja o avantgardi v drugi polovici osemdesetih let ne morejo drugega, kot da izhajajo iz negotovega položaja, v katerega je ta zdrsnila v zadnjih desetletjih.

Koncept avantgarde bolj kot na preteklost sugerira sklicevanje na prihodnost; tisti, ki se združujejo pod njeno zastavo, se zdi, da so videli svetlobc, ki bo, ko bo za to čas, sijala na vse nas.

Kot vsako novo gibanje v umetnosti, kakršenkoli že naj bo njegov namen, so se tudi avantgarde, ko je šlo za vprašanje umetniških sredstev, morale upirati predhodnim razvojnimi stopnjam in pozicijam v okviru že uveljavljene umetnosti. Toda učinki te reakcije so se projicirali daleč v sveže, novo stoletje in se obdržali silovitejšje kot stilne spremembe, ki so jim bile priča predhodne generacije. In udeleženi avtorji so se tega dobro zavedali. Futuristični manifesti pričajo o temeljnih prelomih, ki so jih umetniki skušali izvesti z devetnajstim stoletjem, za katerega so čutili, da se ne more kosati z revolucionarnimi spremembami, ki jih bo prineslo dvajseto stoletje. Umetniki so se dobro zavedali svojega mesta v tedanjem zgodovinskem trenutku in videli svoje inovacije ne samo kot **umetniške** ampak tudi **zgodovinske** spremembe. Mnogi so bili vključeni v politična gibanja in tako na obeh področjih občutili revolucionarni elan. Nikoli zgrajeni **Spomenik tretji internacionali** Vladimira Tatlina je bil (ali bi bil) zgovoren primer enotnosti tehničnega napredka, socialne revolucije in umetnostnih sprememb. Bil je program, bila so pričakovanja, bila je prihodnost. Kritika starih oblik in misli bo omogočila kontrolo bodočega napredka človeštva.

NI PRIHODNOSTI

Toda kaj če je prihodnost sama postala stvar preteklosti?

Koncept modernizma je gotovo drugačen od koncepta avantgard. Bistveno je zaznamovan z občutkom poraza in frustracije. Izkazalo se je, da prva svetovna vojna ni tudi zadnja in zamisel o socialno-kulturni spremembi v povezavi s socialno-politično spremembo je spodnesla realnost. Revolucija kot navdihujoča moč za umetnika je postala preteklost. Ideja o zgodovini kot kontrolirani evoluciji je doživela proces **destrukcije**, tako da so se razkrila njena notranja nasprotja in nenačrtovani stranski učinki. Avantgardizem je ostal brez ene dimenzije (dogodek, ki ni tako redek pri diferencialnem računu): dimenzije **kritike**, ki vodi k nadaljnjemu razvoju.

»Mi, ki živimo v letu 1948,« pripomni Stephen Spender v svojem eseju **Kaj je modernega v moderni poeziji**, »nismo tako futuristični, kot so leta 1909 mislili, da bomo, futuristi.«

Po drugi svetovni vojni modernizem ni bil več tako moderen, in v očeh mnogih se je avantgarda začela izčrpavati, ne da bi pri tem obstajala nova revolucija, ki bi prevzela iniciativo. Učinek je bil pretežno v odkluku od heglovsko-marxističnega koncepta zgodovine tako v umetnosti kot teoretski refleksiji. Kljub temu da post-strukturalizem ni identičen s postmodernizmom v svoji indiferentnosti do zgodovinskega razvoja potekata pretežno vzporedno. Derrida poudarja, da Heglovo zgodovino lahko beremo »z leve proti desni ali z desne proti levi, kot reakcionarno gibanje, kot revolucionarno gibanje ali pa oboje hkrati.«

Zgodovina je tako zdrsnila v večno sedanjost in koncept postmodernizma bolj kot na prihodnost označuje sklicevanje na preteklost, ne da bi pri tem definiral lastno identiteto: postmodernizem je **karkoli** pride po modernizmu. Brez tako radikalnega nadaljnega razvoja umetniških sredstev kot na začetku stoletja je duh novega izgubil svojo negativno moč. Ista negacija, ponavljana znova in znova, se spremeni v konfirmacijo.

ZGODOVINA SE PONAVLJA

Ponavljanje, **ewige Wiederkehr** (večno vračanje) in precej indeferenten odnos do idej napredka in razvoja sta torej karakteristična za postmoderno stanje. Ni lahko najti njegovega skupnega jezika – dejstvo, ki je komajda grajano med njegovimi zagovorniki. »Veliko je različnih jezikovnih iger, to je heterogenost elementov,« opazja Lyotard.

Za umetnost – kot po postmodernističnem gledanju za ostale igre, toda umetnost je vedno najboljši kašipot – iz tega sledi, da ne izbira elementov ne logika njihovega obdelovanja ne moreta biti v skladu s postmodernističnim stilom. Niti ne moreta, zaradi istega razloga, biti v neskladju s tem stilom. Mogoče ni čudno, da nas je Andy Warhol, ko je trdil, da je vse lepo, oskrbel s slikami polnimi ponavljanj po možnosti trivialnih predmetov. Njegova želja, »da bi bil stroj« je še nadaljnja ilustracija umika umetnika kot iznajditelja umetniških del – z drugimi besedami de-centracije umetniškega subjekta. Umetnik ne ustvari umetnine, »pusti ji, da se dogodi«.

Ta postmodernistična miselnost je zelo očitna v mnogih kompozicijah (tako čisto glasbenih kompozicijah kot v kompozicijah, ki vključujejo, ali sestojijo samo iz tekstov) Johna Cagea. Njihov glavni koncept je nedoločenost v formi in vsebini. Temeljna lastnost »komada«, kot je Lecture on Nothing je nedoločenost relacije med zelo strogo, ponavljajočo se obliko in tem, kar je izraženo kot besedila, ki se pojavljajo znotraj te forme. Razlika med besedili,

ki spadajo med umetnine, in besedili, ki pripadajo meta-umetniški realnosti, je ukinjena in dekonstrukcija je predstavljena v obliki kompozicije, predstavljena ljudem, ki pričakujejo predavanje.

V svojem namišljenem pogovoru z Erikom Sattiejem Cage izrazi svoje opuščanje ideje konstrukcijskega vodenja časa: »Čas, to je čas, ki dopušča zvokom, da so samo zvoki, pa naj bodo to ljudski napevi, nerazloženi peterozvoki ali noži in vilice, samoljudski napevi, nerazloženi peterozvoki ali noži in vilice.« Citat ironično ne uide konstrukcijskemu vodenju, ki je karakteristično za postmodernističen odnos do umetnosti: ponavljanju. In res, **repetitivna glasba** Philipa Glassa, Steva Reicha in drugih je odličen odraz te drže. Tudi ta glasba je polna akordov, ki zamačkajo na zaključek in z nepretrganim ponavljanjem izgubljajo harmonično napetost: ponavljajoča se disonanca se spremeni v konsonanco.

Satieja lahko po pravici označimo kot neposrednega predhodnika postmodernizma v glasbi (kljub temu, da se to zdi nekoliko paradoksalno!), in to tako zaradi njegove proklamacije »glasbe, ki je kot pohištvo« kot »iznajdbe« repetitivne glasbe. Njegove **Vexations** so sestavljene iz 840. ponovitev istega fragmenta; primerjava s **kumulativno** repetitcijo v skladbi, kot je Ravelov **Boléro**, lahko služi kot ilustracija razlike med historično in ahistorično pozicijo v glasbi. Če strnemo: avantgardna umetnost vodi nekam, postmoderna umetnost vodi kamorkoli (ali, kar se tega tiče, nikamor).

UGOTAVLJANJE UMETNIŠKOSTI

Ko govorimo o avantgardi, torej v dvojnem pomenu besede govorimo o **historični** avantgardi – stvari preteklosti z usmerjenostjo proti napredovanju. Bi bila možna tudi druga pot? Paradoks progresivne umetnosti je, da pogoj za njen obstanek vsebuje tudi izročitev establishmentu. To se je dejansko dogodilo na širokem področju; za Duchampova dela se zanimajo znameniti muzeji in dejstvo, da so na krstni izvedbi izžvižgali z odra Posvečanje pomladi Igorja Stravinskega, samo povečuje vrednost tega baleta kot standardnega dela klasičnega repertoarja. Ali tri četrta stoletja kasneje še čutimo neverjetno inovativno moč teh del?

Izdelki odtujitve so inkorporirani v družbi in krožijo kot sestavni del dejavnikov, ki olepšujejo in psihoanalizirajo prevladujoč dejanski položaj. Tako postanejo tržno blago – se prodajajo, poskrbijo za ugodje ali razdraženje (...) Toda, ko se pojavijo kot klasična dela, se pojavijo kot nekaj drugega; oropana so svoje antagonistične moči, odtujenosti, ki je bila prav dimenzija njihove resnice. Namen in funkcija teh del

sta se tako v temelju spremenila. Če so nekoč predstavljala nasprotovanje statusu quo, se je to nasprotovanje zdaj izničilo. (1)

Je to res fiasco? Ni bilo drugih možnosti?

Najizrazitejše dejanje provo-gibanja v Amsterdamu je bila njihova samoukinitev v trenutku, ko je bilo gibanje na Nizozemskem deležno precejšnje podpore in se je začelo širiti po vsem svetu (1967). Toda zelo težko je videti, kako umetniško delo denulira samo sebe; kljub temu pa uničuje Barnett Newmanovega dela *Who is afraid of red, yellow and blue* s strani obiskovalca amsterdamskega muzeja Stedelijk, ki je kasneje izjavil, da ga je slika mučila že leta, vzbuja občudovanje provokativne moči tega dela. S tem ko je povzročilo svojo lastno destrukcijo, ki je nazkazana že v naslovu, je doživelo usodo, ki je pravo nasprotje tiste, ki sta ju doživeli deli Duchampa in Stravinskega.

Nekateri avtorji trdijo, da je bil obrat modernizma v postmodernizem posledica ohranitve kapitalističnih proizvodnih odnosov, ki je v nasprotju s hotenji avantgardnih umetnikov. Mislim, da je ta pogled preozek; koncept kapitalizma se zdi preveč ohromljen, da bi lahko pripomogel k razumevanju mesta umetnosti v današnjem času. Kar se tiče postmodernizma, ga nietzscheansko ozadje postavlja v nasprotovanje zahtevam po kakršnikoli absolutni resnici; in še posebej zahtevi po vpogledu v zgodovinski razvoj. To prinese na dan nasprotje paradoksa, ki smo ga predhodno omenili v zvezi s progresivno umetnostjo; če mora progresivna umetnost, v kolikor hoče preživeti, sodelovati z establišmetom, se zdi, da je paradoks postmoderne umetnosti njena imunost do mumifikacije zaradi dejstva, da nikdar ni poskušala ne biti mumija – in kot taka lahko živi do ponovnega vzpona duha inovacije.

»Toda, ali je umetnost?»

Celo postmodernizem ne more ubežati zahtevi po ugotavljanju umetniškosti, ki je od začetka dvajsetega stoletja več kot enkrat trpinčila umetnost. Treba je razumeti, da to ponovno vzpostavlja problem in ni samo nadaljevanje problema, s katerim se že ubadamo z določeno rutino. V zvezi z moderno umetnostjo je Gadamer zastavil vprašanje: »Zakaj danes umetnost postavlja neko novo vprašanje (...) zakaj želja, da bi razumeli, kaj je danes umetnost, postavlja mišljenju novo nalogo?« Razlog za to (meta)vprašanje leži v revolucionarnih spremembah, ki jih je publiki oskrbela v začetku dvajsetega stoletja: izguba centralne perspektive v likovni umetnosti, tonalnosti v glasbi in funkcionalnosti v arhitekturi. Glede postmodernizma se zdi, da si zastavljamo ista vprašanja v obratni smeri: je(še) umetnost kljub izgubi inovacije?

Antropološki kriteriji

Gadamerjev pritrdilni odgovor ni bil osnovan na umetniški ampak na antropološki kontinuiteti. Antropološko osnovo za naše doživetje umetnosti kot platforma, na kateri se stikata tudi doživetje **predmoderne** in **moderne** umetnosti je bilo

treba najti s pomočjo treh bistvenih prvin tega doživetja: igre, simbole in praznika (praznovanja). Kako se bi na tej platformi obnašal **postmodernizem**?

Kar se tiče **igre** smo našli prvi namig v zgoraj omenjenih Lyotardovih »jezikovnih igrah«. Tak termin je dovolj splošen, da ga lahko uporabimo na kakršnikoli obliki govorice, toda označitev stvari kot igre (ki jo lahko igramo ali nehamo igrati, da bi prešli na drugo igro) je vsekakor učinkovita. Barnett Newmanov **colourfied painting** ali Clement Greenbergov **post-painterly painting** sta dobri ilustraciji drugega aspekta, ki je po Gadamerju bistven za igro: raziskave in definiranja prostora. To vodi k vprašanju identitete literarnega dela; ali je ta identiteta skeptično interpretirana s pomočjo razlikovanja od drugih umetniških del ali ne in ali ta identiteta ostaja tekcom recepcije dela nespremenjena ali ne: »Kar si predstavljamo, je nekaj, kar smo videli in sprejeli.«

Tekstovne kompozicije Johna Cagea niso samo igrive zaradi komaj skrite ironije, so tudi dobra ilustracija nereferenčnega pomena, na katerega Gadamer nakazuje v svojem razpravljanju o **simbolu**. Ko simbolizem uvaja v moderno umetnost, Gadamer pravi: »To je prav ta nedoločena smer, na katero nas navaja moderna umetnost in ki nas napolnjuje z zavestjo o pomembnosti in izredni važnosti tega, kar vidimo (imamo pred očmi).«

Primer postmodernizma vsekakor ni drugačen. Cageova nedoločenost se srečuje z ustreznim Unbestimmtheit, še več, Gadamerjev namig na prvotni pomen grške besede **symbolon** kot **tessera hospitalis** preseže hierarhičen odnos med označenim in označevalcem in tako odpira pot za postmodernistično **intertekstualnost**. Dve polovici ostankov grške posode se bolj kot na drugače urejeno realnost nanašata druga na drugo, natančno tako kot konstantna produkcija znakov v mnogih današnjih umetniških delih uha: ja služenju originalno označenemu: koščki pomena brez čistega in določenega pomena, a vseeno simboli. Je to postmodernističen odgovor na smotrnost brez smotra (Zweckmäßigkeit ohne Zweck).

Untitled film stills Cindy Shermana se nanašajo na filme, katerih naslovi so tudi sami vzajemno zamenljivi, **Genova** Sandra Chiaie na ulice de Chirica evocira razporeženje Chagalla. Toda če se nagiblje k drugačnim asociacijam, prosim kar izvolite! Kakršnakoli reakcija, vključno z odklonitvijo, je v popolni skladnosti z Gadamerjevo trditvijo, da je simbol »zmeraj iskan drugačen odlomek k našemu življenjskemu fragmentu.« In to razlaga kvaliteto samega dela, ne naše reakcije na to delo.

Koncept praznika je pretežno namenjen svojskosti časovnega trajanja, ki ga evocira umetniška stvaritev. To umetniško trajanje presega in včasih moti čas kolarja in ure. Organizira nekakšno skupnost (celovitost) estetskega odziva, skupno slavljenje **fizične distance** in **plaisir du texte** (tekstovnega užitka). Toda spet ni bistvo v recepciji ampak v delu samem. Ne samo časovne umetnosti, tudi prostorske umetnosti imponirajo v nas svoje lastno trajanje, svoj **Eingenzeit** (lastni čas), kot to označi Gadamer: čas, ki ga potrebujemo, da jih »beremo«. Nekatere med prostorskimi umetnostmi so glede

trajanja bolj eksplicitne kot druge; izraziti primer za to so **happenings**; na prehodu v postmodernizem lahko, kolikor gre za dediščino nadrealistične **avtomatične pisave** in podrejanje formalne organizacije intuitivnemu trajanju procesa slikanja, pomislimo na **dogodke (events)** Fluxusa in celo na **action painting**.

No, kljub temu so časovne umetnosti tu dobesedno v svojem elementu. Lahko v tem pogledu postmodernistična umetnost poleg trivialnega dejstva trajanja predstave – ponudi kaj specifičnega?

Obstaja dejansko samo ena formalna lastnost značilna za postmodernistično umetnost: **ponavljanje**. Ponavljanje ni samo formalna lastnost glasbene zgradbe kot v času dunajske klasike: v naše doživljanje časa vnaša postmodernističen pogled na napredek in razvoj. Ni napredka. Ni razvoja. Vse ostaja enako. Vsaka razlika je ista razlika. Naslednja razlika je ponovitev prejšnje razlike. In tako naprej. In tako dalje.

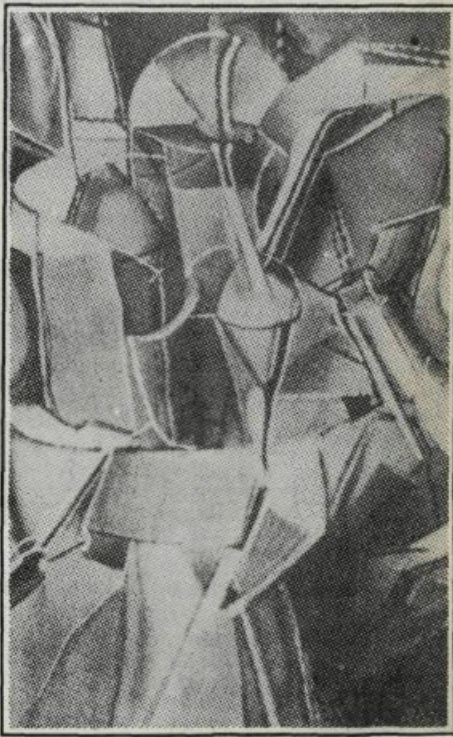
V glasbeni zgodovini bi težko našli stil, ki v enaki meri kot repetitivna glasba sedemdesetih in osemdesetih let z Satiejevimi **Vexations** kot zgodnjo napovedjo, poslušalcu sugerira svoj **Eingenzeit**.

Zdi se torej, da tudi postmodernizem kljub samoproklamiranemu pomanjkanju identitete izpolnjuje umetniške kriterije in ne uide celo stilnim karakteristikam. Pomanjkanje identitete je delno pomanjkanje inovacije pri uporabi umetniških sredstev; in kolikor tradicija zahteva inovacijo, je tudi neizpolnitev te zahteve inovacija. S časovno bolj odmaknjenega gledišča se razlika med avantgardo in postmodernizmom (ali transavantgardo) lahko izkaže za manj pomembno, kot je videti danes.

(1.) Herbert Marcuse – Enodimenzionalni človek

(prevod T.T.)

(Članek je preveden po zborniku Mednarodnega kolokvija o soobstoju avantgard, ki je od 15. do 18. oktobra potekal v Ljubljani)

KRALJ NOČI

Ustvarjalna pot ga je vodila skozi štiri obdobja jazza, glasbo je pripeljal dlje kot kdorkoli.

»Ampak jazz je mrtev,« zatrjuje Miles Davis, trobentaški zvezdnik, ki se je danes prisiljen pomiriti s svojim mlajšim jazom.

Bila je ena izmed fotografij. Zaradi medle razsvetljave in tehničnih težav ne ravno vzorna. S fotoaparatom sem se pojavil v zakulisju Carnegie Halla ter ju ujel v enem prav redkih trenutkov.

Upodobil sem staranje zlovoljnega Milesa Davisa, skupaj z mladostno resnobnim Wyntonom Marsalisom. Marsalis, nova zvezda med trobentači, je bil v svoji poslovni preobleki, medtem ko je Miles, prav za ta posnetek, deloval skrivnostno, morda kot vizija črnega kuščarja pri kakšnem najetem piscu znanstveno-fantastičnih zgodb. Prisiljen polsmehljaj navadno vzravnane črne mačka je bil grozljiv. Vseeno pa s svojo plešasto glavo in širokimi valjučimi rameni ostaja mojster.

Marsalis, sredi dvajsetih, je ob Milesovi želji, da bi dosegel videz odličnega prezirljivca, pravi začetnik. Starejšega mora še vedno kdo občudovati skozi zrklo bojvnika. Oglata kot poklicna boksarja sedita z zgrbljenimi rameni, namesto da bi se pomerila s pestmi, ne meneč se za to, kdo bo koga premagal.

Marsalisova drža je napeta; kot da se srečuje z nekoč velikim Milesom Davisom, ki si je (prav tako kot danes Marsalis) želel postati šaljivec – njegovega krutega obraza ne moremo zgrešiti zaradi kričeče zvezdniške obleke (da njegove glasbe, ki jo zdaj že nekaj časa igra, niti ne omenjamo).

Kakorkoli že, Davis je videti šele na neki stopnji razvoja. Izraz njegovega zgubane-ga, vendar diamantno trdega obraza, meri tega mladega domišljavca, čigar telo tako jasno ustreza zgodnjim posebnostim govora, ki pa ga z nedvomno tehniko lahko še precej izboljša.

Marsalisove domneve je spopad potrdil. V pogovoru z mlajšim je bil Miles več kot pripravljen odzvati se njegovemu izzivu. »Miles odkrito priznava, da je vse, kar zdaj počne, le šala,« je zatrdil triindvajsetletni čudežni deček.

MILESOVO NADALJEVANJE

»Prekleto, veš, verjamem, da glasba danes zveni nekoliko bolje. Celo trk avtomobilov zveni bolje!«

Vse, kar je, razen glasu Milesa Davisa, je ožgana, hripava in rakasta luščina zvoka. On sam, štiridesetletni veteran nasto-

panja in snemanja, pa razmišlja o tem, ali je današnja tehnika v računalniško vodenem studiu izboljšala ali okrnila glasbeni razvoj.

»Nikoli ni bilo bolje! Prekleto res! So tudi senčne strani? Sploh ne! Nek pre-kleti kritik« – pljune – »se najbrž ne bi strinjal, ampak vidiš, nima pojma. Vse to sranje, da sem bil v starih časih boljši... glasba je bila boljša. Tako reakcionarno mislijo usmiljenja vredni zabe-banci, ki takrat morda še živeli niso. Stari časi... sranje! V starih časih, ko se je živelo in marsikaj dogajalo, je jazz delal rod glasbenikov; govorim o ustvarjalnih fantih, mačkih posebne vrste. Vidiš, pravi ponočnjaki! Noč je dobro vplivala na igranje bluesa... Poznaš Blues After Midnight?« Žejno se zasmije. »Ja, ja. Stalno sranje.«

»Zdaj«, nadaljuje klepet, »imajo ti mački vedno dosti problemov. Tako je s tem: rezerviral bi jim nastop, povedal, kje bo in kdaj. Ampak prekleto, niti polovica se jih ne bi pojavila! Takšne godlje ne potrebujem! Skakanje po teh zabe-banih beznicah, iskanje bobnarja – jasno, mogoče si še kje pritiska v žilo! Basist, prekleto, gre tudi vedno pre-daleč. Rad bi ga našel, ko bi še mogel stati pokonci. Medtem pa saksofonist zastavlja svoje prekleto pihalo. To so stari časi, nekam daleč so, a še vedno jih lahko priključim nazaj. Ampak tega sranja nihče ne potrebuje.«

Škoduje moralil! Kritike pišejo: »Oh, Miles in Bird... zlati časi!« Kaj je tako zla-tega na živčnem, od dopa razrvanem mačku, ki le polzavestno obvlada svoj instrument? Prekleto, povej mi, jaz za hudiča ne vem!

Danes pa greš v studio, poln aparatur, ki opravijo vse. Bobni kot stroček, pre-kleto, le naravnaš jih, pritisneš na gumb, pa lahko poslušaš »bim, bam, bom' celih štiriindvajset ur dnevno, če želiš. Jih hočeš ustaviti? Pritisneš drugi gumb. Še synthesizerji. Ljubim jih. Zamisliš si na primer brazilski zvok, ga zli-ješ s kakšnim samba stilom, dodaš ne-kaj z vonjem po angleški glasbi, pa še malce pariškega zvoka – vse lahko zmešaš, dobiš popolnoma nov hibrid! Prestopimo mejel! Rad imam tkivo, ki ga dobiš iz tega. Vseeno se ti ni treba me-riti z bobnarskim strojčkom. Tudi ni tre-ba čakati do polnoči, da priključiš zased-

bo. Na tak način danes rad delam. Tako bi moralo biti.«

Vse to je povedal brez izraza na obrazu, brez kančka možnosti, da bi mu oporekal. Temu se niti ne približa, ker – karkoli, ka-korkoli – to je Miles Davis, prekleto legen-daren Miles Davis, neutrudljivi Miles Davis, najbolj razuzdan in trden, najgloblji, najbolj vešč in pokvarjen glasbenik, ki ga je videlo naše stoletje. Tri mesece pred njegovim šestdesetim rojstnim dnevom, kar sedeminštirideset jih je preživel kot profesionallec, stalno na nogah, Miles go-vori, jaz pa še vedno poslušam.

Morda je to ta glas, glas, mnogokrat opisan kot »demonški« in »leden«, glas, ki me pomirja. Tako so ga opisovali pred se-demnajstimi leti, še preden so iz Daviso-vega grla odstranili trideset kirurških voz-lov, zato danes zveni povsem drugače – kot zvijajoča se kača. V »starih časih«, v katere se vrača, je bil Davis redkobesed-než. V petdesetih, ko je zavračal v aka-demsko togost ovito Juilliardovo glasbe-no šolo, da bi postal čarovniški vajenec ži-vahne bebop domislisce Charlieja Parker-ja, si je končno pridobil mojstrsko vlogo najpomembnejšega človeka v svetu jazza (štiri leta vdajanja heroinu so ga odtujila od njegovega meščanskega porekla), tak pa je iznašel popolnoma nov koncept »hladnokrvnosti«.

Delo *Bird Lives* Rossa Russella se v tem času, najbolj od vseh, zavzema za Miles-ovo osebnost. »Brezbrizen in svoboden je Miles obrnil publiki hrbet, odkorakal z glasbenega prizorišča, da bi malce sam posedel, indolentno kadil cigareto ter se s hladnim zaničevanjem poigraval s poslušalci. Njegova notranjost pa je vzkipela. Najbolj priljubljena gesta tistih dni je bilo rokovanje s kakšnim starim kolegom, ki pa ga je Miles prav hitro spremenil v bole-leče zbujanje pozornosti nekako v juitsu stilu, in iz tega prijema, kot pravijo drugi, ni zvenelo nič drugega kot:

»Nikoli te nisem maral!« Lahko pa je tudi po kačje zasikal:

»Staraš se, staraš!«

Ko so k Davisu prišli njegovi oboževalci, ki so preprosto želeli pokazati svoje na-vdušenje nad njegovim igranjem, jih je hladno zavrnil: »Pa kaj?« Takrat si je la-hko privoščil tako omalovažujočo vzviše-

nost. Uganka Milesa Davisa se je oblikovala tudi v ravnotežju med vprašanji, kdaj govoriti in kdaj molčati. V zgodnjih šestdesetih je notorično zavračal intervjuje, a nenadoma obdaril mladostniško orientirano periodiko s tem, da so se mu smeli približati, pretirano je tudi govoril o svojem novem ravnanju, razmišljanju... ter se radovedno predstavil mladim piscem kot najbolj kontroverzna figura jazzovskega sveta.

In potem, z začetkom sedemdesetih, ga hvalijo s »Picassom nevidne umetnosti« (terminom, ki ga je skoval Duke Ellington), nadenejo mu zvdevek »jazzovski Howard Hughes«.

Sredi sedemdesetih je neprekosljiv. Tu so njegovi čudni nočni roparski pohodi in boj in – kakorkoli – tu je kvaliteta njegove glasbe, ki – v tem času – zveni čemerno, brez usmeritve, zbegano in nebogljeno. Med leti 1975 in 1980 ne vstopi več v snemalni studio, še vedno usodno molči, tako da se razširijo govorice, kako je bolan in odvisen od mamil.

Ampak Miles sam ni bil nikoli brez usmeritve in ciljev. Kakšen je njegov razvojni napredek: na začetku je Parkerjev večkrat ponižani varovanec, sledi snemanje plošče *Birth Of The Cool* leta 1949, štiri leta prejbe kot suženj heroína in zvodnik, pozno v letu 1954 se vrne na sceno z ugodnim poskusom sodelovanja z Johnom Coltraneom (najboljši primer je *Kind Of Blue*), sledi prav tako zgodovinsko sodelovanje z Gilom Evansom *Sketches Of Spain* in *Porgy And Bess*) zgodnjih šestdesetih let stoletja. V letu 1968 se Davis odloči za električno spremljavo, vendar ustvari le nekaj »semenskih« primerkov. Na plošči *In A Silent Way* dokazuje tonski prehod iz elegantno otožne melanholije (znane poprej) v ognjeno rdečo ekstrapolacije, ki izražajo vehementno ameriško napadalno vedenje.

Na enem zadnjih albumov, ki je bil dokončan leta 1969 in nosi naslov *In A Silent Way*, nadaljuje začeto delo z električnim, malce cerkveno zvenečim zvokom, ki mu sledijo šele nastajajoči spiritualni interludiji. Četudi še vedno uživa popolno naklonjenost kritikov, se pogreza v dolge, bolj in bolj prezirljivo pa odklanja zahodne koncepte glasbene harmonije in zgradbe, vse v prid nezahodnjaškim posebnostim. Hipnotično monotonost indijske glasbe zlije z vedno očarljivo igro ponavljanja, tem srcem ameriške glasbe.

Davis je igral besno in navdušujoče v smislu »ukaza« in pod »pritiskom«, da mora glasba napredovati. *Bitches' Brew* njegovo naslednje snemanje, je delo, ki sproža neko negotovo podobnost s takrat šele nastalim, a dobro prodajajočim se Jazz-rockom (sodeč po izrednih količinah prodanih primerkov) v primerjavi s ploščami ostalih jazzovskih zvrsti.

Miles je pogosto nastopal, predvsem da bi obvladoval mlado – večinoma belo – rockersko poslušalstvo, podobno kot Steve Miller, Niel Young in skupina The Grateful Dead. Čeprav je v določenih trenutkih skrajno kruto razburjal svet (najznačilnejši primer je njegova glasba k filmu *Jack Johnson*), je odisejada petih let, med 1970 in 1975, zaznamovana tudi s krivuljami občasnih estetskih in komercialnih padcev njegove glasbe. Plošča *African Bag* – katere pesmi nosijo imena afriških

gverilskih gibanj – ne priznava več klasičnih ustrojev in vsega, kar spada zraven. Nenadoma pa se predstavi z neprivlačno, že kar odbijajočo vsebino na albumih, kot je *On The Corner* – tej vsebini daje energijo vonj preprodaje kokaina ter lažen prikaz živahnega pouličnega življenja. Dva albuma v živo z japonske turnee, ki ju je predstavil nekaj mesecev pred svojim umikom, kažeta le na to, kako obžalovanja vredno je v resnici postalo njegovo osredotočenje na glasbo.

Davisov umik na tej stopnji so pripisovali mnogim dejavnikom. Bolela so ga zapustja in ramena, zgledal je, kot da se razkraj, nespečnost ga ni uničevala nič manj kot ubijajoče droge (kodein in morfij, njegova osnovna medikamenta), zaradi katerih je dobil še čir na želodcu. Gotovo pa je bilo najhuje od vsega to, da ga je zapustil glasbeni navdih (njegova največja ustvarjalna obdobja so se je vedno prekrivala s hvalevredno fizično kondicijo, v kateri je bil). Drugače rečeno: zvok njegove trobente, prikrajšan za staro vedrost, je nedvomno zvenel naveličano, skoraj dolgočasno, in slišati je bilo, kot da bi izzival raka v glasu.

Obdobje med 1975 in 1980 je obrnjeno v skrivnostno napeto govorico in špekulacije v zvezi z Milesom Davisom, ki ga je še vedno pestila kopica težav: vnetje sklepov, čir na želodcu, polipi v grlu, pljučnica, različne infekcije ter večkratne operacije. Miles se je pred bolečinami in dolgočasjem skušal ubraniti z izdatnimi količinami alkohola in kokaina, vendar ni nič pomagalo. Nekega dne ni mogel niti vstati več, saj je ob vzbrizgavanju kemikalij v nogo s precej nesterilno iglo nastopila in-

fekcija. Povedali so mu, da se bo morda moral sprijazniti celo z amputacijo noge. Imel pa je srečo, saj ga je naslednja operacija rešila. Tako se je še vedno zoperstavljaval smrti.

»Imel sem se dobro,« je Miles pred dveh letoma dejal pisatelju Davidu Breskinu.

HITRA SLED

Milesove plošče osemdesetih let so hvalili, da bi zaznamovali zmedo, ki se je sam niti ni trudil pregnati. Od svoje vrnitve v studio leta 1983 je posnel in izdal tri albume: *Man With The Horn*, *We Want Miles* ter v živo *Star People*, in sicer v sodelovanju z Gilom Evansom. Ob njih je odkrito pripomnil: »Sploh ne snemam rad, niti v živo niti v studiu. To počnem le za denar.« Ob koncu predstavitve plošče *Decoy* iz leta 1984, ki je prebrisana ter klaustrofobična vaja več pirotehnik, katere lahko poslušalec začuti kot uničujoče mrmljanje iz grla, je brez leska povprašal: »Kaj za vraga bi sploh radi poslušali?«

Ironičen posnetek *You're Under Arrest* (1985) ga je stal zamenjave njegove svojstvene melodije in intonacije. Z njo se je moral večkrat predstaviti na sodobnejši način; to so pop songi, ki jih je bil slišal po radiu v svojem Maseratiju, prilagojeno so zaigrani s trobento kot prevladujočim instrumentom. Opažal je, kako dobro je publika sprejela njegovo rezko, živahno verzijo skladbe Cyndi Lauper *Time After Time*, zato je nadaljeval snemanje kakšnih štiridesetih kompozicij v dogovoru s kitaristom Johnom Scofieldom, vključil pa je

sem bil skoraj vedno zadovoljen z rezultati. Se vedno je eden zelo zelo redkih pametnih ljudi.«

Dr. Butler je seveda diplomat. O Milesu Davisu govori kot o »nepredvidljivem«, v isti sapi pa se nanj sklicuje tudi kot na božanskega moža. Miles ni pragmatik, kadar govori o tistih ljudeh, ki jih ne mara najbolj, na primer o Buttlerju, za katerega pravi, da je kot, črnc, ki bi bil rad buržuja... Zalostno je biti na njegovem mestu. »Za svoje probleme s producentsko hišo Columbia, pri kateri je bil kar trideset let, ne krivi le Butlerja, vendar pa postane precej razdražljiv, kadarkoli kdo omeni njegovo ime.

»Butler je prišel pred letom in pol k meni in rekel, da bi resnično moral črtati svojo verzijo *Time After Time*, saj bi utegnila povzročiti polomijo. Odgovoril pa sem mu, da sem mu to povedal že pred pol leta. Ni me bil slišal, saj me ni poslušal! Ne ve! Vidiš, ne morem prenašati tega črnega buržuja. Obžalovanja vredno je biti kot on.«

»Enkrat drugič,« se Miles spet ogreva, njegovo demonsko nerganje pa je začinjeno s prepirljivostjo, »mi ta George telefonira domov. Oglasi se moja hčerka. Kasneje pride k meni, povej mi, da je klical, prav? Vprašal sem jo, kaj hoče? Rekla je: »George želi, da pokličem Wyntona in mu voščim vse najboljše za rojstni dan!« Njegov glas je bil razkačeno zaničevalen. »Voščiti Wyntonu! Poserjem se na to! Kdo, pa misli, da sem? Poglej, George je mislil, da bo ravnal prijazno! Ne razume me, nikoli me nih«

tudi mnogo kompozicij Toto, *What's Love Got To Do With It* Tina Turner, *Deja Vu* Dionne Warwick ter celo pesmi Lionela Richiea in *This Is It* Kennya Logginsa. Namesto nekaj originalno narejenega materiala, ki ga je posnel v lastni priredbi in s svojo skupino, se je odločil za spremembo ter vključil le melodije Cyndi Lauper, totojevsko napisan opus *Human Nature* Michaela Jacksona in D-Trainov *Something On Your Mind*. To je končnemu produktu dalo shizofrenično kvaliteto, značilno za njegovo umetniško prodorno vizijo, vendar je bilo Milesu vseeno. Trdil je, da je plošča *You're Under Arrest* njegova najboljša za vse večne čase. »Najboljši album, ki sem ga kdajkoli posnel!«

Vendar izvrševalni producent tega albuma Dr. George Butler ni eden Davisovih najbolj priljubljenih sodelavcev. Po odpovedi Tea Maceroa v letu 1959, producenta Milesovega že kar zgodovinskega dela *Porgy in Bess*, je Butler postal ključna figura z vlogo babice pri rojevanju zadnjih posnetkov, ki jih je Davis napravil za Columbia/CBS. Miles se mu zdi na nek način nepredvidljiv.

»Mislim, da včasih njegova muhavost presega že vse meje, ne kontrolira se več. Nekaj si zapiči v glavo, kakšne drobne biserčke, če se tako izrazim, vendar se pojavi problem, ko jih mora v resnici speljati. Potrebuje nekoga, ki bi jih vse skupaj nanizal. Kadar sva delala skupaj, večkrat nisem vedel, kakšen bo projekt, ko ga bova zaključila. Vendar

IMENUJ TO KARKOLI

Wynton ni nihče drug kot Wynton Marsalis, čigar virtuožno trobentarsko junaštvo, povezano s kontraverznimi in reakcionarnimi pogledi na zvestobo jazzu iz petdesetih let tega stoletja, je izboljšalo stike s prvim resnim nasprotnikom, Milesom Davisom. Dr. George Butler je povabil Marsailisa h Columbii in ko se je kasneje, v prezgodnji zrelosti devetnajstih let, uspešno soočil z Milesovo klasično zasedbo Sixties quinteta – Herbiem Hancockom Wayneom Shorterjem, Ronom Carterjem in Tonyjem Williamsom, pri čemer je Davis v zadnji minuti odpovedal sodelovanje na enem skupnih koncertov, se spopadu ni bilo več moč ogniti.

»Winton... prav, dober trobentač je,« razmišljujoče mrmra Miles. »Ni dveh

možnosti. Ampak poglej, ne bi rad, da bi mi pripisali kaj takega, kot je klanovski spor. To je morda njegov način, ni pa moj. Dober je, vendar ves njegov stil pri nastopanju, to, kako zgleda, njegovo obnašanje – vse to je bedasto! Z malo pouka pa lahko marsikaj stori.

Kaj počne, pokvarjen s preteklostjo? Glasbenik njegovega kalibra bi se moral spametovati in realizirati svoj presežek. Preteklost je mrtva. Jazz je mrtev! Ves kontekst se je spremenil in ljudje bodo dobili... Zakaj bi zabredel v to »staro« sranje? Glasba ne sme biti posel, ko z igranjem vlečeš publiko za nos in ta misli, da je tako, kot je bilo. Preklete, saj sem bil tam! Oni pa ne!

Nekateri ljudje današnjega dogajanja ne obvladujejo ali pa ga nočejo razumeti. Ti 'nostalgični' ponaredki so jih pokvarili. Nostalgija, sranje! Obžalovanja vreden koncept. Rešen je, ker je

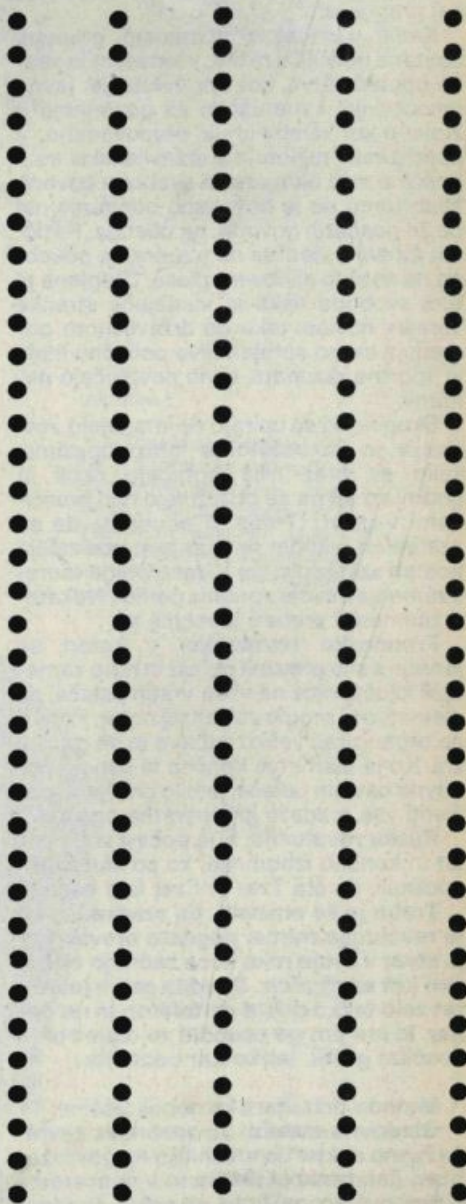
mrtev – to je to sranje! Preklete, nihče nas ni hotel poslušati, ko smo igrali jazz. Casi z Birdom, Dizzom, Traneom – bili so dobri, pa spet mizerno slabi. Ampak glej, ljudje ne razumejo, zakaj včasih postanem tako občutljivo razdražljiv. O tem pač nočem govoriti. Takšnih neumnosti ne marajo. Kaj misliš, zakaj smo igrali po klubih? Na televiziji nas ob špicah nihče ni maral. Glasba se ni širila, kar prepričaj se kje! Jazz je mrtev, preklete! To je to. Konec! Konec je in nima več smisla posnemati sranje.«

Miles ni jezen, le razburjen. Njegova racionalnost je logična, on pa je resnično nasprotje genija. Sicer pa njegovo filozofijo oblikuje le preprosto dejstvo, on je Miles Davis, vi pa ne. Ko razmišlja o kar mi-loglasnem izbruhu malo poprej, sklene, da je glasba temnopoltih na tržišču preplavaljena z »belo« glasbo, ki pa je le njen motni približek.

»Preklete, veš, Lionel, Quincy, Michael in Prince skupaj... ali ne bi bili sposobni narediti hudica in pol?«

Nick Kent (*The Face*)

Prevedla Mateja Komel
(se nadaljuje)

KRATKE, A KORISTNE INFORMACIJE O DRŽAVLJANSKI NEPOKORŠČINI

Woody Allen

Za zagrešitev revolucije sta dva pogoja: nekdo ali nekaj, proti čemer se upira in nekdo, ki se dejansko pojavi in izvede upor. Obšla večina niso predpisana in obe strani nista nujno časovno in prostorsko vezani, toda če se ena od njiju ne pojavi, se bo celotna zadeva po vsej verjetnosti slabo končala. V kitajski revoluciji leta 1965 so nohena od strank ni prikazala in zahtevali so depozit za dvorano.

Ljudje ali stranka, proti katerim se upira, se imenujejo »zatiralci« in jih z lahkoto prepoznamo kot tiste, ki se najbolj zabavajo. »Zatiralci« večinoma nosijo obleke, razpolagajo z zemljišči in poslušajo radio pozno v noč, ne da bi kdo kričal na njih. Njihova naloga je obdržati »status quo«, stanje, kjer vse ostane nespremenjeno, kljub temu, da so vsako leto pripravljeni kaj prepleškati.

Kadar »zatiralci« postanejo preostri, nastane policijski režim, v katerem je vsako oporečništvo, kot npr. hihitanje, javno nastopanje v metuljčku ali govorjenje o županu kot »Debeluhu«, prepovedano. V policijskem režimu so državljanske svoboščine zelo okrnjene in svoboda govora, kljub temu da je dovoljeno odpiranje ust ob že posnetih govorih, ne obstaja. Kritičnih mnenj o vladi se ne tolerira, še posebej ne tistih o njihovem plesu. Okrnjena je tudi svoboda tiska in vladajoča stranka »ureja« novice, tako da državljanom posreduje samo sprejemljive politične ideje in športne rezultate, ki ne povzročajo nemirov.

Skupine, ki se upirajo se imenujejo »zatirani« in jih večinoma lahko opazimo, kako se brez cilja potepajo okoli in godrnjajo ali pa se pritožujejo nad bolečinami v glavi. (Treba je poudariti, da se »zatiralci« nikadar ne uprejo in poskušajo postati »zatirani«, ker bi zaradi tega morali zamenjati svoje spodnje perilo.) Nekateri znameniti primeri revolucij so:

Francoska revolucija, v kateri so kmetje s silo prevzeli oblast in hitro zamenjali ključavnice na vseh vratih palače, da plemstvo ni moglo več nazaj noter. Potem so organizirali veliko zabavo in se ga nadržli. Ko je plemstvu končno le uspelo ponovno osvojiti palačo, je bilo prisiljeno počistiti vse madeže in cigaretno ogorke.

Ruska revolucija, ki je počasi vrela več let in končno izbruhnila, ko so služabniki spoznali, da sta Tzar in Czar ista oseba.

Treba je še omeniti, da »zatirani«, ko je revolucija mimo, pogosto prevzamejo stvar v svoje roke in se začnejo obnašati kot »zatiralci«. Seveda pa jih je takrat zelo težko dobiti na telefon in na denar, ki ste jim ga posodili za cigarete in žvečilni gumi, lahko kar pozabite.

Metode državljanske nepokorščine:

Gladovna stavka: Tu »zatirani« zavračajo hrano dokler ne uresničijo njegovih zahtev. Zahrbni politiki često v neposredni bližini puščajo piškote ali nekaj cheddar

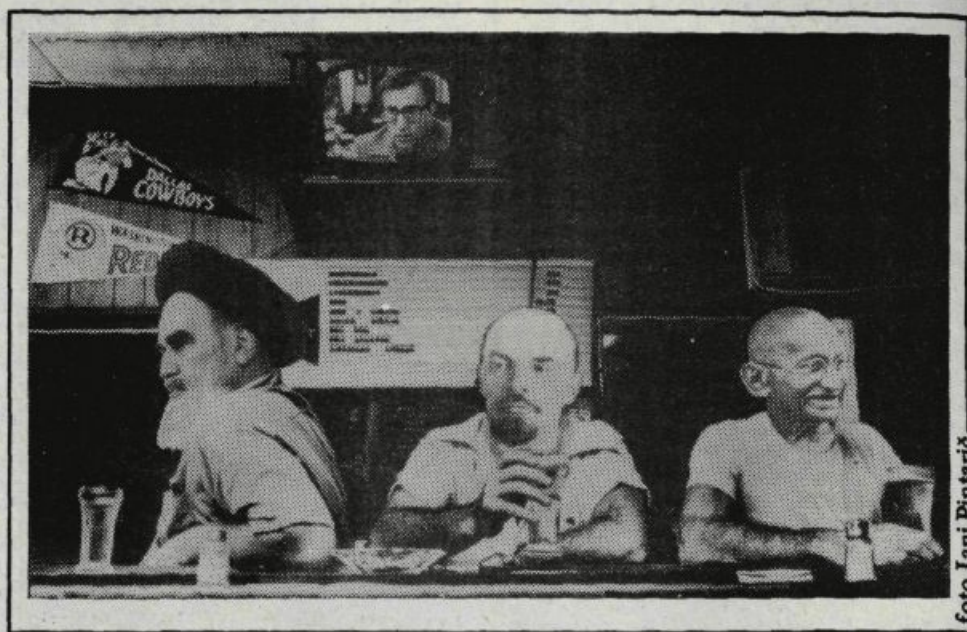

foto Jani Pintarič

sira, toda temu se je treba upreti. Če vladajoči stranki uspe pripraviti stavkajočega, da začne jesti, ima večinoma le malo težav tudi z zatiranjem upora. Če ga pripravi do tega, da je in poleg tega sprejme še ček, je zagotovo zmagala. V Pakistanu je bila prekinjena gladovna stavka, ko je vlada predložila izredno dobro pripravljene teležije cordon blue, ki se jim množice niso mogle upreti, toda take gurmanske jedi so redke.

Problematično pri gladovni stavki je, da človek po nekaj dneh lahko postane precej lačen, posebno še, ker po ulicah razposiljeno z megafoni opremljena vozila s posnetki: »Ah... kakšna fina kokoš – mm... in nekaj graha... mm...«

Nekoliko spremenjena oblika gladovne stavke za tiste z manj radikalnim političnim prepričanjem je odklanjanje drobnjaka. Ta drobna gesta, uporabljena na pravem mestu, lahko močno vpliva na vlado in znano je, da je Mahatma Gandhijevo vztrajanje pri jedi nezačinjenih solat prisililo britansko vlado k mnogim popuščanjem. Še nekaj stvari, ki se jim poleg hrane lahko odrecemo: whist, smejanje ter stoja na eni nogi in oponašanje štokrle.

Stavka v sedečem položaju. Napotite se do določenega mesta in se usedete, toda povsem usedete. Če tega ne naredite, čepite, ste v položaju, ki je politično nepomemben, razen seveda, če tudi vlada čepi. (To je redko, kljub temu da se ob slabem vremenu lahko občasno prihuli k tlom.) Trik je v tem, da ostanete v sedečem položaju, dokler ne pride do izpolnitve zahtev; toda podobno kot pri gladovni stavki, bo vlada na prefinjen način poskušala pripraviti stavkajočega do tega, da bi vstal. Lahko na primer rečejo: »Okay, vsi vstanite, zapiramo«. Ali pa: »Lahko samo

za trenutek vstanete, radi bi samo vedeli, kako veliki ste.«

Demonstracije in protestni pohodi. Ključna točka pri demonstraciji je, da mora biti vidna. Od tod izraz »demonstracija«. Če oseba demonstrira privatno na svojem domu, to tehnično ni demonstracija, ampak kvečjemu »čudno ravnanje« ali »bedasto obnašanje«.

Dober primer demonstracije je bila bostonska čajanka, v kateri so ogorčeni Američani, preoblečeni v Indijance v pristanišču v vodo prekucnili angleški čaj. Kasneje so Indijanci, preoblečeni v ogorčene Američane v vodo prekucnili dejanske Angleže. Za tem so Angleži preoblečeni v čaj, v vodo zmetali drug drugega. In končno so nemški najemniški vojaki, oblečeni v kostume Trojank brez pravega vzroka skočili v vodo.

Med demonstracijami je priporočljivo nositi transparent, ki navaja zahteve. Nekaj priporočljivih zahtev: (1) nižji davki, (2) dvignite davke, (3) nehajte se režati Perzijcem.

Še nekaj različnih metod državljanske nepokorščine.

Stanje pred magistratom in petje besede »puding« dokler ne izpolnijo vaših zahtev.

V trgovsko središče prignati čredo ovac in s tem zaustaviti promet.

Po telefonu poklicati člane establishmenta in jim zapeti: »Bess, You Is My Woman Now«.

Obleči se kot policaj in poskakovati na eni nogi.

Delati se, da si artičoka in drezati moidoče.

Prevod Tomaž Toporišič

NOVICE S SENČNIH STRANI ALP

Italija

– Producenta Alfredo Bini in Filippo de Luigi poskušata snemati prepričati, da bi začel snemati filmsko adaptacijo Dantejevega Pekla. Fellini trenutno v koprodukciji Cinecittà, RAI in Ibrahima Moaslin's *Scrapbook*, v katerem bo ponovno združil Marcella Mastroiannija in Anito Ekberg (ki je v Italiji izvedla svoj come-back v erotičnem filmu z naslovom Spomini neke prostitutke) in tako obnovil znameniti duet iz filma *La Dolce Vita*.

ZDA

– Partnerka Madonne v filmu *Slammer* bo Griffin Dunne.
– Peter Bogdanović je v Santa Barbari (California) v začetku novembra začel snemanje nove komedije *Double Duty*.

– 27. oktobra se je začelo snemanje prvega filma pisatelja Normana Mailerja (dve biografiji Marilyn Monroe in scenarij za Godardevega *Lea-ra*) z naslovom *Tough Gays Don't Dance* z Ryan O'Nealom in Isabella Rossellini v glavnih vlogah.

– Woody Allen končuje svoj novi film *Radio Days*, v katerem skupaj nastopata Diane Keaton in Mia Farrow – njegova bivša in zdajšnja žena. Film z veliko glasbe, ki pa ni musical.

Irsko

– Januarja 1987. leta bo v Dublinu John Huston, ki je zaradi boleznih moral prekiniti snemanje filma *Haunted Summer* začel snemati filmsko adaptacijo Joycove novele *The Dead*. Scenarij je podpisal skupaj s svojim sinom.

Velika Britanija

– James Ivory je po uspehu svojega filma *A Room with a View* adaptiral še en E. M. Forsterjev roman: *Maurice*.

– RCA Video Prods. in Virgin Vision sodelujeta pri produkciji dolgometražnega filma, sestavljenega iz desetih video posnetkov, insertov iz oper. Med do zdaj znanimi režiserji so Robert Altman (Rameaujev *Boreades*), Jean-Luc Godard (Armide G. B. Lullyja), Derek Jarman (Charpentierjeva Louise) in Franz Roddam (Liebestod iz Wagnerjeve opere *Tristan in Izolda*).

Francija

– Saul Zaentz je producent *Neznosne lahкости bivanja*, adaptacije istoimenskega romana Milana Kundere v režiji Philipa Kauffmana.

Japonska

– Tisti, ki se sprašujejo, zakaj je Kurosawa v filmu *Ran* spremenil tri hčere kralja Leara v sinove, bodo dobili odgovor v njegovem naslednjem filmu, ki ga je inspirirala smrt režiserjeve petnajstletne hčerke.

SLOVENSKA POEZIJA (2)

KAJ JE V KAMNU ALI O KOKETIRANJU S POJMOVOM ŽENSKÉ POEZIJE

Povejmo to že kar na začetku. Poezija Ifigenije Zagoričnik, tako kot jo beremo in o njej razmišljamo na teh straneh, ne obstaja na način bipolarnosti principov ženskega in moškega, kot ju v svojem eseju ob koncu knjige poskuša zarisati Dane Zajc. Kaj je v kamnu ne omogoča koketiranja s t.i. tipologijo ženske poezije, ki naj bi v temeljnih strukturnih prvinah nastajala iz enoznačno in ozko pojmovanega miselnega in čustvenega sveta ženskosti, ki ni svet politične in drugih volj do moči, ampak je, recimo mu z Zajčevimi besedami, svet muhavosti narave, skladnosti v sebi in tujosti povelečevanja lastnega početja ter kot tak za moškega ostaja večno neulovljiv in nedoločljiv.

Poezija Ifigenije Zagoričnik seveda ostaja v nekaterih plasteh neulovljiva, interpretacije se tudi tu morajo sprijazniti z bistvenim ali manj bistvenim manjkom. Literarno kritiška mreža ob poeziji vedno na nek način lovi v prazno. Analiza pomenskih struktur in formalno-stilne specifične mnogoplastnosti pesniškega sveta, ki se izmika znanstveno-spekulativnim postopkom, v celoti pač ni sposobna zajeti. In si o tem tudi ne sme delati utvar. Toda hermetičnost poezije se ne postavlja kot rezultat tematiziranja tipično ženske problematike. Neulovljivost je konstantna, neodvisna od moškosti ali ženskosti bralca.

Ce bi že poskušali ob branju zbirke *Kaj je v kamnu* skonstruirati nekakšen tip v njej prisotne ženskosti in ženske, to gotovo ne bi bila Zajčeva v dom in med pohištvo ujeta ženska, ki v svoje naročje sprejema ljubimce v »monsterskem pajacu, v pošarski uniformi, s pendrekom ob pasu, z dioptričnimi očali...« ipd. in se jim vdaja, »polna sama sebe, ko se daje, ne da bi dala.« Erotika poezije je sicer vedno zaznamovana tudi s spolom upesnjevalca, toda v primeru Ifigenije Zagoričnik svet erotike, ki ni tisti stereotipni tip ženskega pasivnega predajanja, dopuščanja vodenja s strani moškega in primarno-naturnega ljubezenskega odzivanja, podobno kot pri Ivi Svetini predstavlja prostor, v katerem postaja možna adekvatna tematizacija bistvenejših eksistencialnih problemskih sklopov. Ženska ali moška stran pri tem sicer ostaja razločevalka določene poezije, a te v celoti ne določa. Zato se Zajčev pojem ženske lirike kot izraza žensko-primarnega sveta in kar je še podobni označitev, pesniški zbirki Ifigenije Zagoričnik ne more adekvatno približati. Bolj kot pazljivo približevanje neki avtonomni večplastni strukturi postaja poskus prili-

čenja te strukture apriornemu pojmu ženskosti in ženske lirike; pa naj bo to priličevanje še tako poetično in prefinjeno esejistično obarvano. Priznajmo, izrazito enostavna, enoplastna, ljubezensko-tematsko usmerjena ženska lirika dejansko obstaja samo v glavah kritikov. Je prisilni pojem, ki omogoča enoznačno, a jalovo interpretacijo poezije slovenskih pesnic kot od »resnejše« (oziroma moške) poezije ločene in po bistvu drugačne poezije, ki le tu in tam doseže univerzalnost sveta »prave literature«.

Poezija zbirke *Kaj je v kamnu* se odvija predvsem v okviru dveh opaznejših stilno-formalnih inahic. Najbolj izstopajo izrazito ekspresivno obarvane, v primerjavi s podobno poezijo Svetlane Makarovič v večji meri konstrukcijsko zapletene predelave motivike in stilistike ljudske lirike. Poezija tudi tu nastaja kot neposreden pesničin odziv na dogodke okoli sebe – navezovanje na ljudsko poezijo in avtorska predelava njene motivike in stilistike pesniški dikciji Ifigenije Zagoričnik dodaja umetelnost in svežino. Ti sta manj prisotni v stilno bolj preprostih pesmih, ki pretežno ostajajo v okvirjih tehnik zapisovanja nekakšnega toka zavesti, dogodkov, ki in kakor se pretežno neselekcioni-rani uvrščajo v pesničino zavest, ta pa jih zapisuje. Tehnika precejšnjega dela modernistične poezije sedemdesetih let na eni strani omogoča neposrednost in včasih izzivalnost zapisanega, po drugi strani pa zaradi manjše prisotnosti osi selekcije lahko zapada tudi v monotonost.

Kaj je v kamnu v svojih najzanimivejših delih, se pravi tam, kjer se navezuje na ljudsko pesem in jo ustvarjalno modificira, postaja predvsem pričevanje o kruti grozi urbanega sveta. Ogroženost subjekta v poeziji Ifigenije Zagoričnik ni radikalizirana do stopnje prisotne v poeziji Svetlane Makarovič. Svet črne magije in groze ljudskih vraž je tu zamenjal sicer dionizično čuten, a vseeno civilizacijski svet. Ekstatična zamaknjenost in hkrati brezizhodnost tega sveta se najjasneje zarisujeta prav skozi erotiko, ta postaja prostor za individualno in čutno, s tem pa seveda tudi prostor za poezijo. Poezija kot igra, ki je že zdavnaj izgubila svojo razposajenost, a se obenem zaveda jalovosti umika v patetično igro obupa.

Tomaž Toporišič

PRA VICA

